

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta**

Ústav světových dějin

Daniel Kyselka

Bakalářská práce

**Dialog mezi Velkou Británií a Německem
Před první světovou válkou**

Praha 2016

Vedoucí práce: prof. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

Chtěl bych poděkovat vedoucímu své bakalářské práce za velkou vstřícnost a cenné rady. Rovněž bych chtěl poděkovat své rodině za to, že mne v průběhu psaní mé bakalářské práce podporovala.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla použita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

podpis

Abstrakt:

Bakalářská práce Dialog mezi Velké Británií a Německem před první světovou válkou se zaměřuje na politický vývoj zahraniční politiky v těchto dvou zemích v období před první světovou válkou. Zabývá se vrcholnými politickými představiteli obou zemí a jejich postoji k zahraniční politice.

Klíčová slova: Velká Británie, Německo, zahraniční politika, první světová válka, diplomacie

Abstract:

Bachelor thesis Dialogue between Great Britain and Germany before the First World War is focused on political development of foreign policy in these two countries in period before the First World War. It deals with supreme political leaders of both countries and their attitude towards foreign policy.

Key words: Great Britain, Germany, foreign policy, First World War, diplomacy

Obsah:

Úvod.....	7
I. Období vlády lorda Salisburyho.....	17
1.1 Lord Salisbury.....	17
1.2 Lord Salisbury a jeho koncepce zahraniční politiky.....	18
1.3 Zahraniční politika Salisburyho vlády v letech 1895-1902.....	19
1.4 Britská Liberální strana v druhé polovině devadesátých let 19. století.....	21
1.5 Búrská válka.....	24
1.6 Britská v období Búrské války.....	28
1.7 Liberální strana po roce 1900.....	31
II. Období vlády Arthura Balfoura.....	33
2.1 Arthur Balfour.....	33
2.2 Zahraniční politika Balfourovy vlády.....	34
III. Období vlády Henryho Campbell-Bannermana.....	36
3.1 Henry Campbell-Bannerman.....	36
3.2 Relugas Compact.....	37
3.3 Agadirská krize.....	38
IV. Období vlády Herberta Asquitha.....	40
4.1 Herbert Asquith.....	40
4.2 Asquith a zahraničně-politická opozice.....	41
4.3 Počátek dohody mezi Velkou Británií a Ruskem.....	42
4.4 Druhá Agadirská krize.....	43
4.5 Haldaneova mise.....	44
V. Edward Grey.....	46
5.1 Edward Grey.....	46
5.2 Zahraniční politika Edwarda Greye.....	48
5.3 Zaměstanci britského ministerstva zahraniční politiky.....	49
VI. Britské námořní zbrojení.....	52
6.1 Britské námořní zbrojení na počátku 20. století.....	52
6.2 Působení Winstona Churchilla na postu prvního lorda Admirality.....	53
6.3 Ligy podporující britské námořní zbrojení.....	54
6.4 Britsko-francouzská dohoda o vzájemné ochraně.....	55
VII. Vstup Velké Británie do první světové války v roce 1914.....	56
7.1 Vstup Velké Británie do první světové války v roce 1914.....	56
7.2 Hodnocení role Edwarda Greye v červencové krizi.....	56
7.3 Konzervativní strana v roce 1914.....	57
VIII. Vilém II.....	59
8.1 Vilém II.	59
8.2 Forma vlády v Německém císařství.....	60
8.3 Vilém II. a hierarchie německé státní správy.....	61
8.4 Vilém II. a tisk.....	61
IX. Alfred Tirpitz a německé námořní zbrojení.....	62
9.1 Alfred Tirpitz.....	64
9.2 První námořní zákon.....	64
9.3 Druhý námořní zákon.....	66
X. Období vlády Bernharda von Bülowa.....	68
10.1 Bernhard von Bülow.....	68
10.2 Koncepce zahraniční politiky Bernharda von Bülowa.....	68
10.3 Bernhard von Bülow a německá zahraniční politika.....	70
XI. Alfred von Schlieffen a Schlieffenův plán.....	73
11.1 Alfred von Schlieffen.....	73
11.2 Schlieffenův plán.....	74

XII.	Období vlády Theobalda von Bethmann-Hollweg	75
	12.1 Theobald von Bethmann-Hollweg a německá zahraniční politika.....	75
	12.2 Jednání mezi Ruskem a Německem.....	78
	12.3 Vztah Německa a Osmanské říše.....	79
XIII.	Rakousko-Uhersko jako německý spojenec	81
	13.1 Rakousko-Uhersko.....	81
	13.2 Rakousko-uherské ministerstvo zahraničí.....	81
	13.3 Rakousko-uherská zahraniční politika.....	82
	13.4 Franz Conrad von Hötzendorf.....	82
	13.5 Atentát na arcivévodu františka Ferdinanda d 'Este.....	83
	13.6 Rakousko-Uhersko a jeho vstup do první světové války.....	84
XIV.	Vstup Německa do první světové války	85
	14.1 Atentát v Sarajevu a vstup Německa do první světové války.....	85
	Závěr	90
	Zdroje	91

Úvod

V této bakalářské práci se zabývám zahraniční politikou a také vztahy mezi těmito dvěma zeměmi. Těmito zeměmi se zabývám především proto, že se jednalo o dvě ekonomicky nejsilnější velmoci Evropy a jejich účast v první světové válce způsobila prodloužení války a také vedla k její větší ničivosti. První světová válka rovněž měla na obě země tvrdý dopad. Velká Británie se proměnila z největšího světového věřitele na největšího světového dlužníka. Válka přinesla ztrátu více než 700 000 britských vojáků a také otrásla britskou společností. Německo prohrou v první světové válce přišlo o část území na Východě a také utrpělo značné hospodářské ztráty. Výmarská republika, která nahradila dřívější politické uspořádání, byla politicky slabá a nebyla schopná ustát dopad Velké hospodářské krize. Po zhroutilí Výmarské republiky se dostal k moci Adolf Hitler, který zemi zavedl do další světové války. V té však bylo Německo drtivým způsobem poraženo a rozděleno.

Velká Británie byla před první světovou válkou parlamentní demokracií, ve které o zahraniční politice rozhodovala vláda vzešlá z parlamentu. V té době dominovaly britské politické scéně dvě strany. Jednalo se o Konzervativní stranu a o Liberální stranu. Konzervativní strana byla v pozdně viktoriánském období mnohem více imperiálně orientována než Liberální strana. V období panování Edwarda VII. se Konzervativní strana začala, přiklánět k myšlence aliance s některou z evropských velmocí. Cílem těchto aliancí mělo být zabezpečení Britského impéria. Složitější situace panovala v Liberální straně, kde již od poloviny devadesátých let 19. století probíhal střet mezi liberální imperialisty a radikály. Avšak po vítězných volbách v roce 1906 získali nejdůležitější posty v kabinetu liberální imperialisté, kteří měli v konečném důsledku nikoliv nevýznamný podíl na britské účasti v první světové válce.

V druhé části mé bakalářské práce se zabývám německou zahraniční politikou před první světovou válkou. Zaobírám se v ní osobou německého císaře Viléma II., který měl, po odstranění kancléře Bismarcka na zahraniční politiku Německa největší vliv. Císař chtěl udělat z Německa světovou velmoc, ale svým chováním a neuváženými výroky své zemi více škodil, než pomáhal. Císařova pozice však přesto zůstávala silná. Vilém II. za své silné postavení vděčil pruské tradici, podle níž měl pruský panovník mimořádné pravomoci. Není třeba dodávat, že velkým vzorem pro Viléma II. byl Fridrich II. Veliký. Za svou mimořádnou pozici mohl být vděčný také Bismarckovi, který si vybral Prusko za základ nového Německého císařství. Takto vybudovaný stát podle pruského vzoru se významně odlišoval od exekutivních norem ve Velké Británii. Německý stát se také vyznačoval větším sklonem

k autoritářství. Politický vývoj Německa v devatenáctém a na počátku dvacátého století byl označován termínem Sonderweg. Přestože jde v moderní německé historiografii již o překonaný termín, tak se ve své práci touto problematikou zabývám, ale vycházím přitom z aktuálních výzkumů.

Ve své bakalářské práci rovněž zkoumám otázku německého námořního zbrojení, neboť znamenalo významné zhoršení vztahů mezi Německem a Velkou Británií. Pro německé rozhodnutí vstoupit do první světové války byla důležitá jeho aliance s Rakouskem. Proto se ve své práci také věnuji diplomatickým vztahům mezi Rakousko-Uherskem a Německem. Během červencové krize v roce 1914 naléhal německý generální štáb na německý vstup do války, neboť provádění zaktualizovaného Schlieffenova plánu si žádalo provést rychlý útok přes Belgii do Francie. Proto se v práci zabývám Schlieffenovým plánem a jeho úpravami.

Struktura bakalářské práce

První kapitola mé bakalářské práce je, co do rozsahu větší než ostatní kapitoly. Zabývám se v ní postavou lorda Salisburyho a jeho koncepcí zahraniční politiky. Další části první kapitoly pojednávají o Búrské válce a vývoji britské Liberální strany od poloviny devadesátých let 19. století do poloviny let nultých století dvacátého. Lordem Salisburyem se zabývám v první kapitole proto, že on v začátcích své politické kariéry zažil nezpochybnitelnou světovou dominanci Velké Británie v polovině 19. století. Tato zkušenost jej v jeho politické kariéře ovlivnila natolik, že věřil v sílu Velké Británie na diplomatickém poli. Proto na rozdíl od příslušníků nastupující britské politické generace se nedomníval, že je v zájmu Velké Británie vstupovat do aliance s jinou velmocí pro zajištění vlastní bezpečnosti. Tento názor zastával lord Salisbury až do své smrti. Búrskou válkou se ve své práci zabývám proto, že diplomaticky poškodila Velkou Británii na mezinárodní scéně a také proto, že způsobila rozkol v Liberální straně. Vývojem Liberální strany na přelomu století se zabývám z toho důvodu, že před první světovou válkou byla u moci ve Velké Británii právě Liberální strana.

V druhé kapitole se zabývám postavou Arthura Balfoura a kroky jeho vlády v domácí i zahraniční politice. Sám Arthur Balfour se již koncem vládního období lorda Salisburyho přiklonil ke skupině anti-izolacionalistů v Salisburyho kabinetu. Za Balfourovy vlády poté došlo k uzavření aliance s Japonskem a také k podepsání srdečné dohody s Francií. Balfour se tak v oblasti zahraniční politiky zásadně odlišil od svého strýce lorda Salisburyho. Balfour

patřil k politické generaci, která se dívala na postavení Britského impéria pesimističtějším pohledem než předcházející generace politiků. Ve druhé kapitole se rovněž zabývám Chamberlainovou tarifní reformou. Ta je důležitá pro poznání britského imperialismu na počátku 20. století.

Třetí kapitola se zabývá Henry Campbell-Bannermanem a zahraniční politikou jeho vlády. Henry Campbell-Bannerman dokázal sjednotit Liberální stranu a po vítězství ve volbách roku 1906 působil ještě dva roky jako premiér. Avšak ještě před sestavením jeho vlády došlo k tzv. Relugas Compactu . Tedy o pokus Campbell-Bannermana částečně odstavit od moci. Toto spiknutí zosnované liberálními imperialisty se ovšem nezdařilo. I přesto však liberální imperialisté získali významné posty ve vládě. Šlo o skutečnost, která sehrála nemalou roli v cestě Velké Británie do první světové války. Podkapitola o Agadirské krizi je důležitá pro poznání počátku rozhovorů armádních a námořních štábů obou velmocí před první světovou válku. Tyto rozhovory přispěly k zvýšení vzájemné spolupráce mezi oběma velmocemi.

Čtvrtá kapitola se zabývá obdobím vlády ministerského předsedy Herberta Asquitha a také zahraničně politickými událostmi v době jeho působení v úřadu. Mezi důležité podkapitoly jistě patří Druhá Agadirská krize. Po jejím skončení došlo k prohloubení dosavadního válečného plánování mezi oběma zeměmi. Rovněž během Druhé Agadirské zaujal významný radikál David Lloyd George silně protiněmecký postoj a během krize také spolupracoval s liberálními imperialisty. Významnou podkapitolou je také ta pojednávající o Haldaneově misi. Haldaneova mise byla pokusem Velké Británie zmírnit napětí ve vztazích mezi ní a Německem. K vyslání Haldanea do Německa byl Asquithův kabinet donucen tlakem radikálů ve straně i v kabinetu. Haldaneova mise však žádný hmatatelný výsledek nepřinesla.

Tématem páté kapitoly je Edward Grey a jeho koncepce zahraniční politiky. Grey působil jako ministr zahraničí Velké Británie před první světovou válkou, on byl tím, kdo určoval kurz zahraniční politiky této země po více než deset let. Osoba Edwarda Greya byla často protikladně hodnocena řadou historiků ve 20. i 21. století. I přesto se však odborníci shodli na tom, že šlo o významnou osobnost s velkým vlivem na britskou zahraniční politiku. Třetí podkapitolu kapitoly o Edwardu Greyovi byla věnována britskému ministerstvu zahraničí a jeho pracovníkům, kteří zde pod ministrem Greyem působili. Nejvýznamnějším z nich byl Charles Hardinge, který zastával funkci stálého podtajemníka na ministerstvu zahraničí. Hardinge v průběhu vykonávání své funkce zreformoval britské ministerstvo

zahraničí. Hardinge byl také imperialista se silně protiněmeckým zaměřením a svými názory ovlivňoval nejen své podřízené, ale i ministra zahraničí Edwarda Greye. Zkoumání vlivu britského ministerstva zahraničí pod Hardingeovým vedením na britskou zahraniční politiku bylo předmětem bádání řady historiků.

Šestá kapitola se zabývá britským námořním zbrojením a konkurencí, kterou pro ně představovalo Německo. Sedmá kapitola se zabývá britským vstupem do první světové války. Osmá kapitola se zabývá císařem Vilémem a vlivem, který měl na německou domácí i zahraniční politiku. Devátá kapitola se zabývá Alfredem Tirpitzem a německým námořním zbrojením. Desátá kapitola se zabývá životem a zahraniční politikou Bernharda von Bülowem. Jedenáctá kapitola se zabývá Alfredem Schlieffenem a jeho plánem, který měl vliv na vstup Německa do první světové války. Dvanáctá kapitola se zabývá Theobaldem von Bethmann-Hollwegem. Třináctá kapitola se zabývá Rakousko-Uherskem jako blízkým spojencem Německa. Čtrnáctá kapitola se zabývá samotným vstupem Německa do první světové války.

Metody a cíle práce

Ve své práci jsem hojně využíval biografickou metodu. Zkoumáním života vrcholných britských politiků před první světovou válkou jsem chtěl, proniknout do politické reality, v níž se pohybovala britská vládnoucí třída. V této realitě se totiž utvářela britská zahraniční politika. Oporou v tomto zkoumání mi byly biografie britských ministerských předsedů a také monografie a práce popisující politickou situaci v Liberální straně. Při psaní své práce jsem samozřejmě využíval přímou i nepřímou metodu zkoumání a také komparativní metodu. Práce se totiž zabývá zahraniční politikou Velké Británie i Německa a všímá si vzájemných odlišností obou politik. Bakalářská práce tak částečně porovnává politické systémy obou zemí. Tyto systémy totiž měli nemalý vliv na provádění zahraniční politiky Německa i Velké Británie.

V první části své bakalářské práce se chci zaměřit na vývoj britské zahraniční politiky před první světovou válkou. Ve své práci se koncentruji především na Liberální stranu a její vrcholné politické představitele. Číním tak proto, že v době vypuknutí první světové války byla ve Velké Británii u moci Liberální strana. Velmi mne zajímá uskupení liberálních imperialistů uvnitř této strany. Domnívám se, že pro pochopení britské zahraniční politiky před první světovou válkou je třeba znát ideologické vlivy, které na britskou politickou třídu

působili. V Liberální straně mám na mysli především imperialismus. Ve své práci popisují vliv imperialismu na čelní britské politiky té doby. Lidé jako Herbert Asquith, Arthur Balfour či Edward Grey měli takřka shodné názory na koncepci britské zahraniční politiky, a to i přesto, že nebyli všichni členy jedné politické strany. Tím se imperialismus odlišoval od radikalismu, neboť ten působil takřka výhradně v Liberální straně. Ve své bakalářské práci také reflektuji změny, ke kterým došlo na britském na ministerstvu zahraničí, neboť tato instituce se na utváření britské zahraniční politiky v edwardiánském období nezanedbatelnou měrou podílela.

Domnívám se rovněž, že v případě britské zahraniční politiky nedocházelo na základě direktivních pokynů jedné osoby nebo úzké skupiny lidí. Přesto tím nechci ani náznakem bagatelizovat roli liberálních imperialistů. Myslím si však, tito lidé dospěli ke svému imperialistickému přesvědčení vlivem doby, ve které žili a také vlastním rozhodnutím obětovat zahraniční politiku země impériu, ve které až nekriticky věřili. Proto se tedy ve své bakalářské práci primárně koncentruji na politické vlivy spojené s tvorbou zahraniční politiky mnou sledovaných zemí.

V druhé části mé bakalářské práce se zabývám zahraniční politikou Německa. Německý politický systém byl rigidnější než ten britský a rovněž v něm panovala vyšší míra nepotismu. Na samém politickém vrcholu se nacházel německý císař Vilém II. Přesto však nepůsobil jako nějaký absolutistický monarcha. Německý parlament měl již v té době řadu pravomocí a rovněž říšský kancléř měl největší exekutivní moc v zemi. Silné postavení kancléře bylo pozůstatkem ještě z dob působení Otto von Bismarcka. Po Bismarckově odchodu však došlo ke změně kurzu německé zahraniční politiky. Zasloužil se o to především Vilém II. a také vlivové skupiny u dvora, které se snažily prosadit vlastní představu zahraniční politiky. Cílem mé bakalářské práce je popsat zahraniční politiku Německa před první světovou válkou a také skutečnosti, které měly zásadní vliv na proces jejího formování.

Dosavadní stav výzkumu

Velká Británie

Na základě výsledků konference ve Versailles bylo za viníka první světové války označeno Německo. I přesto se však na britské veřejnosti objevila řada názorů, která tento jednoznačný výklad zpochybňovala. Již britský vstup do války v roce 1914 nebyl přijímán na britské politické scéně jednoznačně kladně. Jedním z nejznámějších odpůrců britského vstupu do první světové války byl člen Asquithovy vlády John Morley. Právě Morley již v

srpnu roku 1914 na protest vůči britskému vstupu do války rezignoval na post lorda kancléře v Asquithově kabinetu. Ve svých pamětech vydaných v roce 1917 kritizoval Morley předválečnou britskou zahraniční politiku, která podle něho výrazně přispěla k vypuknutí první světové války. Rovněž David Lloyd George ve svých pamětech vydaných v třicátých letech napsal, že kdyby věděl, k čemu válka povede, tak, že by se vstupem do ní nebyl souhlasil.

Velkou popularitu si získala ve třicátých letech historická publikace Basila Lidella Harta *The Real War*, která byla vydaná v roce 1930. Tato kniha kladla vinu za vypuknutí první světové války Německu s poukazem na Schlieffenův plán. Kniha rovněž obsahovala poznatky z válečné teorie. Šlo například o Hartovi myšlenky zabývající se využitím tankových formací pro moderní vedení války.

V šedesátých letech vyvolala značné kontroverze monografie britského historika A. J. P. Taylora *War by Timetable*. V níž její autor tvrdil, že za první světovou válku jsou zodpovědné především generální štáby evropských velmocí, které válku dlouhodobě plánoval. Proti Taylorově práci se zvedla značná kritika, avšak tato monografie narušila dosavadní mínění v britské historické obci, podle něhož bylo za vypuknutí první světové války zodpovědné Německo. V roce 1969 vyšla monografie Zary Steinerové *The foreign office and foreign policy, 1898-1914*. Tato práce byla v době svého vydání novátorská, neboť popsala reformy, které na ministerstvu zahraničí provedl Charles Hardinge a rovněž dopad těchto reforem na britskou zahraniční politiku. Zary Steinerová se tématu britské zahraniční politiky věnovala delší dobu. Výsledkem jejího badatelského zájmu byla práce *Britain and the Origins of First World War*, která vyšla roku 1977.

V sedmdesátých letech významně přispěl k bádání o britské zahraniční politice před první světovou válkou historik H. C. G. Matthew. Matthew vydal v roce 1973 monografii *The Liberal Imperialists: the ideas and politics of a Post Gladstonian Elite*. Autor se v práci zabýval liberálními imperialisty a jejich vlivem na britskou zahraniční politiku. Roku 1998 vzbudila velký rozruch práce Nialla Fergusona *The Pity of War: Explaining World War One* (česky práce vyšla pod názvem *Nešťastná válka*). V této monografii dával Ferguson vinu za rozpoutání první světové války Velké Británii. Podle Fergusona vstoupila Velká Británie do války proto, že nechtěla, aby Německo ovládlo evropský kontinent. V roce 2012 vyšla monografie australského historika Christophera Clarka *The Sleepwalkers* (česky *Náměsíčníci*), V níž autor analyzoval chování jednotlivých evropských velmocí v nejbližších letech

předcházejících první světové válce. Na základě svého výzkumu došel Clark k závěru, že první světová válka byla výsledkem neobratně uzavřených spojeneckých smluv a také obav a chybných kalkulací evropských velmocí.

V České republice se zabývá Velkou Británií na přelomu 19. a 20. století historik Jaroslav Valkoun. Valkoun se specializuje na Britské impérium a jeho politický vývoj. K tomuto tématu napsal Jaroslav Valkoun řadu odborných článků a také monografii *Na cestě k Westminsterkému statutu: Velká Británie, dominia a proměna Britského impéria v letech 1907-1931*.

Německo

V průběhu let 1923-1927 vydalo německé ministerstvo zahraniční čtyřicet svazků dokumentů, které měli dokázat, že Německo není zodpovědné za rozpoutání první světové války. Avšak některé materiály, jež oponovali verzi německého ministerstva zahraniční, nebyly do publikovaných materiálů zařazeny. Tuto německou oficiální verzi odmítající vinu Německa na rozpoutání první světové války rovněž převzala většina německých historiků.

V období vlády Adolfa Hitlera byla jakákoliv vina Německa na rozpoutání první světové války důrazně popírána. K posunu v německé historiografii došlo až po skončení druhé světové války. Velkou zásluhu na tom měl německý historik Fritz Fischer, který ve své monografii *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegzielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914-1918* přišel s tvrzením, že za rozpoutání první světové války je zodpovědné Německo. Fischer své tvrzení dokládal řadou důkazů. Jedním z nich bylo memorandum sestavené tehdejším německým kancléřem Theobaldem von Bethmann-Hollwegem. Tento plán počítal s anexí rozsáhlých evropských území (např. Belgie) Německem.

Fischer se rovněž domníval, že na německé počínání před a v průběhu první světové války měla vliv tradice pruského státu. Fritz Fischer ve své práci také poukazyval na negativní vliv domácích skupin a spolků, které prosazovali koloniální expanzi, a v důsledku jejich počínání Německo provádělo stále agresivnější zahraniční politiku. Fischerova monografie, v níž přisoudil vinu za rozpoutání první světové války Německu, však měla v německé historické obci řadu kritiků. Nejvýznamnější z nich byl Edward Ritter, německý konzervativní historik, který za druhé světové války působil v protinacistickém odboji. Ritterovou hlavní výhradou vůči Fischerově tezi o německé vině bylo, že nevzal v potaz snahu Německa zachovat status Rakouska-Uherska jako velmocí.

Od 19. století začal být ve spojení s Německým vývojem spojován termín Sonderweg. Termín Sonderweg se dá přeložit do češtiny, jako zvláštní cesta. Tento vznikl v průběhu 19. století v Německu a vychvaloval vývoj Německo státu v duchu pruských tradic. Což znamenalo centralizaci v politickém smyslu slova a důraz na byrokracii. Tehdejší němečtí historici byli přesvědčeni o jasné pozitivnosti tohoto vývoje. Náhled na termín Sonderweg se začal měnit po druhé světové válce a to především díky pracím historiků Fritze Fischera a Hanse Ulricha Wehlera. Tyto badatelé začali poukazovat na negativní vliv pruského státu na německé dějiny ve 20. století. Ovšem i jejich pohled na termín Sonderweg byl podroben kritice a získal si na německé historické scéně řadu oponentů. Mezi nejvýznamnější oponenty patřil Thomas Nipperdey, který napsal tři rozsáhlé práce věnující se dějinám Německa od jeho založení od roku 1800 až do roku 1918. Nipperdey se domníval, že vývoj Německa v 19. století byl v souladu s modernizací a že se nijak významně neodlišoval od jiných evropských zemí. S termínem Sonderweg se již v dnešní německé historiografii téměř nepracuje. Přesto existují badatelé, kteří se jím alespoň částečně zabývají, jedním z nich je historik Jürgen Kocka.

Mezi významné současné badatele zabývající se Německem před první světovou válkou patří historička Annika Mombauer. Její monografie z roku 2001 *Helmuth von Moltke and the Origins of the First World War* se zabývá osobou náčelníka německého generálního štábu Helmuta von Moltkeho, který upravil a aktualizoval Schlieffenův plán. Některými historiky byl Moltke vnímán jako jeden z hlavních strůjců německého vstupu do první světové války. Rovněž nejnovější práce této německé historičky *Die Julikrise. Europas Weg in den Ersten Weltkrieg* částečně pojednává o cestě Německa do první světové války. Annika Mombauer v současné době profesně působí ve Velké Británii.

Z českých badatelů se zahraniční politikou Německa před první světovou válkou nejvíce zabýval Aleš Skřivan, který vybral a přeložil část archivních materiálů vztahujících se k německé zahraniční politice před první světovou válkou. Tento historik je rovněž autorem monografie *Císařská politika: Rakousko-Uhersko v evropské politice v letech 1906-1914*.

Dalším českým badatelem, který se zabýval, předválečným Německem byl František Stellner. Ve své monografii *Poslední německý císař: z německých dějin v epoše Viléma II* se Stellner zabývá nejen osobou německého císaře, ale i kancléři, kteří se za období císařova panování vystřídali. Tato práce rovněž zkoumá zahraniční

politiku, kterou každý jednotlivý kancléř prováděl. Stellnerova monografie také poukazuje na různé vlivové skupiny, které působily na dvoře Viléma II. a snažily se zasahovat do oblasti zahraniční politiky. Sociálními a politickými dějinami Německa se zabývá český historik Bedřich Loewenstein. Loewenstein ve své práci Projekt moderny zkoumá Německo před první světovou válkou. Monografie Projekt moderny analyzuje německou společnost ke konci 19. století a začátkem 20. století. Bedřich Loewenstein působí v Německu a po celý svůj život se zabývá převážně německými dějinami.

Použité prameny a literatura

Na začátku první kapitoly mé bakalářské práce se zabývám osobou lorda Salisburyho a jeho zahraniční politikou. Pro tuto část mé práce jsem využíval především monografii Michaela Bentleyho *Lord Salisbury's world: conservative environments in Late-Victorian Britain*. Tato monografie je důležitá pro poznání života lorda Salisburyho a především pro poznání jeho názorů na politiku a společnost. Rovněž práce T. G. Otta: *The making of british foreign policy*, v níž se autor zabývá koncepcí Salisburyho zahraniční politiky. T. G. Otte je autorem, který se dlouhodobě zabývá zahraniční politikou pozdně-viktoriánské Velké Británie a rovněž britskou zahraniční politikou před první světovou válkou. Pro poznání historie Liberální strany v devadesátých letech 19. století, a také v prvním desetiletí století dvacátého, jsem využil především monografii Chrise Cooka: *A short of history of british Liberal Party 1900- 1992*, a diplomovou práci Petra Skokana: *Liberálna strana a její politika v rokoch 1886- 1906. Príspevok k dejinám Veľkej Británie na prelome 19. a 20. storočia*. Monografie Chrise Cooka přehledně popisuje stav Liberální strany na konci 19. století. Diplomová práce Petra Skokana je podrobnější a odhaluje čtenáři napjaté vztahy ve vedení Liberální strany. Skokan ve své práci poukazuje i na příčiny, které vedly až k politické marginalizaci liberálů po první světové válce.

V první kapitole se dále zabývám Búrskou válkou. Při studiu této problematiky mi velmi pomohla práce Keitha Wilsona: *International impact of Boer war*, která se zabývá příčinami vypuknutí Búrské války a rovněž jejím dopadem na mezinárodní postavení Velké Británie po jejím konci. Poznat průběh Búrské války mi umožnil článek Filipa Nerada: *Lord Kitchener a britsko- búrská válka*, který vyšel v Historickém obzoru roku 2003. Autor rovněž na stejné téma napsal populárně- naučnou práci *Búrská válka*, kterou jsem měl možnost

prostudovat. Filip Nerad je zřejmě jediným badatelem, který se v České republice v moderní době zabýval Búrskou válkou. Vyšlo u nás ještě několik odborných článků s tématem Búrské války, ale ty se zabývají reflexí Búrské války českou společností v době jejího průběhu.

Při popisování historie Liberální strany po skončení Búrské války, mi byla nápomocná monografie Johna Wilsona *C. B.*, tato práce se kromě jiného zabývá zvolením Henryho Campbell-Bannermana předsedou Liberální strany a jeho působením v této funkci. Tato monografie je v mé práci hojněji zastoupena, neboť poukazuje na konflikty Campbell-Bannermana s liberálními imperialisty. Dalším pozitivem této práce je i ta skutečnost, že umožňuje nahlédnout do politického zákulisí jednání britských a francouzských vojenských štábů po Agadirské krizi. K popsání zahraniční politiky Herberta Asquitha mi byla, nápomocná monografie G. R. Searleho *A New England?*. Tuto práci jsem využil i v předcházejících částech mé bakalářské práce. Pro popis druhé Agadirské krize mi byla velmi nápomocna monografie Christophera Clarka *Náměsíčníci*. Jedná se o práci zabývající se diplomatickým pozadím, které stálo za vznikem první světové války. Tato monografie mi byla nápomocna i v kapitole o Edwardu Greyovi.

Zásadní důležitost při psaní o druhé Agadirské krizi a také o Haldaneově misi pro mne měla edice archivních materiálů *Origins of The First world war* od Anniky Mombauerové. Pro kapitolu o Edwardu Greyovi jsem čerpal především z práce T. G. Otteho, v níž je přehledně popsána Greyova zahraniční politika. Tato kapitola je rovněž doplněna o myšlenky Edwarda Greye z jeho knihy *Twenty-five years 1892-1916*.

První kapitola

Období vlády Lorda Salisburyho

1.1. Lord Salisbury

Lord Salisbury se narodil v roce 1830 do významné aristokratické rodiny. Jeho předkem byl starý rádce královny Alžběty I. William Cecil. Rod Cecilů se skládal ze dvou významných větví. Jedna sídlila v Hatfieldu a druhá v Exeteru. Větev v Exeteru časem úplně pozbyla na významu a její část se dokonce časem přesunula do Kanady. Naopak Cecilové z Hatfieldu si pozdrželi nemalý vliv na britskou politiku až do dnešních dnů. Největší zásluhu měl na tom Robert Arthur Gascoyne Talbot Cecil - třetí markýz ze Salisbury. Salisburyho otcem byl druhý markýz ze Salisbury a jeho matkou Frances Gascoyneová. V mládí navštěvoval Eton a Christ College v Oxfordu. Její absolventi často zastávali ty nejvyšší politické funkce. Přestože Salisbury studoval velmi dobře, tak se rovněž potýkal se zdravotními problémy. Tyto problémy pramenily z jeho slabé tělesné konstituce. Byl totiž velmi vysoký a hubený.¹

Salisbury se o politiku zajímal již od svého mládí. Právě v dobách Salisburyho mládí procházela strana toryů řadu otřesů. Tyto otřesy souvisely s postavou Roberta Peela a jeho snahou zrušit cla na obilí. Tato Peelova činnost však byla v Konzervativní straně považována za značně kontroverzní záležitost, neboť strana tradičně hájila zájmy velkých pozemkových vlastníků. Po Peelově smrti fakticky řídil stranu Benjamin Disraeli. Disraeli ačkoliv na počátku své politické kariéry zastával radikální postoje, tak později začal v Konzervativní straně zastupovat zájmy pozemkové aristokracie. Avšak v padesátých letech 19. století si Disraeli uvědomil, že tradiční orientace toryů na velké pozemkové vlastníky se již přežila. Disraeli věděl, že roste počet voličů ve městech a města byla tradičně doménou whigů. Proto se Benjamin Disraeli rozhodl Konzervativní stranu více orientovat na městské voliče. V roce 1874 poté, co se stal Disraeli premiérem, tak Salisbury opět zastával post ministra pro Indii. V roce 1878 se stal Salisbury ministrem zahraničí a tento post později zastával lord Salisbury také ve všech svých pozdějších vládách. Zahraniční politika pro něho byla nejen povinností, ale i zábavou.²

¹ BENTLEY M., *Lord Salisbury's world: conservative environments in Late-Victorian Britain*. Cambridge 2001 s. 8-17.

² BENTLEY M., *Lord Salisbury's world: conservative environments in Late-Victorian Britain*. Cambridge 2001 s. 18-26

1.2. Lord Salisbury a jeho koncepce zahraniční politiky

Salisburyho zaujala na zahraniční politice ta skutečnost, že byla v Evropě doménou aristokratů. Lord Salisbury pocházel z významného aristokratického rodu a tento elitářský aspekt evropské diplomacie se mu velice zamlouval. Salisbury se na počátku svého působení na ministerstvu zahraničí bránil tomu, aby mohla střední třída jakkoliv ovlivňovat britskou zahraniční politiku. Později si na rostoucí zájem střední třídy o zahraniční otázky zvykl, ale přesto o podobě zahraniční politiky rozhodoval jen on sám.³

Salisbury se v zahraničních otázkách neřídil ani etickými principy. Přitom sám byl zbožný a měl ve velké oblibě anglikánskou církev. Podle Salisburyho mínění sledovala každá evropská velmoc především své vlastní zájmy a na morální faktory se přitom neohlížela. Lord Salisbury sice často zaujímal k dané zahraniční situaci své osobní morální stanovisko, ale nedal se jím vést při rozhodování o tom, jak na danou situaci zareaguje.⁴

Diplomatickým vzorem pro lorda Salisburyho, byl lord Castlereagh. Salisbury podobně jako on zastával názor, že na evropském kontinentě má být udržována mocenská rovnováha mezi velmocemi. Salisbury také zaujímal střízlivý postoj vůči Britskému impériu. Nechoval sympatie ani k romantickému imperialismu tak charakteristickému pro Benjamina Disraeliho ani k přesvědčení lorda Roseberyho o anglosaské nadřazenosti.⁵

Salisbury nenechával příliš často zasahovat ani ministerstvo zahraničí do svých diplomatických jednání. Dařilo se mu to proto, že měl s vysokými představiteli ministerstva zahraničí dobré vztahy. Britské ministerstvo zahraničí mělo totiž na vysokých postech představitele britské aristokracie. Tím se britské ministerstvo zahraničí podobalo jiným evropským ministerstvům tohoto druhu, kde rovněž vysoká místa v diplomatických sborech měla v držení aristokracie. Ne všem se však takový aristokratický nepotismus zamlouval. Například radikálové z řad Liberální strany takto vysoké zastoupení aristokracie kritizovali. Namítali, že ministerstvo zahraničí řídí úzká skupina feudální šlechty, která je vzdálená problémům moderní společnosti.⁶

Pro Salisburyho koncepci zahraničí politiky se vžil termín „skvělá izolace“. Tato politika navazovala na tradiční pojetí britské politiky, které spočívalo v přesvědčení, že není

³ OTTE T. G., *The makers of British Foreign policy: from Thatcher to Pitt*, New York 2002, s. 98-99

⁴ OTTE T. G., *The makers of British Foreign policy: from Thatcher to Pitt*, New York 2002, s. 100

⁵ OTTE T. G., *The makers of British Foreign policy: from Thatcher to Pitt*, New York 2002, s. 101

⁶ SEARLE G. R., *A New England?*, Oxford 2004, s. 261

nutné vstupovat do spojenectví s jinými zeměmi. Jeho politika,, skvělé izolace“ mu sice ve své době přinesla značnou kritiku a byla označována za přežitou, ale Salisbury se přesto nikdy nedomníval, že izolace působí Velké Británii jakékoliv problémy. Tato politika navazovala na tradiční pojetí britské politiky, které spočívalo v přesvědčení, že není nutné vstupovat do spojenectví s jinými zeměmi. Velká Británie měla navazovat aliance pouze v případě bezprostředního ohrožení, tak jak to udělala v období napoleonských válek. Jeho politika,, skvělé izolace“ mu sice ve své době přinesla značnou kritiku a byla označována za přežitou, ale Salisbury se přesto nikdy nedomníval, že izolace působí Velké Británii jakékoliv problémy.⁷

1.3 Zahraniční politika Salisburyho vlády v letech 1895-1902

V roce 1895, kdy se stal lord Salisbury potřetí britským premiérem, docházelo v Osmanské říši k masakrům arménského obyvatelstva. Masakry započaly v létě 1895, kdy Arméni zahájili demonstrace na protest proti právním omezením, kterými v Osmanské říši trpěli. Osmanský sultán ihned jejich protesty krvavě potlačoval. Sultánovo chování vzbudilo pobouření u evropských mocností. Lord Rosebery se dohodl s představiteli Francie a Ruska, že tyto velmoci budou společně vytvářet tlak na sultána, aby ve své zemi uskutečnil reformy, které by postupně náboženským menšinám zajistily větší práva. Salisbury po nástupu do funkce pokračoval v kurzu zahraniční politiky, který zastával lord Rosebery..⁸

Sultán však svou dosavadní politiku neopustil. Když ale začalo docházet k nepokojům a pronásledování Arménů i v Konstantinopoli, tak vytvořili velvyslanci evropských mocností nátlak na sultána, aby v Osmanské říši byly okamžitě zaváděny reformy. Sultán se evropských velmocí zalekl, a tak jmenoval prozápadního velkovezíra a přislíbil, že započne s reformami okamžitě. Tento sultánův příslib uspokojil Francii a Rusko. Lord Salisbury se však domníval, že sultán ani přes svůj příslib reformovat Osmanskou říši nebude. Salisbury se bál, aby tento sultánův postoj nezbudil ve Velké Británii pobouření. Chtěl proto ve spolupráci s Ruskem a Itálií na Osmanskou říši zaútočit a vynutit si reformy násilím. Avšak Salisburyho kabinet se postavil proti tomuto návrhu. Odpor kabinetu byl natolik rozhodný, že Salisbury musel, tento záměr opustit.⁹ Tato možnost sice byla zažehnána, přesto vztahy mezi oběma velmocemi zůstaly napjaté. Salisbury se snažil čelit hrozbě konfliktu s Francií domluvou s

⁷ HICKS. G., *Conservatism and british foreign policy, 1820-1920: Derbys and their world*, Surrey 2011 s. 224

⁸ OTTE T. G., *A question of Leadership: Lord Salisbury, the Unionist Cabinet and Foreign Policy Making, 1895-1902*, Contemporary British History, Vol. 14, No. 4, 2000, s. 5-6

⁹ OTTE T. G., *A question of Leadership: Lord Salisbury, the Unionist Cabinet and Foreign Policy Making, 1895-1902*, Contemporary British History, Vol. 14, No. 4, 2000, s. 7-8

Ruskem. Salisbury sliboval Rusům nárůst jejich vlivu v Číně za pomoc Velké Británii v případě její války s Francií. Avšak Francouzi poskytli Rusům celou řadu finančních půjček.¹⁰

Tato možnost sice byla zažehnána, přesto vztahy mezi oběma velmocemi zůstaly napjaté. Salisbury se snažil čelit hrozbě konfliktu s Francií domluvou s Ruskem. Salisbury sliboval Rusům nárůst jejich vlivu v Číně za pomoc Velké Británii v případě její války s Francií. Avšak Francouzi poskytli Rusům celou řadu finančních půjček. Rusku se navíc hodily dobré vztahy s Francií kvůli vojenské hrozbě, kterou představovalo Německo, a tak se k Salisburyho návrhu stavěli velmi vlažně. Když se spolu s rostoucím věkem horšil Salisburyho zdravotní stav, rozhodl se ministr kolonií Joseph Chamberlain, že se pokusí realizovat svůj alianční projekt. Chamberlain totiž usiloval o spojení Německa, Velké Británie a Spojených států. Avšak ani Spojené státy ani Německo se nechtěly k Chamberlainově alianci připojit. Německo se totiž snažilo přičlenit Velkou Británii k Trojspolku, což zase nezapadalo do Chamberlainovy koncepce. Když se Chamberlainův projekt nezdařil, tak se příslušníci nastupující britské generace domnívali (např. lord Lansdowne či Arthur Balfour), že by měla Velká Británie usilovat o alianci s jinými mocnostmi s cílem vyhnout se izolaci a poskytnout britskému impériu ochranu.¹¹

Lord Salisbury byl toho názoru, že izolace Velké Británie neškodí. Ve stejném duchu odpověděl i na návrh Němců ohledně připojení Velké Británie k Trojspolku. Němci tvrdili, že pokud Velká Británie na jejich návrh nepřistoupí, tak jí bude hrozit mezinárodní izolace, která pro ni bude nebezpečná. Salisbury na tuto námitku odpověděl tak, že Velká Británie byla v průběhu dějin často izolována a že pro ni by tento stav nepředstavoval hrozbu. V Salisburyho odpovědi byla přítomná i jeho jistá skepse k nové generaci německých zahraničních úředníků na německém ministerstvu zahraničí, kteří postrádali schopnosti knížete Bismarcka.¹²

1.4. Britská Liberální strana v druhé polovině 90. let 19. století

¹⁰ SEARLE G. R., *A New England ?*, Oxford 2004 s. 194-195

¹¹ SEARLE G. R. *A New England ?*, Oxford 2004 s. 262-266

¹² KISSINGER H., *Umění diplomacie*, Praha 1999, s. 194-195

Národní Liberální Federace (National Liberal Federation) vznikla v roce 1877 v Birminghamu. Vznik NLF byl reakcí na prohrané volby v roce 1874. Organizace měla za cíl hájit zájmy Radikálů ve straně. Whigové, kteří měli ve straně největší vliv, totiž se snahami Radikálů o sociální reformu nesohlasili. Odrazem moci, kterou disponovala NLF byl tzv. Newcastlelský program z roku 1891. Tento program obsahoval samosprávu pro Irsko, kterou prosazoval William Gladstone, program rovněž zahrnoval také řadu návrhů, směrem k domácí reformě. Byl to výsledek úsilí především obyčejných straníků, kteří podobně jako veřejnost se domácí reformy dožadovali. Gladstoneův důraz na samosprávu pro Irsko, již nebyl magnetem na voličské hlasy, tak jako v osmdesátých letech 19. století. Spojení domácí reformy se samosprávou pro Irsko však zajistilo Liberální straně vítězství ve volbách roku 1892.¹³

Premiérem se stal Gladstone, který také sestavil vládu. Jeho vláda obsahovala řadu význačných osobností. Gladstoneovu vládu, která zpočátku začala úspěšně, však postihla řada krizí. Hlavním problémem byla Horní sněmovna, která zamítla nejen samosprávu pro Irsko, ale také většinu návrhů z Newcastlelského programu. Kromě toho řada členů vedení strany začala být rozčarována z Gladstoneova důrazu na irskou samosprávu. Gladstoneovu vládu tak provázela řada sporů. Dalším problémem byla zahraniční politika, o jejíž podobě se Gladstone s většinou kabinetu rozcházel. Právě otázka navýšení rozpočtu na námořní zbrojení skončila Gladstoneovou rezignací. Gladstoneova rezignace měla v budoucnosti způsobit Liberální straně řadu problémů, ačkoliv to zpočátku tak nevypadalo. Gladstone byl totiž populární nejen u voličů, ale také byl schopen sjednotit rozmanité frakce strany.¹⁴

Po Gladstoneově rezignaci na post ministerského předsedy i lídra liberálů se začal hledat jeho nástupce. Nejvýznamnějšími kandidáty se ukázali být lord Rosebery a William Lewis Harcourt. Rosebery měl od počátku výhodu v tom, že Harcourt měl spory nejen se členy kabinetu, ale i se členy Liberální strany. Další Roseberyho výhodou bylo, že byl aristokrat a navíc imperialista. Díky tomu měl podporu královny Viktorie. Ta otázku Gladstoneova nástupnictví vyřešila tím, že Roseberyho pověřila sestavením vlády. Rosebery sice ve své vládě udělil Harcourtovi funkci ministra financí, avšak jejich spory nadále pokračovaly. Tyto spory se navíc stále stupňovaly, což vedlo ke katastrofální porážce ve volbách v roce 1895. Po té sice zůstal nadále vůdcem strany lord Rosebery, ale nejednotnost strany přetrvávala.¹⁵

¹³ COOK C., *A short history of Liberal party 1900-1992*, London 1993, s. 15-26

¹⁴ COOK C., *A short history of Liberal party 1900-1992*, London 1993, s. 26-28

¹⁵ SKOKAN P., *Liberální strana a její politika v letech 1886-1906. Příspěvek k dějinám Velké Británie na přelomu 19. a 20. století*, Praha 2007 s. 121-137

Ohniskem sporů ve straně bylo směřování britské zahraniční politiky. V této oblasti měl ve straně stále velký vliv Gladstoneův odkaz. William Gladstone považoval britské impérium vzhledem k rozloze mateřské země za příliš rozsáhlé. Pro správu tak rozsáhlých území nebyla Velká Británie dostatečně ekonomicky silná. Podle Gladstonea imperialismus přispíval ke sporům mezi evropskými velmocemi a zvyšoval riziko vypuknutí války.¹⁶

Naopak vůdce strany lord Rosebery byl liberálním imperialistou. Ve straně však nadále působila řada frakcí, které se stavěly proti impériu. Sám Gladstone se v pozdějších letech své politické kariéry stále více přikláněl k idealistické koncepci zahraniční politiky. Byl to shodou okolností právě Gladstone, který způsobil Roseberyho pád.¹⁷

V polovině 90. let 19. století došlo totiž v Osmanské říši k pogromům na Armény. To rozhořčilo Gladstonea, jenž vystoupil s projevem, v němž nabádal britskou vládu k vojenskému zásahu proti Osmanské říši. Lord Rosebery jako vůdce liberálů sympatizoval spíše s vládou, neboť chápal, že Gladstoneův požadavek je politicky nerealizovatelný. Gladstone však vystoupil s dalším projevem, který přestože byl zaměřený proti vládě, velmi zhoršil Roseberyho pozici jako vůdce Liberální strany. Část Liberální strany začala lorda Roseberyho kritizovat za jeho zdrženlivý postoj vůči vládě. Když začala kritika na adresu lorda Roseberyho narůstat, rozhodl se podat rezignaci na pozici vůdce Liberální strany.¹⁸

Po Roseberyho rezignaci neměla strana oficiálního vedoucího představitele. Na schůzi Národní liberální federace se členové strany rozhodli, že strana prozatím nebude mít oficiálního vůdce, aby nedošlo k jejímu dalšímu štěpení. Za vůdce liberálů v Dolní sněmovně byl zvolen Harcourt a ten byl také považován za neoficiálního vůdce strany. Podobně jako Roseberymu, tak i Harcourtovi zlomila vaz zahraniční politika. Poté, co došlo k vypuknutí mezinárodního skandálu v souvislosti s Jamesonovým vpádem, tak se dostal ve Velké Británii do potíží jeho iniciátor Cecil Rhodes. Kromě něho začal mít problémy i ministr pro kolonie Joseph Chamberlain, který měl s Rhodesem dobré vztahy. Chamberlainovi bylo vytýkáno, že se na Jamesonově vpádu podílel nebo, že o něm alespoň věděl. Chamberlaina měla v této věci vyšetřovat parlamentní komise, které předsedal Harcourt, s kterým se Chamberlain dobře

¹⁶ JENKINS R., *Gladstone*, Praha 2000, s. 379-380

¹⁷ SKOKAN P., *Liberální strana a její politika v letech 1886-1906. Příspěvek k dějinám Velké Británie na přelomu 19. a 20. století*, Praha 2007 s. 141-144

¹⁸ SKOKAN P., *Liberální strana a její politika v letech 1886-1906. Příspěvek k dějinám Velké Británie na přelomu 19. a 20. století*, Praha 2007 s. 141-146

znal, a tak veškerou vinu za Jamesonův vpád přiřkla komise pod Harcourtovým vedením ve své zprávě Rhodesovi.¹⁹

O výsledku vyšetřování zpravil Dolní sněmovnu i sám Harcourt v době, kdy měla být zpráva komise projednávána v parlamentu. Avšak Chamberlain na tom samém zasedání prohlásil, že si nemyslí, že by Rhodes provedl cokoliv špatného. Harcourtova obhajoba Chamberlaina rozlítla řadu liberálů a výrazně oslabilo jeho pozici jako vůdce strany. Během Fašodské krize nebyl Harcourt schopen k ní zaujmout jakékoliv stanovisko, což ho dále politicky poškodilo a později vedlo k politické rezignaci. Když v prosinci roku 1898 Harcourt rezignoval, započala Liberální strana hledat nového vůdce.²⁰

Nejnadějnějšími kandidáty pro tento post byli Herbert Henry Asquith a sir Henry Campbell-Bannerman. Asquith měl pověst vynikajícího řečníka a řada členů Liberální strany si přála, aby se stal vůdcem strany právě on. Rovněž lord Rosebery si přál Asquitha jako svého nástupce, neboť se s ním shodoval v imperiálních otázkách. Avšak jeho žena Margot (rozená Tennantová) vedla nákladný život a Asquith se obával, že pokud by se stal vůdcem liberálů, tak by nemohl vydělávat takové prostředky jako doposud.²¹

Margot Asquithová si však přála, aby se její muž stal vůdcem Liberální strany, a tak se rozhodla požádat svého otce o peníze, aby se Asquith mohl pouze zabývat politickou kariérou a ona sama měla dostatek prostředků. Učinila to však dosti netradiční cestou. Napsala totiž Arthuru Balfourovi, vůdci konzervativců v Dolní sněmovně, aby požádal jejího otce o peníze a zdůvodnil tuto žádost Asquithovou kandidaturou na vůdce Liberální strany. Tennant Balfourovi odepsal na jím tlumočenou žádost, že peníze by Asquithovi poskytl, ale domnívá se, že by to nebylo spravedlivé vůči Henrymu Campbell-Bannermanovi. Campbell-Bannerman byl totiž výrazně starší než Asquith a jako takový měl podle Tennanta na post vůdce liberálů větší nárok. Asquith se tedy z finančních důvodů své kandidatury vzdal. V

¹⁹ SKOKAN P., *Liberální strana a její politika v letech 1886-1906. Příspěvek k dějinám Velké Británie na přelomu 19. a 20. století*, Praha 2007 s. 147-154

²⁰ SKOKAN P., *Liberální strana a její politika v letech 1886-1906. Příspěvek k dějinám Velké Británie na přelomu 19. a 20. století*, Praha 2007 s. 154-157

²¹ WILSON J., C. B., London 1973 s. 283-285

důsledku tohoto kroku přišel Campbell-Bannerman o jediného vážného konkurenta, a tak byl zvolen v únoru roku 1899 vůdcem Liberální strany.²²

1.5. Búrská válka

Když došlo roku 1886 k nálezům rozsáhlých nalezišť zlata v Transvaalu, tak se do něho vypravily, lidé z celého světa, se záměrem nabýt tam bohatství. Nejvíce cizinců přišlo ze zemí Britského impéria. Obyvatelé Transvaalu je nazývali uitlandery. Uitlandeři však měli v zemi pouze omezená práva, neboť prezident Krüger se obával, že pokud by byli uitlandeři politicky zrovnoprávněni s původními obyvateli Transvaalu, tak by to mohlo přinést s sebou to riziko, že by Transvaal mohl být začleněn do Britského impéria. Uitlandeři by totiž mohli politicky takové řešení prosazovat. Nerovné postavení uitlanderů v Transvaalu se však nezamlouvalo Cecilu Rhodesovi.²³

Rhodes toužil po anexi Transvaalu Britským impériem, domníval se, že by se k tomuto záměru dali využít nespokojení uitlandeři. Rhodes se dohodl s bohatými uitlandery, kteří usilovali o reformu v Transvaalu na převratu, jež měl za cíl svrhnout prezidenta Krügera a v zemi nastolit probritskou vládu. Této vzpouře se mělo dostat pomoci od jízdních jednotek vedených Leanderem Starrem Jamesonem. Celá akce však skončila naprostým neúspěchem. 29. prosince pronikl Jameson se svými jednotkami do Transvaalu, a to i přesto, že měl informace o tom, že v zemi k žádné vzpouře nedošlo. Jamesona od počátku pronásledovaly menší skupiny Búrů, které se na něho snažily útočit. Avšak již 2. ledna byly Jamesonovy jednotky poraženy početnějšími Búry. Celé Jamesonovo komando, včetně jeho samotného, bylo zatčeno.²⁴

Po Jamesonově nájezdu udělal Krüger částečné ústupky v hospodářské oblasti bohatým podnikatelům z řad uitlanderů. Přesto řada z nich byla s vládou v Transvaalu nespokojena. Vadily jim rostoucí ceny a státní protekcionismus. Řada bohatých podnikatelů dospěla k názoru, že by se jim pod britskou vládou dařilo lépe. Proto začali finančně podporovat skupiny z řad uitlanderů, které se stavěly proti Krügerově vládě. Ta na tuto aktivitu reagovala tak, že se snažila popudit zaměstnance z řad uitlanderů proti svým zaměstnavatelům. To však tyto podnikatele vyprovokovalo k ještě větší podpoře protivládních skupin.²⁵

²² WILSON J., C. B., London 1973 s. 285-288

²³ RUDEL J., *Deceit in Transvaal?*, Aucland University 2013 Vol. 19, No. 99, s. 101-102

²⁴ RUDEL J., *Deceit in Transvaal?*, Aucland University 2013 Vol. 19, No. 99, s. 102-103

²⁵ WILSON K., *International impact of the Boer war*, Chesham 2001, s. 10-11

Tím, kdo měl na vypuknutí Búrské války zřejmě největší podíl, byl britský vysoký komisař pro Jižní Afriku Alfred Milner. Milner chtěl začlenit Transvaal do Britské jižní Afriky a tím posílit pozici Britského impéria v regionu. Milner proto navázal kontakty s nespokojenými podnikateli z řad uitlanderů. Ti byli Alfredem Milnerem podněcováni, aby podporovali uitlandery snažící se o zavedení reformy v Transvaalu. Milner také odesílal do Londýna zprávy, ve kterých vyzýval britskou vládu k agresivnímu postoji vůči Transvaalu. Avšak řada ministrů v Salisburyho kabinetu byla nakloněna k mírovému urovnání vztahů mezi uitlandery a vládou v Transvaalu. Joseph Chamberlain, sám Milnerův podporovatel, jej musel pod tlakem svých kolegů často mírnit. Milner však byl rozhodnut zabránit jakémukoliv zlepšení vztahů mezi Transvaalem a Velkou Británií. Právě Milnerovo chování na konferenci v Bloemfonteinu bylo předehrou k Búrské válce. Alfred Milner svými přehnanými požadavky Búry vmanévroval do situace, kdy se jim válka s Britským impériem zdála jako nejlepší řešení.²⁶

Búrským představitelům bylo jasné, že se již není možné nadále britskému tlaku bránit, a tak se rozhodli zahájit preventivní válku. Tato válka vypukla 11. října 1899. Lord Salisbury se díval na vypuknutí Búrské války s rozporuplnými pocity. Vadil mu nacionální šovinismus, který se rozpoutal u části britské společnosti. Domníval se rovněž, že Milnerovo chování na konferenci v Bloemfonteinu nebylo správné a značně přispělo k rozpoutání války. Přesto Salisbury válku podpořil, neboť zastával názor, že válka s Búry povede k zesílení pozice Velké Británie v jižní Africe. K podpoře války ho vedly i ekonomické důvody. Souhlasil totiž se zprávou lorda Selborna, podle níž byl Transvaal důležitým ekonomickým centrem jižní Afriky. Salisbury svůj souhlas s búrskou válkou potvrdil i tím, že setrval ve funkci premiéra až do té doby, než byla Búrská válka skončena.²⁷

Búrové zpočátku v Búrské válce slavili úspěch, neboť většina britské armády ještě nebyla v jižní Africe přítomna. Búrové tak čelili britskému vojsku o síle pouhých 20 000 vojáků. Búrové disponovali vojenskými jednotkami o síle 35 000 mužů. Búřům se podařilo oblehnout významná britská města, jako byly např. Mafeking či Ladysmith. Britové doufali, že se jim po příjezdu posil podaří dosud nepříznivý stav války zvrátit. Avšak zjistili, že jejich armáda není zvyklá na boj v rozlehlé krajině jižní Afriky. Britové tak utrpěli v prosinci 1899 řadu porážek, které vedly britskou vládu k rozhodnutí změnit vrchního velitele armády v jižní

²⁶ WILSON K., *International impact of the Boer War*, Chesham 2001, s. 15-20

²⁷ SEARLE G. R., *A New England?*, Oxford 2004, s. 272-274

Africe. Doposud tuto funkci vykonával generál Redvers Buller, který byl nahrazen lordem Robertsem. Robertsovi byl přidělen jako náčelník generálního štábu lord Kitchener.

Tato změna vrchního velení byla navíc doprovázena přísunem nových britských posil v počtu 200 000 mužů. Tyto kroky britské vlády se přímo osvědčily na bojišti. Počátkem roku 1900 prolomil Roberts blokádu obležených měst. Tím však Robertsova ofenzíva neskončila – 13. března 1900 bylo dobyté hlavní město Oranžského svobodného státu Bloemfontein. V důsledku toho byl 24. března 1900 Velkou Británií anektován svobodný Oranžský stát. Robertsovy úspěchy pokračovaly i nadále – koncem května obsadil Johannesburg a 5. června Pretorii. Dne 1. září 1900 Velká Británie anektovala i Transvaal. Již to vypadalo, že je válka u konce, ale Búrové se nehodlali vzdát.²⁸

Rozhodli se přejít na guerillový způsob válčení. Místo velkých armád, kterými operovali Britové, se Búrové rozhodli pro boj v nepříliš početných komandech. Tato komanda tvořilo 300 až 1000 mužů v závislosti na velikosti kraje, ze kterého dané komando pocházelo. Komanda operovala na koních, což zvyšovalo jejich mobilitu. Búrové tak dokázali působit Britům značné škody a to s minimálními ztrátami. Búrové totiž dokázali díky svým koním se ze svých akcí stáhnout dříve, než je dokázali dopadnout početnější britské jednotky. V období mezi prosincem 1900 a zářím 1901 se podařilo Búřům zničit 135 britských vlaků. V té době již stál v čele britských vojenských sil v jižní Africe generál Kitchener, lord Roberts po anexi Transvaalu považoval válku již za vyhranou. Dne 1. září 1900 tedy předal Roberts funkci vrchního velitele Kitchenerovi a odjel do Velké Británie.²⁹

Búrové ovšem nadále pokračovali ve válce, byť jiným způsobem. Kitchener musel na novou situaci reagovat, a tak se rozhodl změnit dosavadní britský způsob vedení války. Vymohl si na vládě v Londýně zvýšení počtu jízdních jednotek. Také nechal vybudovat systém opevnění podél britských železnic. Železnice byla chráněna systémem malých opevněných stanovišť vzdálených od sebe jeden a půl míle. Zbýlý prostor byl vyplněn ostatním drátem. Tento systém opevnění byl později rozšířen na celý rand s cílem omezit operační prostor búrských komand. Kitchener také vytvořil jízdní jednotky podobné búrským komandům, ale početnější. Cílem těchto jednotek bylo vyhledávat búrská komanda a zajímat

²⁸ NERAD F., *Lord Kitchener a britsko-búrská válka*, Historický obzor, Roč. 14, č. 3-4, Praha 2003, s. 70-72

²⁹ NERAD F., *Lord Kitchener a britsko-búrská válka*, Historický obzor, Roč. 14, č. 3-4, Praha 2003, s. 73

jejich příslušníky. Časem se Britům sice podařilo snížit počet bojujících búrských komand, ale přinutit Búry ke kapitulaci se jim nepodařilo.³⁰

Búřům pomáhala pokračovat v boji ta skutečnost, že si mohli opatřovat zásoby a úkryt v búrských farmách. Britové tomuto faktu čelili dosti drastickými metodami – vypalovali farmy a jejich obyvatelstvo stěhovali do koncentračních táborů. Poměry v táborech byly často velmi špatné a mnoho lidí v nich zemřelo. Hrozivá byla především dětská úmrtnost. Životní podmínky Búřů v koncentračních táborech vyvolaly vlnu pobouření ve světě i ve Velké Británii. Kitchener poměry v koncentračních táborech hájil a to i přesto, že toho o nich věděl málo. Kitchenerovi však bylo utrpení búrských rodin v jeho táborech víceméně lhostejné. Búry však pokračující válka vyčerpávala, a tak se nakonec rozhodli přistoupit na jednání s Brity. Dne 31. května 1902 byla ve Vereenigingu podepsána mírová smlouva, v jejímž důsledku Búřové ztratili nezávislost.³¹

Búrská válka přinesla Velké Británii problémy i na mezinárodním poli. Hrozilo, že se proti ní ustaví koalice evropských velmocí a také došlo ke zhoršení diplomatických vztahů s Německem. Německo mělo totiž s Transvaalem blízké vztahy již od roku 1885, kdy s ním uzavřelo dohodu o přátelství a obchodu. Búřové byli navíc populární i u německé veřejnosti. Němci považovali Búry za členy germánského kmene. Objevovaly se i názory některých pruských intelektuálů, kteří přirovnávali Búry k Prusům pro jejich zálibu ve venkovském způsobu života. Po Jamesonově vpádu roku 1895 odeslal německý císař Vilém II. prezidentu Paulu Krügerovi tzv. Krügerův telegram, ve kterém mu blahopřál k zatčení Jamesona a jeho druhů. Rovněž v telegramu Krügerovi blahopřál k tomu, že dokázal svůj stát ubránit před vlivem jiných mocností. Tato císařova gratulace transvaalskému prezidentovi vyvolala krizi v britsko-německých vztazích.³²

Přes tuto silnou císařovu verbální podporu, nebyli Němci ochotní Búry účinně podpořit. Když byl Berlín vybídnut k tomu, aby ustavil kontinentální alianci velmocí s cílem přimět Británii ukončit válku v Jižní Africe, tak Němci odmítli k tomuto kroku přistoupit. Dosavadní dobré vztahy s Velkou Británií Němcům vyhovovaly a oni je nechtěli poškodit protibritskou akcí. I přesto však ve vzájemné diplomatické komunikaci bylo jejich jednání s Velkou Británií konfrontační. Němci si totiž chtěli na Velké Británii vymoci ústupky v

³⁰ NERAD F., *Lord Kitchener a britsko-búrská válka*, Historický obzor, Roč. 14, č. 3-4, Praha 2003, s. 74

³¹ NERAD F., *Lord Kitchener a britsko-búrská válka*, Historický obzor, Roč. 14, č. 3-4, Praha 2003s. 75-79

³² WILSON K., *International impact of the Boer War*, Chesham 2001, s. 25-30

koloniálních záležitostech. Německo zajímala především otázka Samoy, kterou chtělo získat. Vyvíjelo tak během Búrské války na Velkou Británii nátlak, aby Samoa byla přisouzena Německu. Toto agresivní německé chování však ve Velké Británii rozhněvalo úředníky Foreign Office a rovněž některé britské politiky. Britové tak přehlíželi kroky Německa, které jim v průběhu války pomohly.³³

1.6. Britská Liberální strana v období Búrské války

Britská Liberální strana procházela krizí již od roku 1886, kdy jí na protest proti Gladstoneově politice opustila skupina liberálních unionistů. Ve straně navíc působily dvě frakce, které spolu navzájem soupeřily o dominantní pozici. Jednalo se o skupinu Liberálních imperialistů a skupinu stoupců tzv. „malé Anglie“, která si získávala stále větší podporu mezi Radikály. Za vůdce liberálních imperialistů byl považován lord Rosebery. Liberální imperialisté byli stoupcem britského impéria a souhlasili s jeho rozšiřováním i za cenu válek. Rosebery se domníval, že by Liberální strana měla ve věci impéria podporovat nadstranickou zahraniční politiku. Zastával názor, že by budoucí liberální vláda měla navazovat na politiku lorda Salisburyho a jeho kabinetu. Stoupcem „malé Anglie“ se naproti tomu domnívali, že by Velká Británie měla vést neintervenci zahraniční politiku a vyhýbat se válkám. Stoupcem „malé Anglie“ navazovali na takové osobnosti Liberální strany, jako byli např. Robert Peel, Richard Cobden nebo William Ewart Gladstone.³⁴

Poslední skupina v Liberální straně se nedlouho před vypuknutím Búrské války sestávala z členů, kteří se nepřikláněli ani k jedné frakci. Jejich nejznámějším představitelem byl Henry Campbell-Bannerman, který se stal předsedou Liberální strany v roce 1895. Campbell-Bannerman sice nezaujal vůči Búrské válce negativní stanovisko, ale postupem času se začal názorově přibližovat stoupcům „malé Anglie“. Tato okolnost ještě více zvýšila nepřátelství Liberálních imperialistů vůči jeho osobě. Především Haldane s Greyem chtěli Campbell-Bannermana z pozice vůdce liberálů sesadit a nahradit jej Roseberym. Grey Roseberyho několikrát vyzýval, aby se opět pokusil stát vůdcem liberálů, avšak Rosebery ho vždy odmítl. Rosebery si uvědomoval, že jako vůdce liberálních imperialistů má podporu pouze jedné frakce Liberální strany. Věděl, že pouze s podporou liberálních imperialistů by nebyl schopen stranu účinně vést. Měl v dobré paměti svoji pozici vůdce Liberální strany, kdy

³³ WILSON K., *International impact of the Boer War*, Chesham 2001, s. 25-39

³⁴ SKOKAN P., *Liberální strana a její politika v letech 1886-1906. Príspevok k dejinám Velké Británie na prelome 19. a 20. storočia*, Praha 2007, s. 257

nebyl schopen stranu sjednotit pod svým vedením. Od té doby trval Rosebery na tom, že se ujme vedení, pouze pokud bude ve straně existovat široký konsenzus.³⁵

Problémem lorda Roseberyho a liberálních imperialistů bylo, že se jednalo o elitní skupinu. Šlo o vlivné liberály, kteří neuměli komunikovat se zbytkem strany. Částečně nechtěli a z části toho nebyli schopní. Po roce 1891 vzrostl vliv NLF ve straně. Bylo to dáno tím, že Newcastelský program z roku 1891 přijal vůdce liberálů William Ewart Gladstone a vyrazil s ním do nadcházejících parlamentních voleb. Tento program obsahoval řadu radikálních návrhů - jako například rozšíření politických a náboženských svobod. Po odchodu Gladstonea z politiky se pokoušel Rosebery NLF ovládnout, ale nikdy se mu to zcela nepodařilo, neboť o správnosti své pozice nebyl schopen přesvědčit řadové aktivisty Liberální strany. Tito aktivisté patřili k nonkonformistické střední třídě a Roseberyho elitářský imperialismus jim byl cizí. Právě Roseberyho neschopnost sjednotit stranu pod svým vedením způsobila jeho pád v roce 1896.³⁶

Campbell-Bannerman se zpočátku nevyjadřoval proti válce, ale spíše kritizoval způsob jakým je válka vedena. Přestože začal být Campbell-Bannerman obviňován konzervativci z toho, že je pro búrský, on sám deklaroval, že ve prospěch Búrů neřekl jediné slovo. Konzervativci přesto vyrazili do volebního boje se sloganem, který hlásal, že každý hlas pro Liberální stranu je hlasem pro Búry. Většina lidí se domnívala, že volby v roce 1900 skončí pro Liberální stranu katastrofou. Tento názor sdílela i řada členů vedení Liberální strany. Liberální imperialisté doufali, že špatný výsledek Liberální strany ve volbách by jim poskytl záminku k odstranění Campbell-Bannermana. Přestože konzervativci ve volbách zvítězili, tak Liberální strana neutrpěla takový debakl, jak se očekávalo. Liberální imperialisté se sice pokusili využít prohraných voleb k sesazení Henryho Campbell- Bannermanově , ale nebyli úspěšní.³⁷

Búrská válka postupně přešla do další fáze, kdy po anexi obou búrských republik Brity přešli Búrové na guerillový způsob boje. Na tuto taktiku reagoval Kitchener vypalováním farem a stěhováním búrských rodin do koncentračních táborů. Tento britský způsob vedení

³⁵ SKOKAN P., *Liberálna strana a její politika v letech 1886-1906. Príspevok k dejinám Velké Británie na prelome 19. a 20. storočia*, Praha 2007, s. 257-258

³⁶ BERNSTEIN G. L., *Sir Henry Campbell-Bannerman and the Liberal Imperialists*, Journal of British studies, Vol. 23, No. 1, s. 106-108

³⁷ SKOKAN P., *Liberálna strana a její politika v letech 1886-1906. Príspevok k dejinám Velké Británie na prelome 19. a 20. storočia*, Praha 2007, s. 261-263

války získal řadu kritiků po celém světě a to i ve Velké Británii. Další vlnu pobouření rozpoutala Emily Hobhouseová, která se vrátila z jižní Afriky, kde navštívila koncentrační tábory, v nichž byly búrské rodiny zadržovány. Hobhouseová byla velmi zděšena tím, co v koncentračních táborech viděla a informovala o tom britskou veřejnost. Rovněž se setkala i s Henrym Campbell-Bannermanem, který byl jejím svědectvím otřesen. Během slavnostní večeře národní reformní unie vystoupil Campbell-Bannerman s projevem, ve kterém označil britský způsob vedení války v jižní Africe za barbarský. Za tento projev si Campbell-Bannerman vysloužil kritiku od konzervativců i liberálů. Přestože zpočátku vzbudil Campbell-Bannermanův projev pobouření, začala si britská vládnoucí třída uvědomovat, že podmínky v britských koncentračních táborech jsou skutečně katastrofální. I zarytý imperialista Alfred Milner v dopise Josephu Chamberlainovi poukazoval na vysokou úmrtnost búrských dětí v koncentračních táborech.³⁸

1.7. Liberální strana po roce 1900

I po skončení Búrské války zmítaly Liberální stranou vnitřní rozpory mezi imperialisty a zastánci „malé Anglie“. Přední imperialista lord Rosebery se snažil posílit svou pozici v Liberální straně a začal podporovat koncept tzv. Nového liberalismu. Šlo o směr, který v sobě spojoval vlastenectví, imperialismus, hospodářské zefektivnění a také řešení sociálních otázek. Nový liberalismus měl přinést Liberální straně nové voliče a rovněž pomoci zlepšit politiku Britského impéria. Rosebery se domníval, že by právě koncept Nového liberalismu mohl posílit jeho pozici ve straně, ale řada členů liberální strany se na koncept Nového liberalismu dívala s podezřením. Přesto byl lord Rosebery nadále považován za nejpřijatelnějšího náhradníka za dosavadního vůdce Campbella-Bannermana.³⁹

Campbell-Bannerman byl britskou politickou třídou považován za radikála. Přesto jeho skutečná politická orientace neodpovídala tak přesně tomuto pohledu. Liberálním imperialistům však vadilo, že Henry Campbell-Bannerman zastával pozici vůdce Liberální strany. Lord Rosebery se domníval, že Campbell-Bannerman bude z postu vůdce strany

³⁸ WILSON J., C. B., London 1973, s. 333-349

³⁹ WILSON J., C. B., London 1973, s. 349-356

podporovat radikály ve straně. Tato domněnka se však Roseberymu nehodila, neboť on sám chtěl Liberální stranu přeměnit ve stoupenkyni imperialismu.⁴⁰

To se však mělo brzy změnit. Joseph Chamberlain, člen Balfourova kabinetu přišel s myšlenkou obehnat Britské impérium celní bariérou. Od tohoto kroku si sliboval posílení jedno-ty impéria a také zisk finančních prostředků pro sociální reformy. Šlo o jeden z pokusů podobně jako Nový liberalismus pomoci ekonomicky upadajícímu britskému impériu. Liberální strana však začala tento Chamberlainův návrh tvrdě napadat poukazujíc na to, že se jedná o přímý útok na princip volného obchodu. Důraz na volný obchod byl jedním z ideologických pilířů britské Liberální strany. Podporovaly ho tak významné osobnosti Liberální strany jako Robert Peel či William Gladstone.⁴¹

Volný obchod však byl populární i u řady členů Konzervativní strany. Chamberlain tak svým návrhem způsobil vlastní straně nemalé problémy. Liberálové ještě přilili olej do ohně svým tvrzením, že tento případný krok britské vlády povede ke zdražování potravin. Do problémů se dostal i lord Rosebery. Rosebery byl zastáncem volného obchodu, ale s Chamberlainem jej pojily vzájemné sympatie k impériu, a tak ho příliš nekritizoval. To se však nezamlouvalo většině členů Liberální strany, kteří vládu silně napadali v otázce zavedení tarifů. Roseberyho pozice v Liberální straně se tak začala marginalizovat, až postupně přestal být pro Campbell-Bannermana hrozbou. Jeho místo v čele Liberálních imperialistů zaujal Herbert Henry Asquith. V Liberální straně úsilí za udržení volného obchodu umožnilo sjednotit rozhádané frakce strany. Liberální strana navíc dokázala ve volbách v roce 1906 s velkým náskokem zvítězit.⁴²

Volby v roce 1906 byly ohromným úspěchem pro liberály. Takovou většinu jako v těchto volbách nezískali liberálové celých osmdesát let. Společně s liberály se do Dolní sněmovny dostali také zástupci labouristů. Premiérem se stal Henry Campbell-Bannerman muž, který sjednotil rozhádanou Liberální stranu. Campbell-Bannermann se rovněž rozhodl

⁴⁰ JACOBSON P. D., *Rosebery and Liberal Imperialism 1899-1903*, Vol. 13, No. 1, s. 84-87

⁴¹ SKOKAN P., *Liberální strana a její politika v letech 1886-1906. Príspevok k dejinám Velké Británie na prelome 19. a 20. storočia*, Praha 2007, s. 202-207

⁴² SKOKAN P., *Liberální strana a její politika v letech 1886-1906. Príspevok k dejinám Velké Británie na prelome 19. a 20. storočia*, Praha 2007, s. 208-211

provést sociální reformu. Toto jeho rozhodnutí bylo zapříčiněno účastí radikálů ve vládě. Henry Campbell-Bannerman chtěl splnit sliby, které dala strana před volbami voličům a mezi těmito sliby byla i sociální reforma.⁴³

Vláda se však od začátku potýkala s nepřízní sněmovny Lordů, která se snažila reformní snahy vlády zablokovat. Tato skutečnost způsobila pokles popularity vlády u veřejnosti. V roce 1908 Henry Campbell-Bannermann otřesen smrtí své ženy a také kvůli zhoršujícímu se zdraví rezignoval. Premiérem se stal Herbert Henry Asquith. Asquith byl energický politik a získal si pověst v Dolní sněmovně jako vynikající řečník. Přestože byl Asquith ve svých politických názorech poměrně konzervativní, tak se rozhodl v sociální reformě pokračovat. Uvědomoval si totiž, že pokud v této otázce vyjde straně vstříc, tak ona by zase měla podpořit liberální imperialisty.⁴⁴

Druhá kapitola

Období vlády Arthura Balfoura

2.1. Arthur Balfour

Arthur Balfour se narodil v roce 1848. Jeho otcem byl James Balfour, který úspěšně podnikal v železniční dopravě. Balfourovou matkou byla Blanche Salisburyová, starší sestra lorda Salisburyho. Arthur Balfour získal vzdělání v internátní škole a později v Etonu. Během svých studií projevoval Balfour zájem o moderní literaturu a dějiny.⁴⁵

⁴³ COOK C., *A short history of Liberal party 1900-92*, London 1993, s. 42-43

⁴⁴ COOK C., *A short history of Liberal party 1900-92*, London 1993, s. 43-48

⁴⁵ TÝMALOVÁ L., *Příspěvek ke studiu britské aristokracie*, Praha 2008, s. 27-28

Po ukončení studií na Etonu, začal Balfour studovat na Trinity College v Cambridgi. Studoval zde morální vědy. Ve věku jednadvaceti let zdědil rodinný majetek v řádu několika milionů liber. Tento majetek ho zabezpečil natolik, že nemusel pracovat. V roce 1874 se stal poslancem Dolní sněmovny. Zpočátku nejevil o politiku velký zájem, ale když se stal lord Salisbury v roce 1878 ministrem zahraničí, tak zaměstnal Balfoura na ministerstvu jako svého osobního podtajemníka. Poté, co se stal lord Salisbury v roce 1885 ministerským předsedou, tak svému synovci zajistil místo ve vládě. V roce 1887 se Balfour stal ministrem pro Irsko. Během svého působení na ministerstvu si Balfour svým tvrdým postupem vůči irským nacionalistům vysloužil přezdívku „krvavý Balfour.“ Roku 1891 se stal Balfour ministrem financí a také vůdce Konzervativní strany v Dolní sněmovně. Jako ministr financí docílil zrušení poplatku, který se platil na základních školách. Balfour se rovněž začal stále více zajímat o zahraniční politiku. Po vypuknutí Búrské války v roce 1900 se Balfour vážně zajímal o její průběh a vojenskou situaci na bojištích. Když v roce 1902 rezignoval lord Salisbury na premiéřskou funkci, tak se stal Arthur Balfour ministerským předsedou.⁴⁶

Po skončení Búrské války došel Joseph Chamberlain k poznání, že válka stála Velkou Británii tolik finančních prostředků, že nezbyly peníze na Chamberlainem prosazovanou sociální reformu. Chamberlain si byl rovněž vědom, že Búrská válka ukázala, jak nákladným způsobem vede války Velká Británie. Domníval se, že proto, aby nedošlo k ohrožení prestiže Velké Británie, tak by měla vydávat na armádu i námořnictvo alespoň stejné finanční prostředky jako doposud. Chamberlain proto došel k závěru, že je třeba vybudovat celní bariéru kolem celého impéria.⁴⁷

Joseph Chamberlain s tímto záměrem seznámil ministerského předsedu Arthura Balfoura, ten však Chamberlainovo nadšení pro celní reformu nesdílel. Balfour se totiž domníval, že by takový návrh mohl rozdělit Konzervativní stranu. I přesto se však s Chamberlainem dohodl, že on Chamberlain vystoupí z vlády a bude se nejdříve snažit přesvědčit o prospěšnosti svého návrhu britskou veřejnost a pokud si získá její podporu, tak se za návrh veřejně postaví i on- premiér Arthur Balfour. Joseph Chamberlain tedy vystoupil z vlády a zahájil kampaň za celní protekcionismus. Během své kampaně se však často dopouštěl demagogie a navíc Liberální strana proti němu vystoupila s tvrzením, že jeho návrh

⁴⁶ TÝMALOVÁ L., *Příspěvek ke studiu britské aristokracie*, Praha 2008, s. 28-34

⁴⁷ CROSBY T., *Joseph Chamberlain: a most radical imperialist*, London 2011, s. 162-163

by vedl ke zdražení potravin. V důsledku Chamberlainovi kampaně se rovněž rozdělila Konzervativní strana, neboť v jejich řadách byla řada členů hájících volný obchod.⁴⁸

Velkým úspěchem vlády Arthura Balfoura byl vzdělávací zákon. Tento zákon zavedl jednotný vzdělávací systém v celém Spojeném království. Rovněž došlo k významnému posunu v otázce irské samosprávy. Za vlády Arthura Balfoura také došlo k pokroku v oblasti námořního zbrojení. K tomuto pokroku došlo především díky osobě prvního námořního lorda Johna Fishera. Jak již bylo zmíněno, Balfourova politická kariéra významně utrpěla snahou Josepha Chamberlaina zavést celní reformu. Právě kvůli ní prohráli konzervativci volby v roce 1906. Po této porážce čelil kritice ve vlastní straně, což ho nakonec dovedlo k rozhodnutí rezignovat na post vůdce Konzervativní strany.⁴⁹

2.2. Zahraniční politika Balfourovy vlády

Arthura Balfoura od jeho nástupu do premiérské funkce pronásledovaly obavy z Ruska. Ruské pronikání do Střední Asie mohlo ohrozit britské državy v Indii. Balfourův ministr zahraničí Landsdowne se proto snažil uzavřít s Ruskem dohodu ohledně sfér vlivu v Tibetu a Číně. Přestože Landsdowne i britské ministerstvo zahraničí vložilo nemálo úsilí do své snahy přimět Rusko k jednání, tak Petrohrad o domluvu s Brity nejevil zájem. Když se Landsdowneovi nepodařilo dosáhnout dohody s Rusy, tak zahájil diplomatické rozhovory s Paulem Cambonem, francouzským velvyslancem v Londýně. Přestože Francouzi zpočátku reagovali kladně na možnost dohody s Velkou Británií, tak rozpory v koloniálních otázkách vedly k přerušení jednání. K zlepšení vztahů mezi oběma zeměmi došlo díky návštěvě Paříže britským králem Edwardem VII. Toto zlepšení poměrů mezi oběma zeměmi vedlo k podepsání britsko-francouzské dohody, ke kterému došlo 8. dubna 1904. Dohoda se týkala uznání britského vlivu v Egyptě ze strany Francie a uznání francouzského vlivu nad Marokem ze strany Velké Británie.⁵⁰

V roce 1904 došlo také k rusko-japonské válce, která znamenala změnu poměrů v Asii. V této válce zvítězilo Japonsko, které navíc zničilo většinu ruského loďstva. Dne 27. září 1905 došlo k obnovení britsko-japonského spojení, které pomohlo upevnit britské postavení v Asii. Britové rovněž oceňovali těžké ztráty, které Japonci způsobili ruskému

⁴⁸ CROSBY T., *Joseph Chamberlain: a most radical imperialist*, London 2011, s. 163-179

⁴⁹ TÝMALOVÁ L., *Příspěvek ke studiu britské aristokracie*, Praha 2008 s. 34-36

⁵⁰ SEARLE G. R., *A New England?*, Oxford 2004, s. 319-321

námořnictvu. Před rusko-japonskou válkou mělo totiž Rusko třetí nejsilnější flotilu na světě, na což Velká Británie pohlížela se znepokojením. Po přijetí námořního zákona v roce 1900 v Německu se však vyskytl britskému loďstvu nový soupeř. Přestože druhou nejsilnější flotilu na světě měla Francie, tak Velká Británie stále negativněji pohlížela na rozvoj německého válečného námořnictva. Nermalou roli v tom hrála i zahraniční politika vilémovského Německa. Přesto byla ve Velké Británii hrozba německého námořnictva zveličena a protiněmecké tendence v britské vyšší společnosti často postrádaly racionální jádro. Většina členů Balfourova kabinetu byla protiněmecky zaměřena. Zvláštní byl případ Josepha Chamberlaina, který dříve prosazoval alianci mezi Spojenými státy, Velkou Británií a Německem. Avšak když Německo jeho návrh odmítlo, tak ho toto odmítnutí rozhořčilo natolik, že od té doby zastával silně protiněmecký postoj.⁵¹

Třetí kapitola

3.1. Období vlády Henryho Campbell-Bannermana

Henry Campbell-Bannerman

Henry Campbell-Bannerman byl prvním britským předsedou vlády, který měl přímou zkušenost s obchodem. Narodil se totiž do bohaté skotské obchodnické rodiny a od svých dvaadvaceti let pracoval v rodinné firmě. V roce 1868 byl zvolen do britského parlamentu za Liberální stranu. Roku 1898 se stal jejím vůdcem. V roce 1906 se Henry Campbell-Bannerman stal britským ministerským předsedou.⁵²

⁵¹ SEARLE G. R., *A New England?*, Oxford 2004, s. 322-329

⁵² ECCLESHALL R., WALKER G., *Biographical dictionary of british prime ministers*, London 1998,

Campbell-Bannerman nepatřil mezi politiky vynikající charismatem či administrativními schopnostmi. I přesto však zastával ministerské funkce jak v Gladstoneově, tak i v Roseberyho kabinetu. Campbell-Bannerman měl pověst schopného, ale nepřilíš ambiciózního politika. Liberálové si jej cenili spíše pro jeho veselou povahu, než pro řečnické výkony v parlamentu.⁵³

Campbell-Bannerman podobně jako řada jeho současníků obdivoval Williama Gladstonea. Stejně jako Gladstone prosazoval Henry Campbell-Bannerman rozšíření občanských svobod britského obyvatelstva. Na rozdíl od Williama Gladstonea, byl však Campbell-Bannerman pragmatičtější politikem a neřídil se v politice natolik morálkou jako Gladstone. Mimo britskou politickou scénu nebyl Henry Campbell-Bannerman v zemi příliš známý. Namísto setkávání se svými voliči totiž Campbell-Bannerman jezdil často ciziny. Činil tak především kvůli špatnému zdravotnímu stavu své manželky. Ta často jezdila do ciziny na ozdravné pobyty.⁵⁴

Henry Campbell-Bannerman sice neměl takové politické schopnosti jako jeho vzor William Gladstone, ale přesto je období Campbell-Bannermanovi vlády považováno za stabilní a pro zemi přínosné. Již v době Campbell-Bannermanova nástupu do úřadu jej trápily vlekoucí se zdravotní problémy. Rovněž zdravotní stav jeho manželky se neustále zhoršoval. Když došlo k jejímu úmrtí v roce 1906, byla pro Henryho Campbell-Bannermana velká rána, která mu způsobila psychické problémy. V roce 1908 se již jeho zdravotní stav zhoršil natolik, že byl nucen rezignovat.⁵⁵

3.2. Relugas Compact

Na vzniku spiknutí proti Henry Campbell-Bannermanovi, měl největší zásluhu Richard Haldane.⁵⁶ Haldane si přál společně s Asquithem a Greyem přimět Henryho Campbell-Bannermana, aby svůj úřad předsedy vlády vykonával z Horní Sněmovny. Tím by post vůdce liberálů v Dolní Sněmovně získal Herbert Asquith. Spiklenci rovněž chtěli získat ministerské posty v Campbell-Bannermanově vládě. Asquith se měl stát ministrem financí, Grey ministrem zahraničí a Haldane ministrem války. Rovněž se dohodli, že budou postupovat společně a do Campbell-Bannermanova kabinetu nevstoupí, pokud každý jeden z

s. 239-242

⁵³ MACKINTOSH J. P., *British Prime ministers in the twentieth century*, London 1979, s. 43-44

⁵⁴ MACKINTOSH J. P., *British Prime ministers in the twentieth century*, London 1979, s. 45-48

⁵⁵ MACKINTOSH J. P., *British Prime ministers in the twentieth century*, London 1979, s. 61-63

⁵⁶ Richard Burdon Haldane (1856-1928) britský politik a filozof. V roce 1885 zvolen do Dolní sněmovny. 1905-1912 ministr války, prosadil řadu armádních reforem. V roce 1912 odcestoval do Berlína na neoficiální jednání o omezení námořního zbrojení. Tato cesta je známá jako Haldaneova mise.

nich nezíská post, který si přál. Na tom všem se dohodli v Greyově usedlosti v Relugas ve Skotsku.⁵⁷

Spiklenci využili i faktu, že Campbell-Bannerman byl se svou manželkou na dovolené v Mariánských Lázních. Tato destinace se těšila oblibě v britských vysokých kruzích. V Mariánských Lázních se s oblibou rekreoval i britský monarcha Edward VII. Ten se zde s Campbell-Bannermanem také několikrát setkal. Haldane se domníval, že se společně s Asquithem a Greyem může opřít o podporu Liberálních imperialistů v Liberální straně. Mysleli si, že pokud využijí jejich podpory, tak by mohli přinutit Campbell-Bannermana, aby vyhověl jejich požadavku. Haldane však zašel v provádění jejich plánu ještě dále a rozhodl se napsat tajemníku krále Edwarda VII. V dopise označil Campbell-Bannermana za nepříteli silného vůdce a dále napsal, že pokud by Campbell-Bannerman přišel o podporu liberálních imperialistů, tak by se musel spoléhat na skupinu Radikálů v Liberální straně. V důsledku čehož by musel vykonávat politiku, která by se králi nezamlouvala. V dopise Haldane doporučoval, aby panovník sám nabádal Campbell-Bannermana, aby se stal vůdcem liberálů v Horní Sněmovně.⁵⁸

Campbell-Bannerman se o spiknutí proti němu dozvěděl od svých přátel z Liberální strany. Přesto předčasně neukončil svou dovolenou, neboť si byl jist svým postavením. Po návratu do Velké Británie se rozhodl podniknout kroky směřující k neutralizaci hrozeb pocházejících od spiklenců. Domluvil si schůzku s Herbertem Asquithem, kde ho seznámil se svým rozhodnutím zůstat vůdcem liberálů v Dolní Sněmovně. Rovněž mu nabídl křeslo Kancléře pokladu ve své vládě. Asquitha Campbell-Bannermanova nabídka překvapila a nakonec se ji rozhodl přijmout, protože velmi toužil po postu Kancléře pokladu. Tímto krokem se Campbell-Bannermanovi podařilo rozbít řady spiklenců.⁵⁹

Asquith o svém přijetí Campbell-Bannermanovy nabídky informoval Haldanea i Greye. Oběma sice vadilo, že Asquith porušil jejich úmluvu, ale přesto ho od jeho rozhodnutí přijmout místo v Campbell-Bannermanově vládě nezrazovali. Asquith se snažil nadále vymoci u Campbell-Bannermana posty i pro Haldanea a Greye. Chtěl, aby získali ta ministerstva, která si přáli. Asquith tedy doporučoval Campbell-Bannermanovi Edwarda Greye na funkci ministra zahraničí a Richarda Haldanea na funkci ministra války. Campbell-

⁵⁷ WILSON J., C. B., London 1973, s. 424-428

⁵⁸ WILSON J., C. B., London 1973, s. 427-429

⁵⁹ WILSON J., C. B., London 1973, s. 430-437

Bannerman váhal především nad otázkou jmenování Edwarda Greye, vadily mu nejen spory, které s ním měl v minulosti, ale rovněž se domníval, že Grey není pro post ministra zahraničí vhodný.⁶⁰

3.3. Agadirská krize v roce 1905

Předehrou Alžírské bylo bezpochyby francouzské pronikání do Maroka. Toto pronikání je neprávem spojeno s osobou Théophile Delcassého. Delcassé sice patřil k francouzským imperialistům, ale ve svém působení na postu ministra zahraničí došel k závěru, že dobré vztahy Francie s ostatními velmocemi by měly být nadřazeny koloniální expanzi. Již od konce 19. století si Francie pohrávala s myšlenkou vytvořit železnici napříč Saharskou pouští. Tato železnice měla spojit francouzské kolonie v severní Africe a umožnit tak rychlý přesun vojsk v případě ohrožení francouzských držav jinou koloniální velmocí - především Velkou Británií. Tyto francouzské snahy však znepokojovaly marockého sultána. Francie měla totiž s Marokem definovány hranice pouze na severu, tedy pouze do vzdálenosti sta kilometrů od Středozemního moře. Na jihu nebyly jasně definovány hranice a právě zde docházelo ke střetům mezi skupinami Alžířanů a Maročanů. Francouzi těchto střetů využívali k dalšímu nátlaku na Maroko. Francouzi stále více zasahovali do vnitřních záležitostí Maroka, Výsledkem byl zvyšující se tlak Francie na marockého sultána.⁶¹

Na tento tlak zareagovalo Německo, které zaujalo pozici sultánova ochránce. V roce 1905 vyslalo Německo do marockého Tangeru flotilu a vypukla první Agadirská krize. Během krize začali Francouzi sondovat u Britů, zda by jim v případě napadení Německem přišli na pomoc. Od Fašodské krize se totiž vztahy mezi oběma velmocemi zlepšily a navíc byla podepsána *etienne cordiale* - tedy srdečná dohoda. Francouzská vláda vyslala do Londýna svého velvyslance Paula Cambona. Cambon navázal styky nejen s britským ministerstvem zahraničí, ale také s vojenskými špičkami britské armády. Britský generál Giers Cambonovi řekl, že se domnívá, že by v případě napadení Francie Německem jí Velká Británie přišla na pomoc. Cambon ihned zprávu o tomto rozhovoru odeslal do Paříže. Vláda v Paříži však chtěla vědět jasné a především platné stanovisko britské vlády. Něco takového však Cambon poskytnout nemohl. Cambon se tedy v té samé věci otázal britského ministra zahraničí Edwarda Greye. Grey mu řekl, že o pomoci Francii nemůže sám rozhodnout a navíc ho upozornil na blížící se volby ve Velké Británii. V této souvislosti Cambonovi sdělil, že sice

⁶⁰ WILSON J., C. B., London 1973, s. 446-458

⁶¹ MUNHOLLAND K., *Rival approaches to Morocco*, French historical studies 1968 s. 328-343

část veřejnosti chová pro francouzské sympatie, ale on mu nyní může slíbit pouze diplomatickou podporu. Cambon tedy Greyovi oznámil, že se ho na stejnou věc zeptá znovu po volbách.⁶²

Grey o celé konverzaci informoval ministerského předsedu. Poslal také zprávu Francisi Bertiemu do Paříže ve které mu psal, že by bylo dobré zahájit neoficiální rozhovory mezi britským ministerstvem války a admirálostí a mezi francouzským námořnictvem a armádou. Šlo o důležitou okolnost, ze které se později vyvinuly i plány na nasazení britského expedičního sboru ve Francii. Sám Grey konzultoval otázku vojenských rozhovorů s Francouzi s Haldanem a ten jako přesvědčený liberální imperialista souhlasil. Zajímavá jest ta okolnost, že se Campbell-Bannerman přiklonil na Greyovu stranu i přesto, že se mohl v kabinetu opřít o hlasy radikálů a kurs zahraniční politiky zvrátit. Z toho lze usuzovat, že Campbell-Bannerman s politikou ministra zahraniční souhlasil.⁶³

Čtvrtá kapitola

Období vlády Herberta Henryho Asquitha

4.1. Herbert Henry Asquith

Herbert Henry Asquith se narodil roku 1852 v Yorkshieru. Odtud pocházela i celá jeho rodina. Zájem o liberalismus v Asquithovi probudila jeho matka Emily. Ta byla ovlivněna svým vlastním otcem Williamem Willansem, který byl členem volebního štábu Richarda Cobdena pro volby v roce 1857. Tím byla Asquithovi již od mládí vštěpována víra ve volný

⁶² WILSON J., C. B., London 1973, s. 522-525

⁶³ WILSON J., C. B., London 1973, s. 527-532

obchod. Asquith získal nonkonformistické vzdělání. Studoval nejprve v Haddersfieldu a později na škole Moravských bratří v Leedsu. Univerzitní vzdělání získal v Oxfordu, studoval zde právo na Baliolově koleji.⁶⁴

Po skončení studií pracoval Asquith jako advokát. I nadále však toužil po politické kariéře. Asquith se do dolní Sněmovny dostal v roce 1886. Ve svém prvním roce v Dolní Sněmovně zaútočil na konzervativní vládu v otázce jejího kriminálního zákona pro Irsko. Asquith při tomto útoku využil své právnické vzdělání. Právě pro své právnické vzdělání byl od počátku předními liberály oceňován. Asquith již od svého mládí obdivoval Williama Gladstonea a nedlouho po Asquithově příchodu do parlamentu se mu s ním podařilo navázat přátelský vztah. Gladstone považoval Asquitha za schopného mladého politika s nadějnou budoucností. Po volebním vítězství v roce 1892 nabídl Gladstone Asquithovi pozici ministra pro domácí záležitosti. Když se Asquith oženil s Margot Tennantovou, tak to Gladstone kvitoval s povděkem. Margot Tennantovou měl totiž Gladstone v oblibě. I v pozdější fázi své politické kariéry se Asquith považoval za Gladstoneova následovníka. Poté, co se Asquith stal Kancléřem pokladu, tak na ministerstvu financí zaměstnal v pozici stálého tajemníka Edwarda Hamiltona, který dříve pracoval pro Gladstonea.⁶⁵

Po Campbell-Bannermanově smrti, když se stal Asquith ministerským předsedou, nakrátko spojil funkci premiéra s vykonáváním úřadu kancléře pokladu. Toto své rozhodnutí obhajoval poukazem na Williama Gladstonea, který rovněž spojil post Kancléře pokladu s výkonem premiéřské funkce. I poté, co se stal David Lloyd George Kancléřem pokladu, Asquith do přípravy rozpočtů často zasahoval. Asquithův kabinet tvořila řada osobností. Mezi nejvýznamnější patřili David Lloyd George a Winston Churchill. David Lloyd George zastával v Asquithově vládě post kancléře pokladu a Winston Churchill byl ministrem obchodu.⁶⁶

David Lloyd George se na postu kancléře pokladu inspiroval v návrzích svých rozpočtů těmi Asquithovými z doby, kdy ještě sám Asquith zastával tento post. I rozpočet pro rok 1909 vytvářel Lloyd George s Asquithovým svolením. Tento rozpočet obsahoval vyšší sociální výdaje na námořní zbrojení. Tento rozpočet způsobil konflikt s unionisty a jimi ovládanou Horní sněmovnou. Tato sněmovna totiž rozpočet třikrát schválený v Dolní sněmovně pokaždé odmítla. Došlo k politické krizi, jejímž výsledkem byly nové volby, které

⁶⁴ QUINAULT R., *Asquith's Liberalism*, History, Vol. 77, No. 249, s. 33-36

⁶⁵ QUINAULT R., *Asquith's Liberalism*, History, Vol. 77, No. 249, s. 38-45

⁶⁶ HAZLEHURST C., *Asquith as prime minister, 1908-1916*, English historical Review, Longman Group, s. 502-505

se konaly v roce 1910. Po těchto volbách dokázal Asquith za pomoci labouristů a irských nacionalistů sestavit vládu.⁶⁷

Ještě před volbami uzavřel Asquith neformální dohodu s králem Jiřím V., že pokud Liberální strana dokáže po volbách sestavit vládu, tak on panovník vyvine tlak na peery, aby přijali omezení pravomocí Horní sněmovny. To se skutečně stalo a pravomoci Horní sněmovny byly omezeny. Šlo o první významnou reformu této sněmovny ve 20. století. Tato reforma byla velkým vítězstvím Herberta Asquitha, který jí dosáhl svými politickými schopnostmi.⁶⁸

4.2. Asquith a zahraničně-politická opozice ve straně

Současníci si povšimli Asquithovy schopnosti řešit krizové situace. Tuto vlastnost na něm oceňoval i John Morley, který byl vůči Asquithovi jinak poměrně kritický. V kabinetu měl však Asquith své oblíbence, se kterými se scházel i mimo pravidelná kabinetní jednání. Mezi ně patřil Richard Haldane, David Lloyd George, Edward Grey a Winston Churchill. Haldane s Greyem byli staří Asquithovi přátelé. Lloyd George byl společník a zastával funkci Kancléře pokladu. Winston Churchill byl mladý a ambiciózní ministr, který se svými názory stále více blížil liberálním imperialistům.⁶⁹

Přestože si David Lloyd George s Churchillem pomalu získávali Asquithovu důvěru, tak nebyli informováni o vojenských rozhovorech s Francouzi. Dozvěděli se o nich, podobně jako ostatní členové kabinetu, až v roce 1911. Přesto Asquithova častá setkání s touto čtveřicí budila nedůvěru mezi Radikály. Ti byli rozhněvani především na Davida Lloyda George, jenž se začal čím dál více názorově sblížovat s liberálními imperialisty.⁷⁰

Problémy měl premiér Asquith i v Dolní sněmovně. Poslanci ze zadních řad patřili mezi radikály, jimž vadily vládní výdaje na námořní zbrojení. Jejich protesty šly tak daleko, že v roce 1908 musel první lord admirality lord Tweedmouth zkrátit svůj námořní rozpočet o 400 000 liber. V roce 1901 došlo k útlumu protestů v souvislosti s námořními výdaji. Kromě nespokojenců v zadních lavicích dělala Asquithovi starosti ještě LFAC- Liberal Foreign Affairs Committee. Do této organizace vstoupila řada radikálů mezi liberálními poslanci. Největšího úspěchu dosáhla komise na podzim roku 1911, kdy vystoupila s kritikou zahraniční politiky Edwarda Greya. Komise rovněž odsoudila protiněmecké tendence vlády.

⁶⁷ COOK C., *A short history of Liberal party 1900-92*, London 1993, s. 45-50

⁶⁸ COOK C., *A short history of Liberal party 1900-92*, London 1993, s. 52-54

⁶⁹ MACKINTOSH J. P., *British Prime ministers in the twentieth century*, London 1979, s. 78-87

⁷⁰ MACKINTOSH J. P., *British Prime ministers in the twentieth century*, London 1979, s. 87-90

V odpovědi na otázky, které kladl sir William Byles, byl Asquith nucen v Dolní sněmovně deklarovat, že jeho vláda není zavázána k pomoci žádné mocnosti v případě evropského konfliktu. Radikálové měli ve straně ve straně velký vliv i v roce 1914. Avšak ve vládě měli již převahu liberální imperialisté. To byl rozhodující faktor, který zapříčinil britský vstup Velké Británie do první světové války.⁷¹

4.3. Počátek dohody mezi Velkou Británií a Ruskem

Když se Rusko vzpamatovalo ze své porážky ve válce s Japonskem, začalo expandovat do Střední Asie. Toto ruské počínání vzbudilo obavy Velké Británie. Členové liberálního kabinetu měli strach o britské državy v Indii. Pokud by došlo k ruskému útoku na Indii, museli by Britové vyslat na její obranu 100 000 vojáků a to jen v prvním roce konfliktu. Lord Roberts varoval, že dalších půl milionu vojáků by muselo být nasazeno, pokud by konflikt trval déle. Nasazení armády v takovém rozsahu by však Londýnu způsobilo nemalé ekonomické ztráty. Liberální kabinet se tedy snažil nastalou situaci vyřešit diplomatickými prostředky.⁷²

Sám ministr zahraničí Edward Grey už od roku 1895 podporoval nějakou formu dohody s Ruskem. Tyto britské snahy vyvrcholily britsko-ruskou dohodou uzavřenou v roce 1907, která vymezovala britské a ruské sféry vlivu v Asii. Na základě této dohody Rusové uznali čínskou kontrolu nad Tibetem a Britové se stáhli z Lháské konvence. Rovněž Persie byla rozdělena na ruskou sféru vlivu na severu a britskou na jihu. Střed země byl ponechán perskému šáhovi.⁷³

4.4. Agadírská krize v roce 1911

Velká Británie zprvu do sporu mezi Francií a Německem nezasahovala. Edward Grey byl totiž pod tlakem kolegů z kabinetu, kteří si přáli, aby se Velká Británie do německo-francouzského sporu nevměšovala. Grey však podporoval Francii, což dával najevo na zasedání liberálního kabinetu. Rovněž Haldane zastával stejný názor a pověřil náčelníka operačního odboru generálního štábu armády sira Henryho Wilsona přípravou plánu na vyslání britských jednotek v případě pozemního konfliktu mezi Německem a Francií. Edward Grey také v soukromém rozhovoru varoval německého velvyslance, že pokud se v Agadiru

⁷¹ MACKINTOSH J. P., *British Prime ministers in the twentieth century*, London 1979, s. 91-97

⁷² SEARLE G. R., *A New England*, Oxford 2004, s. 483-484

⁷³ SEARLE G. R., *A New England?*, Oxford 2004, s. 483-484

vyloží němečtí vojáci, tak Velká Británie vyšle bitevní lodě proti nim. Dne 21. července 1911 vystoupil David Lloyd George v Mansion House se svým projevem, ve kterém varoval Německo, že Velká Británie nemusí zůstat a Agadírském sporu neutrální. Projev Davida Lloyda George vyvolal zhoršení vztahů mezi Velkou Británií a Německem. Německé ministerstvo zahraničí nechápal, proč britský ministr financí zasahuje do sporu mezi dvěma cizími zeměmi. Proslov v Mansion House však David Lloyd George pronesl po domluvě s Greyem a Asquithem. Georgovo vystoupení vyvolalo kontroverze i na britské politické scéně. David Lloyd George byl totiž považován za radikála.⁷⁴

Jeho kritika Búrské války mu do značné míry pomohla v kariéře. Pro radikály v Asquithově kabinetě představovalo vystoupení Davida Lloyda George v Mansionu nepřijemné překvapení. Vikomt Morley, příznivec britského nezasahování na evropském kontinentu, Georgův projev odsoudil. Lord Loreburn, rovněž významný spojenec nezasahování, naléhal na Greye, aby veřejně deklaroval, že Velká Británie nemá zájem zasahovat do sporu mezi Německem a Francií. Avšak na jednání Výboru imperiální obrany (CiD), kterého se radikálové nezúčastnili, bylo rozhodnuto, že v případě války mezi Německem a Francií, přijde Velká Británie na pomoc Francii. Spory v kabinetu a v Liberální straně však nadále pokračovaly. Ke konci roku 1911 se proti Greyovi vzbouřila část poslanců Liberální strany. Vadila jim Greyova vstřícná politika vůči Francii a také to, že o svých diplomatických krocích nedostatečně informoval parlament a veřejnost. Rovněž radikálové v Asquithově kabinetu zažívali velké rozčarování. Uvědomovali si však, že pokud by bylo Greyovi znemožněno dál zastávat jeho kurz zahraniční politiky, tak by na svůj post rezignoval. Společně s Greyem by však odešel Lloyd George i Haldane. Přestože Radikálové v liberálním kabinetu nebyli schopni změnit politiku ministra zahraničí, přesto Greye nutili, aby veřejně deklaroval, že Velká Británie neposkytne Francii pomoc v případě jejího napadení Německem. Tento tlak ze strany příznivců nezasahování však vedl Greye k tomu, že nebyl schopen jasně deklarovat britskou pozici.⁷⁵

Během Agadírské krize i po ní docházelo k rozhovorům mezi členy britského liberálního kabinetu a mezi britskými vojenskými představiteli o míře britských vojenských závazků k Francii. Ministr zahraničí Edward Grey ubezpečoval ministerského předsedu Asquitha, že Francii se dostalo pouze diplomatické podpory, a že pokračující vzájemná

⁷⁴ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014, s. 227-229

⁷⁵ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014, s. 229-233

komunikace mezi vojenskými štáby obou zemí neopravňuje Británii k zásahu v případě francouzsko-německého konfliktu.⁷⁶

Přesto v těchto vzájemných rozhovorech armádních štábů obou zemí je patrné Greyovo ideologické stanovisko. Grey chtěl posílit britské vztahy s Francií, a tak se mu tyto vojenské rozhovory hodily do jeho zahraničně politické koncepce. Když bylo historikům poukazováno na existenci rozhovorů britských a francouzských štábů, jako na okolnost směřující k britské účasti v první světové válce, skutečnost byla taková, že pravomoc rozhodovat o vstupu do války měl pouze kabinet. Britští vojenští představitelé svoji podřízenost civilnímu velení uznávali. Navíc plány, na kterých pracoval britský generální štáb, byly po vypuknutí války buď pozmeněny, nebo nebyly vůbec realizovány. Hlavní odpovědnost za britskou účast ve válce leží především na straně liberálních imperialistů, kteří se snažili kabinet přesvědčit o nutnosti britské intervence. Liberální imperialisté rovněž hrozili rezignací v případě, že by britská účast ve válce nebyla schválena. Rozhodnutí Velké Británie o vstupu do války tak mělo politický a nikoliv vojenský původ.⁷⁷

4.5. Haldaneova mise

Společně s tím jak rostlo německé loďstvo, tak se Velká Británie cítila být stále více ohrožena. Reagovala na německé zbrojení rozvojem své vlastní flotily. Rovněž podle Greyova názoru docházelo k posílení britských svazků s Francií. Německo se pokusilo snížit napětí ve vztazích s Velkou Británií. Z Berlína přišlo do Velké Británie pozvání pro ministra britského kabinetu. Návštěva britského ministra měla sloužit k prodiskutování otázky omezení námořního zbrojení. Edward Grey však považoval německé pozvání spíše za úskok, než za vážně míněnou nabídku k jednání. Grey se domníval, že pokud by Německo chtělo skutečně dosáhnout omezení námořního zbrojení, tak by takovému jednání předcházela delší příprava. Podle Greya měla Velká Británie po německém pozvání na výběr ze dvou možností. Mohla buď jednání odmítnout a potom by vypadala jako velmoc, která odmítá přátelskou nabídku k jednání o omezení zbrojení. Velká Británie mohla pozvání přijmout, a poté by se celá věc jevila tak, že je vlastně Velká Británie tou zemí, která vyvíjí iniciativu v otázce omezení námořního zbrojení, neboť vysílá do Německa člena vlády.⁷⁸

⁷⁶ MOMBAUER A., *The origins of the First world war: diplomatic and military documents*, Manchester 2013 s. 54

⁷⁷ HAMILTON R., *War Planning 1914*, New York 2010, s. 182-187

⁷⁸ GREY E., *Twenty-five years 1892-1916*, London 1926, s. 249-251

Grey píše dále, že on sám se rozhodl na německý návrh přistoupit, i když si od něho mnoho nesliboval. Grey rovněž informoval francouzského velvyslance Paula Cambona, že případná britská návštěva v Berlíně, nebude mít negativní vliv na britsko-francouzské vztahy. Edward Grey Cambonovi také sdělil, že Velká Británie nadále souhlasí se závěry plynoucími ze srdečné dohody.⁷⁹

Richard Haldane odjel do Německa s pověřením britské vlády. Jeho cílem bylo zjistit, zda by Německo bylo ochotné omezit či zrušit program námořního zbrojení. Haldane se měl po příjezdu do Berlína sejit s vrchními představiteli německé vlády. První setkání mezi Richardem Haldanem a německým kancléřem Bethmann-Hollwegem se uskutečnilo 8. února 1912. V jejich vzájemném rozhovoru Haldane Bethmannovi řekl, že by bylo možné nastolit přátelské vztahy mezi Velkou Británií a Německem. Podle Haldanea tomu napomohla i ta skutečnost, že od doby Agadirské krize došlo ke snížení mezinárodního napětí. Haldane Hollwegovi rovněž sdělil, že Británie neuzavřela s Francií a Ruskem žádné jiné smlouvy kromě těch, které již byly veřejně známy. Vůči tomuto sdělení však Bethmann-Hollweg vyjádřil své pochybnosti. Bethmann-Hollweg zkoumal především možnosti, za jakých by Británie zachovala neutralitu v případě konfliktu Německa s Francií či Ruskem. Haldane však mohl Bethmann-Hollwegovi dát pouze ujištění, že Velká Británie nezahájí útok vůči Německu, ani že nevstoupí do aliance s úmyslem plánovat agresi proti němu. Takové ujištění však Bethmann-Hollwegovi nestačilo.⁸⁰

Druhý den 9. února poobědval Haldane s německým císařem. Po obědě proběhla jednání mezi Haldanem a Vilémem II. U jednání byl též přítomen i admirál Tirpitz. Právě ten Haldaneovi sdělil, že je v návrhu nový německý zákon, podle něhož původně mělo být postaveno šest nových dreadnoughtů během šesti let. Avšak nakonec se rozhodli postavit pouze tři lodě během uvedené doby. Tyto lodě se ovšem měly zcela jistě postavit, neboť jejich účelem bylo vytvořit třetí eskadru. Vilém II. se otázel Haldanea, jakým způsobem by mělo Německo omezit budování svého loďstva. Tirpitz však podotkl, že se Německo nemůže svého nového námořního zákona vzdát. Haldane navrhl, že pokud tedy Německo nemůže toto učinit, tak by mohlo alespoň snížit intenzitu výstavby nových lodí. Haldane navrhl, aby první loď byla spuštěna na vodu v roce 1913, druhá v roce 1916 a třetí v roce 1919. Tento návrh se však císaři příliš nezamlouval a chtěl ho podmínit pouze dohodou s Velkou Británií.

⁷⁹ GREY E., *Twenty-five years 1892-1916*, London 1926, s. 251

⁸⁰ MOMBAUER A., *The origins of the First world war: diplomatic and military documents*, Manchester 2013 s. 61-62

K něčemu takovému ovšem Haldane neměl oprávnění. Haldaneovi bylo nakonec sděleno, že Německo nehodlá zastavit ani dále pozměnit svůj program námořního zbrojení.⁸¹

Cílem Němců totiž bylo vymoci si na Velké Británii příslib neutrality v případě německo-francouzského konfliktu. Velká Británie však již nadvládu na moři stejně měla. Němci tedy chtěli britskou neutralitu výměnou za něco, co již fakticky existovalo. Grey navíc toužil rozvíjet britskou spolupráci s Francií a domníval se, že jakákoliv dohoda s Německem by mohla ohrozit britsko-francouzské vztahy. Liberálním imperialistům mnohem více vyhovovaly dohody s Francií a Ruskem, které sloužily k zabezpečení britského impéria.⁸²

Pátá kapitola

Edward Grey a britské ministerstvo zahraniční

V. Edward Grey

Edward Grey pocházel ze staré rodiny whigovských oligarchů. Jeho předkem byl Earl Grey, britský ministerský předseda v první polovině devatenáctého století. Edward Grey o politiku nejevil příliš velký zájem. Své postavení v Liberální straně získal z velké části díky konexím jeho vlastní rodiny. Ani na vysoké škole Edward Grey moc nevynikal. Vystudoval právní vědu, kterou si zvolil pro její nízkou náročnost.⁸³

⁸¹ MOMBAUER A., *The origins of the First world war: diplomatic and military documents*, Manchester 2013 s. 62-67

⁸² KISSINGER H., *Umění Diplomacie*, Praha 1999, s. 189-206

⁸³ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014, s. 219-220

V roce 1885 byl zvolen do Dolní sněmovny jako poslanec za Liberální stranu. Poprvé se na ministerstvo zahraničí dostal Edward Grey v roce 1892. V témže roce totiž Liberálové zvítězili ve volbách a William Gladstone sestavil vládu. Edwardu Greyovi byl nabídnut post parlamentního podtajemníka na ministerstvu zahraničí. Grey tuto funkci přijal. Ministrem zahraničí se stal lord Rosebery, liberální imperialista, který měl během svého působení na ministerstvu zahraničí na Edwarda Greya velký vliv. Porážka Liberálů ve volbách roku 1895 byla pro Edwarda Greya rozčarováním. Vážně tehdy uvažoval o ukončení politické kariéry.⁸⁴

Během deseti let v opozici vešel ve známost jako přední Liberální imperialista. Nemalý podíl na to měla Búrská válka, která rozdělila stranu a způsobila řadu rozporů ohledně dalšího politického směřování Liberálů. Stranu nakonec stmelil boj proti tarifům a ona dosáhla vynikajícího výsledku ve volbách roku 1906. V Campbell-Bannermanově vládě zastával Grey post ministra zahraničí. V této funkci působil Edward Grey deset let. Grey se stal ministrem zahraničí ve čtyřiceti třech letech. To byl na tuto funkci nezvykle nízký věk. Post ministra zahraničí byl totiž prestižním postem. Ministr zahraničí byl považován za druhého nejdůležitějšího muže v kabinetu hned po premiérovi. Tato funkce byla často svěřována jen starým a zkušeným členům strany. Další zvláštností bylo, že Grey byl členem Dolní sněmovny. V devatenáctém století byla drtivá většina ministrů zahraničí členy Horní sněmovny. Tato funkce totiž vyžadovala velké množství času, a tak bylo výhodné, pokud by byl ministrem zahraničí příslušník Horní sněmovny, neboť jednání zde probíhalo ve volnějším tempu.⁸⁵

V době Greyova jmenování ministrem klesal vliv britského parlamentu na zahraniční politiku. Tento stav byl zapříčiněn řadou důležitých faktorů. Prvním z nich byla orientace parlamentu na domácí problémy, v důsledku čehož nevěnovali poslanci zahraničním otázkám příliš velkou pozornost. Dalším faktorem byl malý zájem veřejnosti. Veřejnost se koncentrovala především na dění ve Velké Británii a o zahraniční politiku se zajímala pouze během mezinárodních krizí, u nichž hrozila bezprostřední vojenská účast Velké Británie.⁸⁶

Dalším faktorem byly také tzv. Modré knihy, které vydávalo ministerstvo zahraničí a v nichž často chyběla řada důležitých informací o zahraniční politice ministerstva. Ministr

⁸⁴ MCKENZIE J., *The Foreign policy of Sir Edward Grey*, University of Saskatchewan 1966, s. 1-3

⁸⁵ MCKENZIE J., *The Foreign policy of Sir Edward Grey*, University of Saskatchewan 1966, s. 5-8

⁸⁶ MCKENZIE J., *The Foreign policy of Sir Edward Grey*, University of Saskatchewan 1966, s. 18-21

zahraničí se sice musel zodpovídat parlamentu, ale na některé otázky nemusel odpovědět nebo mohl poskytnout pouze neurčité vysvětlení. Důsledně byl o koncepci zahraniční politiky informován pouze ministerský předseda. Grey tajil řadu informací i před členy Liberálního kabinetu. Většinu v kabinetu měli totiž Radikálové, a tudíž hrozilo, že pokud by znali přesný stav věci, tak by trvali na změně zahraniční politiky. Grey měl štěstí, že Henry Campbell-Bannermann i Herbert Henry Asquith jeho jednání schvalovali. Zatímco v případě Campbell-Bannermana šlo o blahosklonné nezasahování, tak Asquith jeho politiku přímo schvaloval a dokonce podporoval.⁸⁷

5.2. Zahraniční politika sira Edwarda Greye

Edward Grey se stal ministrem zahraničí v prosinci roku 1905. V době jeho nástupu do funkce právě probíhala marocká krize. V jejím průběhu zastával Grey názor, že v případě napadení jí musí Británie přijít na pomoc. Přesto se Grey nesnažil o svém názoru přesvědčit ostatní členy britského kabinetu. Souhlasil však s rozhovory vojenských a námořních autorit obou zemí. Tyto rozhovory se měly zabývat případnou vojenskou spoluprací obou zemí. Od nástupu do své ministerské funkce se Grey rovněž snažil uzavřít dohodu s Ruskem o uspořádání vztahů mezi oběma zeměmi v Asii.⁸⁸

O určitou formu dohody s Ruskem se snažil již Greyův předchůdce lord Lansdowne. Rovněž Gladstoneův oblíbenec John Morley si přál dohodu s Ruskem, neboť mu šlo o zabezpečení Indie. Dohoda s Ruskem byla uzavřena v srpnu roku 1907. Kromě zlepšení vztahů s Ruskem se Grey ještě snažil o omezení intenzity zbrojení evropských velmocí. Omezení zbrojení by totiž vyhovovalo Velké Británii, která měla ve velikosti námořnictva nad ostatními mocnostmi náskok. Navíc ušetřené peníze by se daly využít v sociální oblasti, a tak uspokojit radikály ve straně. Avšak druhá Haagská konference skončila neúspěchem. Největší zásluhu na tom mělo svým neústupným postojem Německo. Ani londýnská konference probíhající od prosince roku 1908 do února roku 1909 nepřinesla žádné výsledky. Avšak v polovině roku 1909 předložilo Německo Velké Británii požadavky, po jejichž splnění by tempo svého námořního zbrojení zpomalilo. Jedním z požadavků byla i britská neutralita v případě evropské války. Ostatní požadavky se týkaly koloniálních otázek. Po splnění všech požadavků by Němci tempo svého námořního zbrojení pouze zpomalili.

⁸⁷ MCKENZIE J., *The Foreign policy of Sir Edward Grey*, University of Saskatchewan 1966, s. 21-23

⁸⁸ OTTE T. G., *The makers of British Foreign policy: from Thatcher to Pitt*, New York 2002, s. 129

Greyovi tato dohoda nevyhovovala, neboť ohrožovala mocenskou rovnováhu na kontinentě. Navíc britská neutralita by popudila Francii a Rusko.⁸⁹

V březnu roku 1911 to byli Britové, kteří předložili Němcům návrh na omezení námořního zbrojení. Grey se však předtím ujistil, že tento návrh v žádném případě neohrožuje britské závazky k Francii a Rusku. I přesto však tento návrh popudil Greyovy podřízené, kteří se domnívali, že ministrův návrh může zhoršit vztahy s Francií a Ruskem. Pracovali dokonce s termínem Trojdohoda, i když na rozdíl od Trojspolku šlo o tajné smlouvy. Názorně to však ukazuje zaslepenost nejvyšších pater britského ministerstva zahraničí. Jak stálý podtajemník ministerstva zahraničí Artur Nicholson, tak i Greyův osobní tajemník William Tyrell byl proti jakémukoliv pokusu o zlepšení vztahů s Německem. Rovněž nelibě snášeli tlak Radikálů na Edwarda Greye, který ho nutil zaujímat vůči Německu vstřícnější postoj. Radikálové ve vládě měli vliv i na vyslání Richarda Haldanea do Berlína. Šlo o tzv. Haldaneovu misi, která měla za cíl vyjednat s Němci dohodu o omezení jejich námořního zbrojení. Tato mise však nebyla úspěšná.⁹⁰

5.3. Zaměstnanci britského ministerstva zahraničí

Zásadní změny na britském ministerstvu zahraničí jsou spojeny s osobou Charlese Hardinge. Tento muž ještě předtím, než se stal stálým tajemníkem na ministerstvu zahraničí, tak působil jako britský velvyslanec v Petrohradu. Částečně proto se pak během svého působení na ministerstvu zahraničí zasazoval o alianci Velké Británie a Ruskem. Hlavní příčinou této snahy však byl Hardingeovo imperialistické přesvědčení. Hardinge se domníval, že spojenectví s Ruskem pomůže zajistit bezpečnost impéria. Stejně tak, jak se stavěl Charles Hardinge přátelsky k Rusku, tak se stavěl nepřátelsky k Německu. Byl to právě on, kdo začal cíleně prosazovat protiněmecké postoje na ministerstvu. Hardinge měl také velmi dobrý vztah s ministrem zahraničí Edwardem Greyem. A to i přesto, že jej považoval za slabého. Svě přátelské vztahy s Greyem využíval hlavně k donucení ministra posvětit jeho reformy na ministerstvu zahraničí.⁹¹

K těmto reformám začalo docházet již od ledna roku 1906. Došlo ke změně způsobu,

⁸⁹ OTTE T. G., *The makers of British Foreign policy: from Thatcher to Pitt*, New York 2002, s. 130-131

⁹⁰ OTTE T. G., *The makers of British Foreign policy: from Thatcher to Pitt*, New York 2002, s. 131-134

⁹¹ CORP T. E., *Sir Charles Hardinge and the Question of Intervention in the Boer War: An episode in the rise of anti-german feeling in the British Foreign Office*. *The Journal of Modern History*, Vol. 51, No. 2, s. 1073-1079

jakým se psaly zprávy. Zatímco dříve zprávy obsahovaly pouze informace, které mohl využít stálý podtajemník, ministr zahraničí nebo jiná důležitá osoba na ministerstvu, tak v rámci reformy bylo schváleno, že úředníci mohou ke zprávám psát připomínky. Rovněž došlo k proměně personálního složení na ministerstvu. Zatímco v devatenáctém století pracovali na ministerstvu zahraničí úředníci, kteří byli především dobrými písaři a třídící informací, tak ve dvacátém století úředníci již byli schopni přímo vyjadřovat k zahraniční politice Velké Británie. Tato personální proměna započala v roce 1902, kdy Charles Hardinge s Francisem Bertiem začali osazovat ministerstvo zahraničí jim blízkými úředníky. K zintenzivnění tohoto procesu došlo v letech 1904 - 1905.

V letech 1906 - 1910 dokázal Charles Hardinge dostat ministerstvo zahraničí pod svou kontrolu. Hardingeovo snažení mělo za cíl zbavit ministerstvo především Sandersonových podřízených. Tito lidé totiž byli vyškoleni v tradici, která kladla důraz na to, aby úředníci nezasahovali do politiky. Tyto staré zaměstnance Hardinge po své reformě nemohl potřebovat. Hardinge také chtěl mít na ministerstvu zahraničí úředníky, kteří měli více než kladný vztah k imperialismu a k udržování dobrých vztahů s Francií a Ruskem. Tyto reformy napomohly k tomu, že ministerstvo zahraničí zastávalo ještě postoj, než sám ministr Edward Grey. Hardinge také pomohl kariéře Williama Tyrrella a Eyre Crowea. Oba tito pánové zastávali značné imperiální tendence.⁹²

U Crowea šlo vcelku o paradox, poněvadž se narodil v Lipsku a do Velké Británie přišel teprve v sedmnácti letech. Navíc Croweova matka i manželka byly Němky. I když měl Crowe řadu vynikajících vlastností, které z něj dělaly skvělého úředníka, tak právě jeho německý původ mu škodil v kariéře na britském ministerstvu zahraničí. Šlo také o jeden z hlavních důvodů, proč Crowe zastával silně protiněmecké postoje. Ve svých zprávách často odsuzoval německý imperialismus. Německý imperialismus stavěl Crowe vždy do protikladu k britskému. Zatímco britský imperialismus podle něj prospíval světu, ten německý hrozil uvrhnout svět do despotie. Croweovy zprávy měly často blízko k paranoie - například v nich obviňoval Německo i ze snahy rozkmotřit Velkou Británii a Rusko v Asii.⁹³

Proces, kterým Hardinge dokázal zkonsolidovat ministerstvo zahraničí, vzbudil obdiv u jeho imperialistických kolegů Francise Bertieho a Williama Tyrrella. Právě Tyrrell se o

⁹² CROWE S. D., *The Foreign Office and The Elite press*, Simon Fraser University, s. 23-25

⁹³ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014, s. 182-185

totéž pokoušel v době, kdy zastával funkci stálého podtajemníka, ale nebyl v této snaze tak úspěšný jako Hardinge.⁹⁴

Šestá kapitola

Britské námořní zbrojení

6.1. Britské námořní zbrojení počátkem 20. století

Vláda Arthura Balfoura považovala námořní zbrojení za jednu ze svých priorit. Balfour se domníval, že silné námořnictvo bude jedním z důležitých faktorů, které zajistí Velké Británii bezpečnost. Za období vlády ministerského předsedy Arthura Balfoura dosáhlo

⁹⁴ CROWE S. D., *The Foreign Office and The Elite press*, Simon Fraser University, s. 26-27

námořní zbrojení skutečně značné výše. Konzervativní strana byla pro námořní zbrojení, neboť chtěla nejen zabezpečit Britské impérium, ale rovněž získat nacionalisticky zaměřené voliči. Liberálům naopak vadily rozsáhlé výdaje, které byly s námořním zbrojením spojené. Šlo o skutečně značné prostředky, neboť britské námořní zbrojení stálo za období let 1895-1905 sedmdesát miliónů liber. Šlo o částku, jež se blížila sumě, kterou na námořní zbrojení za dané období vydaly Francie, Německo a Rusko dohromady. Rozsáhlé výdaje na zbrojení byly rovněž jedním z faktorů, které zapříčinily porážku konzervativců ve volbách roku 1906. Když se liberálové dostali k moci, tak zpočátku britské tempo námořního zbrojení snížili, a to i přes odpor opozice. Později však začalo opět růst.⁹⁵

Dalším důležitým faktorem, který měl vliv na britské námořní zbrojení, byl vývoj nové bitevní lodě- dreadnoughtu. Tato loď kombinovala sílu bitevní lodě s rychlostí křižníku. Dreadnought měl deset velkých děl a co do rychlosti překonával ostatní bitevní lodě. Zavedení dreadnoughtů do britského námořnictva ještě navýšilo jeho převahu nad loďstvy jiných mocností. Američané získaly loď podobných schopností až v roce 1907 a evropské velmoci ještě později. Dreadnought tak sice poskytl britskému loďstvu převahu, avšak zároveň způsobil, že dříve vyrobené britské bitevní lodě se začaly jevit jako nemoderní. Dreadnought tedy způsobil další tlak na britské námořní zbrojení.⁹⁶

Navíc Německo- nový rival Velké Británie v námořním zbrojení, začalo se stavbou tohoto typu lodí. Když k tomu došlo tak se britská námořní převaha rapidně snížila. Přesto však v době, kdy Německo nemělo jediný dreadnought, tak Velká Británie disponovala čtyřmi loděmi tohoto druhu a navíc třemi moderními křižníky. Britská admirálie dokonce navrhla, aby byl mezi lety 1908 a 1909 postaven pouze jeden dreadnought. Avšak britská liberální vláda začala podléhat strachu z německé námořní hrozby. Začátkem roku 1909 měla britská vláda v plánu objednat stavbu pouze čtyř dreadnoughtů, avšak v průběhu roku zvýšila počet požadovaných lodí na osm. Toto rozhodnutí se nelíbilo radikálům v kabinetu Herberta Asquitha. Takto rozsáhlé výdaje se nezamlouvaly především Davidu Lloyd Georgovi, avšak i Winston Churchill se stavěl proti nim. Churchill se domníval, že vláda zbytečně panikaří a přeceňuje hospodářské možnosti Německa. Winston Churchill se rovněž domníval, že mezi Velkou Británií a Německem neexistuje takový rozpor, který by hrozil přerůst ve válku.⁹⁷

⁹⁵ HOERBER T., *Prevail or perish: Anglo-german naval rivalry at the beginning of the twentieth century*, European security, Vol. 20, No. 1, 2011, str. 68-69

⁹⁶ HOERBER T., *Prevail or perish: Anglo-german naval rivalry at the beginning of the twentieth century*, European security, Vol. 20, No. 1, 2011, str. 69-70

⁹⁷ PONTING C., *Churchill*, Praha 1997, str. 107-109

6.2. Působení Winstona Churchilla na postu prvního lorda Admirality

Winston Churchill se o problematiku námořnictva zajímal již krátce po roce 1900. Avšak na začátku Asquithovy vlády nevyvinul dostatečnou aktivitu pro získání místa Prvního lorda admirality. Tuto funkci nakonec získal Reginald McKenna. Churchill se však ještě předtím seznámil s admirálem Johnem Fisherem, který Churchilla značně podporoval v úmyslu stát se Prvním lordem admirality. Fishera nakonec Churchillův laxní přístup k vrchní velitelské funkci námořnictva rozladil. Samotný Fisher byl dost kontroverzní osobnost. Šlo o velkého intrikána, který měl s vedoucími činiteli Admirality řadu sporů. Jeho největším protivníkem byl admirál Bedforth, který patřil ke staromódním admirálům, kteří se bránili nezbytné modernizaci britského válečného loďstva. Fisher naopak zaváděl řadu inovací, neboť se domníval, že bez nich britské námořnictvo ve válce neobstojí. V britském námořnictvu skutečně převládaly značně konzervativní názory, a to jak vůči technické modernizaci, tak i vůči novým způsobům vedení námořní války. Fisher, jako první námořní lord admirality, se snažil technickou zaostalost překonat.⁹⁸

Fisherova modernizace a zároveň námořní závody ve zbrojení s Německem významně navýšily rozpočet námořnictva. Když McKenna tento navýšený rozpočet navrhl na zasedání kabinetu, dostal se do sporu s Churchillem, který působil jako ministr obchodu. Winston Churchill, podobně jako jeho otec Randolph, kritizoval přehnané výdaje na námořnictvo. Avšak McKennův rozpočet nakonec kabinet přijal. Vztahy Churchilla a Fishera se ovšem v důsledku Churchillových výhrad k námořnímu rozpočtu zhoršily. Sám Fisher ovšem krátce po přijetí McKennova rozpočtu odešel do penze. Fisherův odchod byl důsledkem jeho sporů s vedením Admirality.⁹⁹

Winston Churchill se na místo Prvního lorda admirality dostal v roce 1911. Při této činnosti se opíral o rady Johna Fishera, kterého pro tento účel využíval. Na Fisherův popud začal Churchill se stavbou tzv. Super-dreadnoughtů. Šlo o větší a lépe opancéřované těžké křižníky. Super-dreadnoughty byly navíc vybaveny většími děly, které umožňovaly větší dostřel. Rovněž na Fisherovo naléhání zvýšil Churchill důraz na výstavbu ponorek.¹⁰⁰

⁹⁸ D'ESTE C., *Válečný vůdce: Život Winstona Churchilla ve válce I. díl*, Praha 2012, str. 180-182

⁹⁹ D'ESTE C., *Válečný vůdce: Život Winstona Churchilla ve válce I. díl*, Praha 2012, str. 184-186

¹⁰⁰ D'ESTE C., *Válečný vůdce: Život Winstona Churchilla ve válce I. díl*, Praha 2012, str. 199-206

Churchill také zvýšil námořníkům plat a zajímal se o jejich život na lodi. Churchill se již jako ministr vnitra zabýval vězeňstvím a věnoval se této problematice i v námořnictví. Rovněž chtěl změnit hierarchii velení, ale zde narazil na velký odpor admirálů. Churchill se zájmem prostudoval spis Alfreda Taylora Mahana 'O důležitosti námořní moci v dějinách' a překvapilo ho, že něco podobného nebyli schopni napsat příslušníci královského námořnictva. Winston Churchill začal ve své nové funkci také bojovat za zvýšení námořního rozpočtu, a to i přesto, že dříve jako ministr obchodu vyšší námořního rozpočtu kritizoval. Churchill byl ve své obhajobě námořního zbrojení úspěšný. Právě za jeho působení jako Prvního lorda admirality došlo k budování řady nových válečných lodí. Tyto nově vybudované lodě pak britskému námořnictvu sloužily až do 2. světové války.¹⁰¹

6.3. Ligy podporující britské námořní zbrojení

Před první světovou válkou byla britská politická třída ovlivněna tzv. navalisty. Šlo o osoby, které po vzoru amerického admirála A. J. P. Mahana kladli důraz na silné námořnictvo. Velký vliv na britské námořní zbrojení měly dvě ligy- Navy League a Imperial Maritime League. Navy League byla nejvýznamnější ligou, prosazující námořní zbrojení. Tato liga byla založena v roce 1895 a kladla si za cíl zachovat britskou námořní nadvládu. Přestože jejími sympatizanty byly především příslušníci britské pravice, tak rovněž řada liberálů byla členy této organizace. Avšak poté, co liberální vláda pod tlakem radikálů částečně omezila výdaje na námořní zbrojení, tak se jí dostalo bouřlivé kritiky ze strany Navy League.¹⁰²

Právě otázka těchto námořních způsobila rozkol uvnitř Navy League. Navy League totiž tradičně podporovali spíše konzervativci než liberálové. Samotná liga se politicky neprofilovala, neboť jí záleželo především na prosazování britského námořního zbrojení. Avšak redukce britských výdajů na námořnictvo provedená liberální vládou, rozhořčila některé členy Navy League natolik, že se rozhodli založit další organizaci. Tato organizace nesla název Imperial Maritime League a byla založena v roce 1908. Imperial Maritime League se orientovala především na Konzervativní stranu, neboť od ní slibovala podporu námořního zbrojení. To byl rozdíl oproti Navy League, která nebyla politicky profilovaná.¹⁰³

¹⁰¹ D'ESTE C., *Válečný vůdce: Život Winstona Churchilla ve válce I. díl*, Praha 2012, str. 207-211

¹⁰² JOHNSON M. *The Liberal party and the Navy League in Britain before the Great War*, Vol. 22, No. 2 2011, str. 141-142

¹⁰³ JOHNSON M., *The Liberal party and the Navy League in Britain before the Great War*, Vol. 22, No. 2 2011, str. 143

6.4. Britsko-francouzská dohoda

Velká Británie však nečelila obtížím jen v Severním moři, ale rovněž i ve Středomoří. Již od roku 1904 klesal počet britských válečných plavidel ve Středozezemním moři. Právě Středozezemním mořem vedla důležitá zásobovací trasa pro Velkou Británii. Zatímco Velká Británie své lodě ze Středozezemního moře postupně stahovala, tak Rakousko-Uhersko a Itálie naopak začaly svá loďstva posilovat. Britská vláda by ráda více podpořila Středomoří, avšak Severní moře mělo větší strategickou prioritu. Z tohoto důvodu byly nově vyrobené dreadnoughty dislokovány v Severním moři. Pro to, aby mohli být dreadnoughty vysílány jak do Severního, tak do Středozezemního moře, neměla Velká Británie dostatek prostředků. V důsledku této skutečnosti se britské vládě jevilo jako nejlepší řešení uzavřít nějakou formu dohody o rozmístění námořních sil s Francií. Francie totiž musela stavět loďstvo jak pro Středozezemní moře, tak i pro ochranu svých přístavů na severozápadě země. V roce 1912 tedy vznikla mezi oběma zeměmi neformální dohoda. Podle této dohody měly Francouzi na starost ochranu Středozezemního moře a Britové Severní moře a také obranu francouzských přístavů na severozápadu země.¹⁰⁴

Kapitola sedmá

Vstup Velké Británie do první světové války v roce 1914

7.1. Vstup Velké Británie do války v roce 1914

¹⁰⁴ PONTING C., *Churchill*, Praha 1997, str. 118-121

28. června došlo k atentátu na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este. V červenci téhož roku zaslalo Rakousko-Uhersko Srbsku ultimátum. Srbsko na všechny body ultimáta nepřistoupilo, a tak mu Rakousko-Uhersko vyhlásilo válku. 30. července 1914 vyhlásilo Rusko všeobecnou mobilizaci. 1. srpna 1914 vyhlásilo Německo válku Rusku. Britský kabinet v této době řešil problémy s Ulsterem a ministr zahraničí Edward Grey věřil, že dokáže odvrátit nadcházející konflikt, podobně jako se mu podařilo uklidnit balkánskou krizi. Grey také informoval francouzského velvyslance Paula Cambona, že v důsledku toho, že Francie má vlastní formu aliance s Ruskem, jejíž podmínky nejsou Británii známy, a proto Velká Británie není nucena přijít na pomoc Francii v případě jejího napadení Německem. Cambon však Greyovi sdělil, že na základě smlouvy mezi Velkou Británií a Francií z roku 1912 přesune Francie své loďstvo do Středomoří a Británie měla chránit francouzské přístavy na severu a severozápadě země.¹⁰⁵

Na tuto námitku dal Edward Grey sice Cambonovi vyhýbavou odpověď, ale později během jednání kabinetu podporu Francii prosazoval. Pomoci Francii byl nakloněn i ministerský předseda Herbert Asquith, ten se však obával o osud své vlády, neboť řada členů kabinetu byla proti vstupu do evropské války a stejný názor měla i většina členů Liberální strany. Asquithovi však později sdělil, že Asquithovi však pomohl otevřený dopis, který sepsal Bonar Law s Lansdownem v němž premiérovi nabízeli, že pokud by jeho vláda kvůli sporům o vstup do války padla, tak by mohli liberálové, schvalující britský vstup do války mohli zformovat koalici s Konzervativní stranou. Tím by došlo k zajištění britského vstupu do války a navíc by to významně poškodilo Liberální stranu. Asquithovi však nejvíce pomohlo německé porušení belgické neutrality, které sjednotilo britskou vládu v otázce vstupu do první světové války. Velká Británie vyhlásila Německu 4. srpna 1914 válku.¹⁰⁶

7.2 Hodnocení role Edwarda Greya v průběhu červencové krize

Na roli, kterou sehrál Edward Grey během červencové krize roku 1914 panovala řada názorů. Řada jeho bývalých spolupracovníků jej však hodnotila negativně. Podle Eyrea Crowea- Greyova dlouholetého podřízeného, udělal britský ministr zahraničí zásadní chybu tím, že nebyl schopen včas veřejně deklarovat podporu Velké Británie Francii a Rusku, a tak přispěl k vypuknutí první světové války. Lord Lansdowne sice také vytýkal Greyovi nerozhodnost v průběhu červencové krize v roce 1914, ale rovněž se domníval, že tato

¹⁰⁵ SEARLE G. R., *A New England?*, Oxford 2004, s. 521

¹⁰⁶ SEARLE G. R., *A New England?*, Oxford 2004, s. 521-522

nerozhodnost byla způsobena nerozhodným chováním kabinetu. Lord Loreburn obviňoval spíše Greyovu zahraniční politiku, kterou do roku 1914 prováděl a v jejímž důsledku musela Velká Británie vstoupit do evropské války.¹⁰⁷

Velkou pozornost si získali také paměti Davida Lloyd George, v níž Edwarda Greye zhodnotil jako slabého politika, který tím, že Německo v roce 1914 jasně nevaroval, tak zapříčinil rozpoutání první světové války. Paměti Davida Lloyd Georga měli vliv na historiografii zabývající se vypuknutím první světové války, avšak rovněž i jeho názor na Edwarda Greye si získal značnou kritiku. Proti Greyovi byla zaměřená i poválečná německá historiografie, která se mu značila přičíst vinu na rozpoutání evropské války, neboť nebyl schopen dlouho Německu sdělit, zda Velká Británie zachová v případě evropského konfliktu neutralitu. Avšak Berlín zaujímal jiné stanovisko než německý velvyslanec v Londýně Max von Lichnowski a bylo rozhodnuto vstoupit do války i bez jasného vyjádření britské vlády.¹⁰⁸

7.3 Konzervativní strana v roce 1914

V Konzervativní straně existovala větší jednota v otázce vojenské podpory Francie v případě jejího napadení Německem. Vůdce konzervativců Bonar Law oznámil ministerskému předsedovi Asquithovi podporu Konzervativní strany jeho vládě v případě nutnosti vstoupit do evropské války. Bývalý ministr zahraničí lord Lansdowne se silně zasazoval za poskytnutí pomoci Francie ze strany Velké Británie v případě války Francie s Německem. Tato podpora byla totiž v souladu se zahraniční politikou, kterou sám prosazoval v době svého působení na postu ministra zahraničí. Rovněž konzervativní poslanec F. E. Smith, který měl blízko k prvnímu lordu admirality Winstonu Churchillovi, zprostředkovával schůzky Churchilla s některými představiteli Konzervativní strany.¹⁰⁹

Když se však Bonar-Law přímo dotázal Winstona Churchilla, zda může opozice udělat něco, čím by pomohla vládě, tak mu Churchill sdělil, že ne. Bonar-Law později tyto schůzky s Churchillem ukončil, neboť nevěděl, zda je o nich informován ministerský předseda Herbert

¹⁰⁷ MOMMBAUER A., *Sir Edward Grey, Germany and the Outbreak of the First World War*, The International History Review 2016 str. 303-304

¹⁰⁸ MOMMBAUER A., *Sir Edward Grey, Germany and the Outbreak of the First World War*, The International History Review 2016 str. 305-306

¹⁰⁹ YOUNG W. J., *Conservative Leaders, Coalition and Britains decision for War in 1914*, Diplomacy and Statecraft 2014, str. 213-218

Asquith a on- Bonar-Law se nechtěl dopouštět intrik za jeho zády. Zda Churchill jednal s konzervativci z vlastní iniciativy nebo z pověření premiéra není jasné. Jisté však je, že schůze konzervativců s Churchillem pokračovali i poté, co se jich odmítal účastnit Bonar Law.¹¹⁰

Konzervativní strana byla sice vstupu do války nakloněna mnohem více než Liberální strana, ale přesto se našli lidé, kteří nebyli za jedno s oficiálním postojem strany. Mezi ně patřil např. bývalý ministerský předseda za Konzervativní stranu Arthur Balfour. Balfour sice ještě za svého působení v premiéřské funkci, ale přesto se mu do evropské války vstoupit nechtělo. Nakonec se ukázalo, že pro britské politiky bylo rozhodujícím faktorem pro jejich rozhodnutí vstoupit do války německé porušení belgické neutrality.¹¹¹

Osmá kapitola

Vilém II.

8.1 Vilém II.

¹¹⁰ YOUNG W. J., Conservative Leaders, Coalition and Britains decision for War in 1914, Diplomacy and Statecraft 2014, str. 219-221

¹¹¹ YOUNG W. J., Conservative Leaders, Coalition and Britains decision for War in 1914, Diplomacy and Statecraft 2014, str. 222-224

Rodiče malého Viléma měli na své postavení následníků trůnu značně liberální názory. Šlo o rozdíl oproti Friedrichu Vilémovi I., který v době Vilémova narození seděl na trůnu jako německý císař. Friedrich Vilém, otec Viléma II. pocházel ze starého pruského rodu. Naproti tomu Vilémova matka Viktorie se narodila do britské královské rodiny. Jejím otcem byl princ Albert a matkou sama královna Viktorie. Vilémova matka byla sečtělá a snažila se do Pruska přinést britské liberální principy. Avšak v této snaze nebyla příliš, neboť Pruskou bylo tradiční a konzervativní monarchií. Friedrich Vilém a Viktorie poslali mladého Viléma na gymnázium, protože chtěli syna vychovávat v liberálním duchu. Budoucí následník trůnu byl však vzděláván i podle pruských tradic, a tak se naučil i vojenskému umění. V deseti letech obdržel nejvyšší pruské vojenské vyznamenání- Řád černého orla. Ve stejné době byl pověřen velením nad vlastním plukem. V roce 1881 se Vilém oženil s členkou šlesvicko-holštýnského rodu. Jeho nová manželka nebyla ani příliš chytrá ani průbojná, a tak se ve všem Vilémovi podřizovala. Šlo o velký rozdíl oproti Vilémově matce Viktorii, která byla velmi vzdělaná a aktivně zasahovala do rodinného života.¹¹²

Vilém II. se již od dob svého mládí zajímal o zahraniční politiku. V tomto směru mu pomáhal styk s kancléřem Bismarckem. Kancléř Bismarck se snažil Viléma II. popudit proti jeho rodičům, poněvadž s názory korunního prince a jeho manželky nesouhlasil. Toto počínání se Bismarckovi dařilo, neboť Vilém II. již od mládí zastával konzervativní názory, právě na rozdíl od jeho rodičů. V roce 1884 podnikl mladý Vilém cestu do Ruska v doprovodu Alfreda von Walderseeho, zde se seznámil s ruským carem a také s následníkem trůnu Mikulášem. V Rusku se Vilémovi líbilo, neboť se mu zamlouvala moc cara.¹¹³

V přátelském vztahu k Rusku pokračoval Vilém i po svém návratu do vlasti. Později však došlo ve Vilémově postoji k Rusku ke změně. V osmdesátých letech 19. století byl již patrný vysoký věk císaře Viléma I. Císař však přesto zůstal na trůně až do roku 1887, kdy se stal následníkem korunní princ Vilém, který poté vládl jako Friedrich III. Friedrich III. však nastoupil na trůn jako vážně nemocný muž a jeho nemoc ještě více zvýšila jeho závislost na své manželce. Oba se však obávali nástupu jejich syna na císařský trůn. Podobné obavy měla i řada dvořanů, kterým se nevyrovnaná osobnost následníkovna nezamlouvala. Friedrich III. však v roce 1888 zemřel a Vilém II. se stal císařem.¹¹⁴

¹¹² STELLNER F., *Poslední německý císař*, PANEVROPA, Praha 1995, str. 32- 37

¹¹³ STELLNER F., *Poslední německý císař*, PANEVROPA, Praha 1995, str. 41-43

¹¹⁴ STELLNER F., *Poslední německý císař*, PANEVROPA, Praha 1995, str. 49-57

8.2 Forma vlády v Německém císařství

Bismarck se rozhodl německý stát postavit na pruském základě. Znamenalo to, že pruský panovník se stal německým císařem. Tato skutečnost se budoucímu císaři Vilémovi I. Příliš nezamlouvala. Vilém I. se domníval, že vznik Německého císařství povede k zániku pruského státu. Nakonec však císař na naléhání císaře Bismarcka svolil. Německo nebylo konstituční monarchií a to i přesto, že jednotlivé spolkové země takovou vládu měli. Od vzniku státu měl nejdůležitější pravomoci tzv. bundesrath (spolková rada), ale postupně tyto pravomoci přešly na kancléře a jeho ministry. Výsledkem tohoto procesu se Německo začalo podobat klasickým konstitučním monarchiím. Přesto Německo konstituční monarchií v pravém smyslu tohoto slova nikdy nestalo. Reichstag měl sice řadu pravomocí, ale rozhodně neměl takový vliv jako například parlament ve Velké Británii.¹¹⁵

Zatímco Vilém I. a kancléř Bismarck se navzájem respektovali, tak císař Vilém II., který nastoupil, na německý trůn v roce 1888 se domníval, že je Otto von Bismarck překážkou v dalším rozvoji Německa. V důsledku toho byl starý kancléř donucen v roce 1890 rezignovat. Nový císař však také nevyhovoval každému. Dokonce ani Vilémovo nejbližší okolí, nebylo z nového císaře příliš nadšeno. Například Vilémova matka se domnívala, že nový vladař přivede Německo do zkázy. Rovněž řada vysokých hodnostářů považovala Viléma II. za šílence. I kancléř Bernhard von Bülow zastával názor, že je třeba kontrolovat a usměrňovat císařovo chování. Vilém II. sice chtěl od svého nástupu na trůn vládnout Německu absolutistickým způsobem, ale faktickou moc v zemi třímal kancléř a říšský sněm. Německý císař však zastával funkci nejvyššího velitele ozbrojených sil a v této funkci se plně realizoval. Vilém II. se také často účastnil manévřů německé armády a námořnictva. I přes svůj důraz na armádu bývá dnes císař Vilém II. hodnocen jako mírumilovný člověk.¹¹⁶

8.3 Vilém II. a hierarchie německé správy

V období vlády Viléma II. měla velkou prestiž německá byrokracie, a to i přesto, že platy jejich zaměstnanců byly nižší, než těch ze soukromé sféry. Získat místo v německé

¹¹⁵ PRAKKE L, On the rise and decline of the Monarchical Principle, Constitutiona Law Review, Cambridge 2011, str. 285-286

¹¹⁶ PRAKKE L, On the rise and decline of the Monarchical Principle, Constitutiona Law Review, Cambridge 2011, str. 287-288

byrokracii však bylo obtížné a také finančně nákladné. Proto práci v administrativě získali často pouze příslušníci německé aristokracie či bohatí měšťané. Největší zastoupení mezi německými úředníky měli Prusové a protestanti. Hlavou říše byl německý císař a největší exekutivní pravomoc měl říšský kancléř. Pod kancléřovou kontrolou se nacházely také jednotlivé úřady vlády v říši. V čele těchto úřadů pak stáli státní tajemníci. Říšská vláda byla podobná té pruské. Pruská vláda měla deset členů. Nejdůležitější funkci měl pruský ministerský předseda. Všichni němečtí kancléři s výjimkou části období vlády Lea von Capriviho, byli rovněž pruskými ministerskými předsedy.¹¹⁷

Samotný císař měl spíše reprezentativní pravomoci, ale mohl také vyhlásit válku nebo uzavřít spojenectví. Císař mohl rovněž udělovat vyznamenání a také jmenovat do úřadu důstojníky či politiky. Avšak skutečně významné politiky nemohl císař povyšovat na vlastní pěst., ale musel se řídit rozhodnutím říšského kancléře či jiných vysokých politiků. Tento proces měl za cíl ohrozit příliš autoritativní způsob císařova vládnutí. Významným postem, byla také funkce státního tajemníka Zahraničního úřadu. Členové německého diplomatického sboru se rekrutovali takřka výhradně z příslušníků německé aristokracie. Příslušníci německé aristokracie tvořili více než dvě třetiny všech německých diplomatů. Funkci mohl sice zastávat i člověk i neurozeného původu, ale byl zpravidla vyslán do nevýznamných destinací, za které byla považována např. Asie či Jižní Amerika.¹¹⁸

8.4. Vilém II. a tisk

Vilém II. se v období své vlády téměř nepřetržitě setkával s tiskem. A v případě, kdy císař sám z tisku nezískával informace, tak tisk referoval o něm. Císař sám byl velmi marnivý a rád zvětšoval svou proslulost. K tomuto účelu byl tisk vhodným nástrojem. Avšak císař byl neurotickou a nestabilní osobností. Tato jeho vlastnost se projevovala i při styku s tiskem, což vyústilo v několik skandálů, které císaře výrazně poškodily.¹¹⁹

Nejznámější byl případ císařova rozhovoru s britským deníkem Daily Telegraph. V tomto rozhovoru se sice zmiňoval o tom, jak je Velké Británii přátelsky nakloněn. Avšak celkové vyznění rozhovoru Brity spíše popudilo. Tento rozhovor však způsobil největší problémy Vilémovi v Německu., kde vyvolal politickou krizi. Tato krize způsobila Vilémovi

¹¹⁷ STELLNER F., Personální politika Viléma II. v německých a pruských politických institucích v éře tzv. liebenberského kruhu, Dvacáté století 1/2014, str. 127-128

¹¹⁸ STELLNER F., Personální politika Viléma II. v německých a pruských politických institucích v éře tzv. liebenberského kruhu,, Dvacáté století 1/2014, str. 129

¹¹⁹ GLAAB S., Wilhelm II. und die Presse, Publizistik 53. 2008, str. 201-202

nemalé psychické obtíže a rovněž vyděsila německou politickou třídu, která se obávala dalších císařových excesů. Problémem pro německá vládnoucí místa v této aféře kolem císařova rozhovoru byla ta okolnost, že Daily Telegraph byl nezávislý britský list, který nepodléhal restrikcím ohledně publikování textů. Naopak v Německu byla většina tiskovin buď státních, nebo přímo spojených s různými vlivovými skupinami, které se snažily působit u dvora. Proto byla cenzura v německém tisku více přítomna než v britském.¹²⁰

8.5. Vilém II. a jeho dvůr

Významné postavení na dvoře císaře Viléma II měl Philipp hrabě zu Eulenburg-Hertefeld. Eulenburg vycházel velmi dobře s císařem a tento vztah ještě utužoval lichotkami k panovníkovi. Eulenburg byl hlavním představitelem tzv. liebenberského kruhu. Šlo o skupinu vlivných a jemu blízkých osob. Tato skupina dostala název podle Eulenburgova panství v Braniborsku. Mezi nejvýznamnější členy tohoto spolku patřil, císařův křídelní pobočník Kuno, hrabě von Moltke a pozdější ministerský předseda Pruska Botho hrabě zu Eulenburg. Liebenberský kruh nabyl díky Eulenburgovi na císařském dvoře značný vliv. Eulenburg byl dokonce nejdůležitějším ze spiklenců, kteří zapříčinili rezignaci kancléře Otty von Bismarcka. Za účelem odstranění Bismarcka se spojil se zaměstnancem Zahraničního úřadu Holsteinem, který měl s Bismarckem dlouholeté konfliktní vztahy.¹²¹

Po Bismarckově rezignaci dokázal Eulenburg s Holsteinem protlačit Lea von Capriviho na post říšského kancléře. Domnívali se, že Caprivi bude snadno manipulovatelný, ale v tomto předpokladu se zmýlili. Caprivi vadil především Holsteinovi, neboť nebyl spokojen s jeho názory v oblasti zahraniční politiky. Eulenburg, který chtěl v blízké budoucnosti na post kancléře, dosadit svého přítele Bernharda von Bülowa způsobil Capriviho rezignaci. Na místo nového kancléře doporučil císaři Marschalla Biebersteina von Hohenlohe-Schillingfurst. Šlo o aristokrata s liberálními názory. Hohenlohe se sice snažil dělat umírněnou politiku, ale časem se i on znelíbil Eulenburgovi.¹²²

Eulenburg proto zapříčinil Hohenloheho rezignaci a jeho odchod do penze. Ještě předtím však obezřetně připravil u císaře půdu pro svého chráněnce Bernharda von Bülowa. Bülow se dokázal na prostředí dvorské společnosti adaptovat. Císaři často lichotil a musil

¹²⁰ GLAAB S., *Wilhelm II. und die Presse*, Publizistik 53, 2008, str. 203-204

¹²¹ STELLNER F., *Personální politika Viléma II. v německých a pruských politických institucích v éře tzv. liebenberského kruhu*, Dvacáté století 1/2014, str. 130-131

¹²² STELLNER F., *Personální politika Viléma II. v německých a pruských politických institucích v éře tzv. liebenberského kruhu*, Dvacáté století 1/2014, str. 131-135

opatrně odmítat jeho nejšílenější návrhy vztahující se na domácí i zahraniční politiku Německa. Bülow byl také schopný intrikán, který si dokázal upevnit své postavení dvora. Navíc se mohl opřít o podporu Eulenburga, jehož přičiněním získal post říšského kancléře, pruského ministerského předsedy a také post sekretáře Zahraničního úřadu. Když se však v druhé polovině devadesátých let 19. století pronikly na veřejnost homosexuální sklony Eulenburgova bratra a později i jeho samého, tak s ním Bülow přerušil veškeré styky. V období po Agadirské krizi navíc Bülow dosáhl Holsteinovi rezignace, a když tak učinil, tak Holsteinovi nepřímo sdělil, že ho odstranil Eulenburg. Holsteina to rozlítlo natolik, že po svém odchodu ze Zahraničního úřadu vedl proti Eulenburgovi intenzivní kampaň. Zatímco Bülow mohl dále nerušeně působit ve funkci kancléře.¹²³

Devátá kapitola

Alfréd Tirpitz a německé námořní zbrojení

¹²³ *Personální politika Viléma II. v německých a pruských politických institucích v éře tzv. liebenberského kruhu*, Dvacáté století 1/2014, str. 136-138

9.1. Alfred Tirpitz

Alfred Tirpitz se narodil roku 1849. V jeho raném mládí mu nevyhovovalo školní prostředí, a tak se rozhodl pro kariéru námořníka. Ve svých patnácti letech se přihlásil do pruského námořnictva a od roku 1865 v něm začal působit. Tirpitzovi se v námořnictvu zalíbilo a zahájil rychlý kariérní postup. Roku 1878 získal Alfred Tirpitz hodnost velitele pro záležitosti torpéd. V průběhu práce v této funkci dokázal Tirpitz přispět poznatky, které dokázaly přispět k vývoji torpéd.¹²⁴

V roce 1892 se stal Alfred Tirpitz šéfem štábu vrchního velení. Na tomto postu rozvíjel již své dříve vypracované teorie o důležitosti budování nových bitevních lodí a také o důležitosti ofenzívy. Získat místo sekretáře námořního úřadu se mu však nepodařilo. A to i přes podporu vlivných členů německého námořnictva např. Gustav von Sander-Bibrana. Roku 1895 dosáhl Tirpitz hodnosti kontradmirála. Ve stejné době měl již Tirpitz za sebou několik schůzí s Vilémem II., na nichž se ho snažil přesvědčit o důležitosti stavby velkých bitevních lodí a z nich utvořených flotil. Císař však měl jinou koncepci rozvoje německého námořnictva, domníval se, že je třeba stavět ve velkém počtu křižníky, neboť ty se daly použít pro ochranu německých kolonií v zámoří. Tirpitz, kterého zklamalo, že se nestal sekretářem námořního úřadu, byl vyslán svými nadřízenými do východní Asie, kde působil od března 1886 až do jara 1897 jako velitel východoasijské eskadry křižníků. Hellman, který doposud stál v čele tohoto úřadu a nedokázal získat více peněz pro císařem preferovanou výstavbu křižníků, neboť říšský sněm byl proti výdajům ve zbrojení. Císař, který byl s Hellmanem nespokojen, dosadil na jeho místo Bibranem doporučeného Tirpitze.¹²⁵

9.2. První námořní zákon

¹²⁴ SCHUSTER J., *První námořní zákon německé flotily*, Diplomová práce 2016, str. 27

¹²⁵ SCHUSTER J., *První námořní zákon německé flotily*, Diplomová práce 2016, str. 28-33

Alfred Tirpitz se vrátil do Německa v roce 1897. Již tehdy měl v plánu provést výstavbu flotily podle svých představ. Nejdříve však bylo třeba, aby Tirpitz o své koncepci výstavby přesvědčil císaře. Vilém II. měl však stále v úmyslu budovat ve velkém počtu křižníky, které měly chránit německé kolonie ve světě. Tirpitz však při svém setkání s císařem argumentoval tím, že panovníkův návrh by byl příliš nákladný. Císař se nakonec dal Tirpitzem přesvědčit a on tak získal možnost vybudovat flotilu podle svého záměru. Tirpitz měl v úmyslu vybudovat více než dvacet řadových lodí a začal proto zjišťovat nákladnost svého plánu. Proti Tirpitzovu plánu se od počátku stavěl pruský ministr financí Fuquet poukazem na hospodářské náklady jeho plánované výdaje. Tirpitz však argumentoval tím, že pro uskutečnění jeho plánovaného zákona by nebylo nutné zvýšit daně. Tirpitz rovněž tvrdil, že rozvoj německé armády stál velké prostředky a naopak námořnictvo vůči pozemnímu vojsku zaostávalo.¹²⁶

Tirpitz také chtěl vybudovat svoji flotilu nikoliv do roku 1910, jak bylo původně plánováno, ale již do roku 1905. Šlo tedy o plánovanou sedmiletou výstavbu loďstva. Tirpitz si také uvědomoval, že bude obtížné přesvědčit Říšský sněm o svém návrhu na výstavbu flotily. Tirpitz se z toho důvodu setkal s bývalým kancléřem Otto von Bismarckem. Bismarck mu poradil, aby z textu posledního zákona vyjmul však negativní zmínky o Velké Británii a rovněž věty, které by jakýmkoliv způsobem napadali způsobem svrchovanost Říšského sněmu. Tirpitz poznámky bývalého kancléře reflektoval a upravil zákon podle jeho pokynů. Tirpitzovi také přišlo vhod, že německá expanze začala být důležitá pro německé obchodní a průmyslové kruhy, které toužily po koloniích, neboť jim měli otevřít nové trhy.¹²⁷

Pro expanzi Německa ve světě byla důležitá výstavba loďstva a tu měl na starost právě Tirpitz. Do doby než měla být vybudována nová flotila, tak se měl kancléř Bülow postarat o diplomatické zabezpečení Německa. Tirpitzův plán výstavby loďstva byl však nákladný a v Německu se vůči němu zvedl poměrně značný odpor. Tirpitz proto přišel s rozsáhlou propagandistickou kampaní, která měla přesvědčit německý národ o nutnosti silného námořnictva. Německý národ měl poté působit na zákonodárce v říšském sněmu, aby tento plán odhlasovali. Zprvu nebyla kampaň příliš úspěšná, neboť Němci jako suchozemský národ, neměli k námořnictvu velkou důvěru.¹²⁸

¹²⁶ SCHUSTER J., *První námořní zákon německé flotily*, Diplomová práce 2016, str. 35-38

¹²⁷ SCHUSTER J., *První námořní zákon německé flotily*, Diplomová práce 2016, str. 39-40

¹²⁸ STELLNER F., *Poslední německý císař*, PANEVROPA, Praha 1995, str. 195-197

9.3. Druhý námořní zákon

Německý námořní spolek vydatně podporovaný německými průmyslníky začal vyvíjet nátlak na vládu, aby předložila nový námořní zákon. Právě průmyslníci podporovali přijetí dalšího námořního zákona, neboť si od něj slibovaly nové zakázky pro své podniky. Tirpitz se svou ihned prosazovat druhý námořní zákon opatrný, věděl totiž, že prosazování prvního námořního zákona jej stálo jak hodně práce, tak i politického lavírování. Tirpitz proto nechtěl zbytečně dráždit Říšský sněm brzy poté, co mu první námořní zákon schválil.¹²⁹

Přesto si byl Alfred Tirpitz vědom toho, že je třeba posílit německou flotilu, chtěl proto vytvořit další eskadru, která by byla určena pro obranu německého pobřeží. Tirpitz měl v plánu navýšit počet německých bitevních lodí z devatenácti až na pětáctýřicet, druhý námořní zákon by tak více než dvojnásobně překonal, co do počtu postavených lodí první námořní zákon. Alfred Tirpitz mluvil o svém plánu s císařem a ten souhlasil. Tirpitz však věděl, že bude ještě třeba přesvědčit Říšský sněm. V tomto záměru mu pomohly události odehrávající se ve světě, neboť v roce 1898 došlo k Fašodské krizi a na přelomu století vypukla Burská válka. Tyto incidenty vyděsily řadu německých politiků, kteří byli ochotni Druhý námořní zákon podpořit.¹³⁰

Zákon se dostal v únoru roku 1900 před parlamentní výdajovou komisi, která navrhla, aby byly prostředky nutné pro realizaci Druhého námořního zákona získány tím, že by došlo k uvalení cel na zahraniční vína a šampaňské. Tirpitz byl také poslanci donucen omezit jím navrhovaný počet nově postavených lodí. Místo Tirpitzových pětáctýřiceti nových bitevních lodí jich mělo být postaveno třicet osm. Většina poslanců v Říšském sněmu pro zákon hlasovala, a tak byl v červnu roku 1900 přijat. Proti byli především socialisté, kteří se domnívali, že zákon vyvolá závody ve zbrojení. Reakce Velké Británie na přijetí zákona nebyla nijak zuřivá, což bylo dáno především tím, že ji zaměstnávala válka v jižní Africe. Alfredu Tirpitzovi zajistil zákon značnou proslulost a dočkal se povýšení do šlechtického stavu. Avšak postupný růst německého válečného námořnictva značně poškodil vztahy

¹²⁹ KELLY P. J., *Tirpitz and Imperial German Navy*, Indiana University Press 2011, str. 166-169

¹³⁰ KELLY P. J., *Tirpitz and Imperial German Navy*, Indiana University Press 2011, str. 175-180

Německa a Velké Británie. Velká Británie se v důsledku toho stále více inklinovala k dohodovým mocnostem.¹³¹

¹³¹ KELLY P. J., *Tirpitz and Imperial German Navy*, Indiana University Press 2011, str. 186-191

Desátá kapitola

Období vlády Bernharda von Bülowa

10.1 Bernhard von Bülow

Když v říjnu roku 1900 odešla do penze kníže Hohenlohe-Schillingfurst, tak se novým kancléřem a zároveň pruským ministerským předsedou stal Bernhard von Bülow. Bülow působil od roku 1879 v německých diplomatických službách a v devadesátých letech již jako zaměstnanec ministerstva zahraničí pomáhal Tirpitzovi v jeho snaze vybudovat německou válečnou flotilu.¹³²

V prosinci roku 1897 vyhlásil Bernhard von Bülow z pozice německého ministra zahraničí, že Německo bude usilovat o aktivnější a expanzivnější zahraniční politiku. Takovou formu zahraniční politiky prosazovaly především nacionalistické skupiny, které tvrdily, že Německo musí mít rozsáhlé kolonie ve světě. V listopadu roku 1897 obsadilo německé loďstvo ostrov Jiaz- hou a Bernhard von Bülow nařídil jeho anexi. Tímto aktem vytyčil Bernhard von Bülow novou orientaci německé zahraniční politiky. Bülow poté ještě odkoupil Karolinské ostrovy od Španělska a také zřídil vládu Německa nad Samoou.¹³³ Bülow dokázal císaři umně lichotit, a tak s ním měl po dobu svého působení v úřadě dobré vztahy. Toto se změnilo až po rozhovoru, který císař poskytl britskému listu Daily Telegraph. Nedlouho poté byl Bernhard von Bülow donucen rezignovat.¹³⁴

10.2 Koncepce zahraniční politiky Bernharda von Bülowa

Bülow si již od svého nástupu do úřadu uvědomoval, že jeho předchůdci udělali zásadní chybu v tom, že k jednáním s panovníkem přistupovali z pozice zástupců říšského sněmu či svého kancléřského úřadu. V důsledku téhož neváhali panovníkovi oponovat. Tím pouze přispívali ke vzniku konfliktů mezi nimi a císařem. Bülow naopak před Vilémem II. prezentoval svůj kancléřský úřad jako úřad, který má vykonávat panovníkovi příkazy. Proto se snažil zasypávat císaře lichotkami a pomocí nich tak korigovat Vilémovo chování. Bülow se rovněž opíral o své politicky významné přátele u dvora. Bernhard von Bülow sice působil ve stejných úřadech jako kancléř Otto von Bismarck, ale na rozdíl od něho neměl schopnosti a

¹³² HOFMEISTER B., *Deutsche Geschichte im Quellen: Kaiserreich und erste Weltkrieg 1871-1918*. Stuttgart 2000, str. 253

¹³³ WALKENHORST P., *Nation- Volk- Rasse*. Göttingen 2007 str. 183-186

¹³⁴ HOFMEISTER B., *Kaiserreich und erste Weltkrieg 1871-1918*. Stuttgart 2000, str. 254

odvahu pro samostatné jednání a myšlení. Proto se často nechal ovlivnit panovníkem a to především v oblasti zahraniční politiky. Ve svých pamětech pak využil tradiční apologetiku pro německou expanzi.¹³⁵

Podle Bernharda von Bülowa se Německo jako nově vytvořený národ málo zasahovalo do světové politiky. Bylo tomu tak proto, že před jeho vytvořením si velké evropské národy rozebraly kolonie ve světě a díky své síle byly rovněž schopny ovlivňovat mezinárodní politiku. Německo naproti tomu muselo vynaložit velké úsilí jen na to, aby si udrželo svou pozici v Evropě. To se Německu podařilo díky uvážlivé zahraniční politice Otto von Bismarcka. Bülow ve své knize chválí Bismarckovu zahraniční politiku jako předehtu k expanzivnější formě německé zahraniční politiky. Ta dle Bülowa přišla až s příchodem německého císaře Viléma II. Vilém II. byl Bülowem líčen jakožto vůdce, pod jehož vedením se Německo vydalo provádění tzv. Weltpolitik- světové politiky.¹³⁶

Bülow rovněž vysvětluje německou koloniální expanzi rychlým vzrůstem obyvatelstva, který byl možný díky klidnému období vlády v Německu od jeho založení až do roku 1900. Podle Bülowa žilo v Německu tolik lidí, že jim začaly být německé hranice příliš těsné. V roce 1871 žilo v Německu více než 41 miliónů lidí. Tento počet však díky příznivým životním podmínkám vzrostl na 56 367 178 obyvatel. Takový nárůst obyvatelstva způsobil německým politikům řadu problémů a rovněž došlo k tomu, že se mnoho Němců muselo vystěhovat do zahraničí¹³⁷

Německému obchodu se však velmi dařilo, bylo tomu tak především proto, že se mohl opřít o rychle rostoucí německý průmysl. Právě průmyslový výkon pomohl Německu natolik, že se v roce 1913 dokázalo v oblasti světového obchodu dostat na druhé místo ve světě. Výkonný průmysl prospíval Německu také v oblasti námořního obchodu. Německé císařství mělo rozsáhlou obchodní flotilu. Vilémovské Německo nemělo jen velký počet parních lodí, ale i plachetnic. Přestože Německo bylo primárně suchozemským národem, tak námořní obchod měl v zemi tradici již od dob hanzovních měst, svou průmyslovou vyspělost využilo Německo také pro výstavbu válečného námořnictva.¹³⁸

¹³⁵ RÖHL J., *Kaiser and his court. Wilhelm II. and his Court*. Cambridge University Press 1994, str. 50-52

¹³⁶ BÜLOW B. Von, *Deutsche politik (elektronický zdroj)*, SEVERUS Verlag 2011, str. 19-24

¹³⁷ BÜLOW B. Von, *Deutsche politik (elektronický zdroj)*, SEVERUS Verlag 2011, str. 27

¹³⁸ BÜLOW B. Von, *Deutsche politik (elektronický zdroj)*, SEVERUS Verlag 2011, str. 27-29

Bernhard von Bülow rovněž využíval zahraniční politiku pro řešení vnitropolitických problémů. Bülow se stejně jako řada jeho současníků se obával vzestupu socialistů- přesněji SPD. Bülow se také neváhal spojit v boji proti socialistům např. s liberály, a to i přesto, že nemalá část nacionálně orientovaných konzervativců spolupráci s liberály odmítala. Bülow se však na rozdíl od nich řídit především tím, jaký to přinese výsledek, a proto neváhal s liberály spolupracovat. Bernhard von Bülow také podporoval některé radikálně nacionalistické skupiny s cílem omezení vlivu socialistů, a to i přesto, že v zahraniční politice nebyl příznivcem konfliktních a vojenských řešení mezinárodních situací.¹³⁹

10.3 Bernhard von Bülow a německá zahraniční politika

V reakci na srdečnou dohodu uzavřenou mezi Francií a Velkou Británií se snažil kancléř Bernhard von Bülow uzavřít nějakou formu dohody s Ruskem. V této snaze však nebyl příliš úspěšný. Další možností v této situaci bylo pokusit se o nějakou formu dorozumění s Velkou Británií. Přestože v obou zemích existovala řada politiků, jež si alianci mezi oběma zeměmi přála, tak přesto Bülowova snaha vyšla naprázdno. Balfourova vláda totiž usilovala především o dorozumění s Ruskem kvůli hrozbě, kterou představovalo Rusko pro Indii. Bülow navíc kromě nepříznivé mezinárodní situace musel, také vycházet s císařem Vilémem II. jehož rychle se měnící názory na zahraniční politiku způsobovaly německému Zahraničnímu úřadu řadu těžkostí.¹⁴⁰

Císař byl skutečně schopen se nadchnout pro jakoukoliv ideu a té pak vše bezmyšlenkovitě podřizovat. Když měl v roce 1904 dorazit na návštěvu Německa budoucí císař Edward VII., tak mu chtěl Vilém II. ukázat nově vybudované německé loďstvo, a to i přesto, že ho od tohoto úmyslu zrazovala německá tajná služba, která se obávala, že by se Britové mohli dozvědět řadu informací o technických podrobnostech stavu německého loďstva. Podobné prchlivé nápady projevoval císař i při jednání s Mikulášem II., carovi nabízel kontinentální alianci a podporu Ruska v případě jeho rozhodnutí napadnout Indii. Mikuláš II. zpočátku bral císařovy návrhy s rezervou, neboť chtěl uchovat dohodu o spolupráci s Francií, avšak když Japonci přepadli v roce 1904 Port Arthur, tak car sondoval možnost německé podpory v případě konfliktu Ruska s Velkou Británií. Císař se však

¹³⁹ ELEY G., *Reshaping the German right. Radical Nationalism and Political Change after Bismarck*, The University of Michigan Press 1991, str. 44-46

¹⁴⁰ STELLNER F., *Poslední německý císař*, PANEVROPA, Praha 1995, str. 241-242

zpočátku i přes verbální podporu Ruska k uzavření nějaké formy dohody neměl. Proto také poté, co si Rusové dokázali upravit vztahy s Velkou Británií, tak už poté neměl ruský car o císařovi nabídky zájem.¹⁴¹

Během marocké krize a rovněž i během konference v Algercirasu se ukázalo, že jediným spojencem, na něhož může Německo spoléhat je Rakousko-Uhersko. Tato skutečnost vedla Bülowa k rozhodnutí posílit vztah mezi Německem a Rakousko-Uherskem. Za toto rozhodnutí byl Bülow pozdějšími badateli kritizován, neboť ti se domnívali, že právě jeho rozhodnutí posílit spojenectví Německa s Rakousko-Uherskem přispělo k propuknutí první světové války. Avšak vlivem uzavřených smluv mezi Velkou Británií a Francií i těch mezi Francií a Ruskem nezbyval ve skutečnosti Německu velký prostor pro manévrování. Užší svazek s Německem byl výhodný i pro Rakousko-Uhersko, neboť mu umožnil vykonávat expanzivní zahraniční politiku na Balkáně. Toho využíval schopný rakouský ministr zahraničí Aehrenthal. Aehrenthal byl schopným diplomatem, který se na rozdíl od svých předchůdců neorientoval v zahraniční politice pouze na Německo.¹⁴²

Užší spolupráce s Rakousko-Uherskem vyhovovala Německu především v tom, že zvyšovala jeho diplomatickou izolaci v Evropě. Právě z toho důvodu dbali Němci na to, aby si Rakousko-Uhersko uchovalo status velmoci. Přestože došlo k navýšení intenzity spolupráce mezi oběma velmocemi, tak se obě země nacházely v Trojspolku. Jednalo se o alianci Německa, Rakouska-Uherska a Itálie. V této alianci však Itálie nebyla považována za spolehlivého spojence. Berlín a Vídeň chtěli Itálii udržet v alianci především proto, aby nemohla ohrožovat Rakousko-Uhersko se, kterým měla řadu územních sporů již od dob vzniku italského státu. Členství Itálie v Trojspolku ji chránilo před Rakouskem i Francií, což pro ni bylo výhodné. Itálie také trvala na tom, že Trojspolek nesmí být zaměřen protibritsky, neboť to by ohrožovalo její državy ve Středomoří.¹⁴³

Existence Trojspolku byla na počátku 20. století zajištěna smlouvou z roku 1902. Ve smlouvě bylo také uvedeno, že pokud žádná země z Trojspolku do roku 1907 nevystoupí, tak aliance bude automaticky prodloužena na dalších pět let. Všem zemím členství v Trojspolku vyhovovalo, a tak byla smlouva roku 1907 automaticky prodloužena. V roce 1908 vykonal

¹⁴¹ STELLNER F., *Poslední německý císař*, PANEVROPA, Praha 1995, str. 246-250

¹⁴² SKŘIVAN A., *Císařská politika: Rakousko-Uhersko Německo v evropské politice v letech 1906-1914.*, Praha 1996, str. 20-21

¹⁴³ SKŘIVAN A., *Císařská politika: Rakousko-Uhersko Německo v evropské politice v letech 1906-1914.*, Praha 1996 str. 22-23

v Itálii návštěvu jak Vilém II., tak i Bernhard von Bülow. Tyto návštěvy však neměly velký význam a vztahy mezi oběma zeměmi zůstaly na dřívější úrovni.¹⁴⁴

V říjnu roku 1908 autorizoval císař Vilém II. rozhovor britským novinám Daily Telegraph. V tomto rozhovoru tvrdil, že Velkou Británii podporoval v Búrské válce a dokonce prý odeslal do Londýna vlastní vojenský plán, podle něhož měla britská armáda v Búrské válce postupovat. V rozhovoru také prohlásil, že německé námořní zbrojení může v budoucnu pomoci Západu ve válce s Japonskem. Toto tvrzení však Brity značně pobouřilo, neboť Japonsko bylo mimoevropský národ vzdálený od Evropy mnoho tisíc kilometrů, atak bylo jasné, že Japonsko není hlavním cílem německého námořního zbrojení. Ještě větší pohromu však tento rozhovor způsobil Vilémovi na domácí německé politické scéně.¹⁴⁵

Německé obyvatelstvo bylo pobouřeno císařovou snahou zavděčit se Britům za každou cenu. Řada poslanců vystoupila při jednáních v Říšském sněmu kritizujíc Viléma II. a jeho vliv na německou zahraniční politiku. Našlo se rovněž několik poslanců, kteří chtěli omezit císařovy pravomoci a prosadit, aby o německé zahraniční politice rozhodoval Říšský sněm. Ve společnosti se objevily také hlasy, které požadovaly, aby Vilém II. abdikoval. V tomto směru také na Viléma naléhala některá spolková knížata. Celá aféra kolem rozhovoru pro Daily Telegraph Viléma negativně psychicky poznamenala. Rovněž ho rozhořčilo, že se jej kancléř Bülow na veřejnosti příliš nezastal, ba naopak se snažil císařovy problémy využít pro posílení své pozice. Bülow se proto přišel císaři za své chování omluvit. Avšak svou plačtivou omluvou se císaři znelíbil a ten se rozhodl se Bülowa zbavit. Nedlouho poté Bülow rezignoval.¹⁴⁶

¹⁴⁴ SKŘIVAN A., *Císařská politika: Rakousko-Uhersko Německo v evropské politice v letech 1906-1914.*, Praha 1996, str. 23-26

¹⁴⁵ STELLNER F., *Poslední německý císař*, PANEVROPA, Praha 1995, str. 279-281

¹⁴⁶ STELLNER F., *Poslední německý císař*, PANEVROPA, Praha 1995, str. 281-285

Jedenáctá kapitola

Alfred von Schlieffen a Schlieffenův plán

11.1 Alfred von Schlieffen

Alfred von Schlieffen se narodil v roce 28. února 1833 v Berlíně. Jeho otec byl důstojníkem pruské armády. Doma byl vychováván v duchu pruských tradic. Jeho rodina byla silně křesťansky založena a to rovněž mělo na Schlieffena vliv. V roce 1847 nastoupil Schlieffen na gymnázium do Berlína. Zde také prožil revoluční rok 1848. Revoluce Schlieffena nijak neovlivnila. Od počátku se k ní stavěl negativně, neboť revoluce odporovala jeho výchově a jeho přesvědčení.¹⁴⁷

Po dokončení gymnázia nastoupil na právnickou fakultu. Zde se mu však příliš nelíbilo, a proto přestoupil na vojenskou akademii. Na univerzitě měl na Schlieffena velký vliv profesor Hirsch, který sám studoval u Leopolda von Ranka. Hirsch byl ultrakonzervativce a podobné politické přesvědčení měl i Schlieffen. Když v průběhu jeho studií došlo k boji Garibaldiho proti bourbonskému režimu, tak stál Schlieffen na straně bourbonů.¹⁴⁸

Po skončení studií na vojenské akademii začal Schlieffen pracovat v topografickém oddělení generálního štábu pruské armády. Do války Pruska proti Dánsku Schlieffen nezasáhl. Zúčastnil se až války proti Rakousku jako důstojník generálního štábu u jezdeckva. Po skončení války pracoval Schlieffen jako pomocník vojenského ataše v Paříži. V průběhu prusko-francouzské války působil Schlieffen ve štábu velkovévody Friedricha Meklenburského. Od roku 1871 do roku 1876 působil jako velitel 15. armádního sboru ve Štrasburku. Do roku 1884 velel Schlieffen řadě rozličných vojenských útvarů po celém Německu. Od roku 1884 do roku 1905 pracoval v německém generálním štábu. Po svém odchodu z armády nadále konzultoval s příslušníky německé armády problémy v oblasti německého válečného plánování. Schlieffen zemřel v roce 1913.¹⁴⁹

¹⁴⁷ OTTO. H., *Schlieffen und die Generalstab*, Deutsche Militärverlag 1966, str. 62

¹⁴⁸ OTTO. H., *Schlieffen und die Generalstab*, Deutsche Militärverlag 1966, str. 62-63

¹⁴⁹ OTTO. H., *Schlieffen und die Generalstab*, Deutsche Militärverlag 1966, str. 65-69

11.2. Schlieffenův plán

Již maršál Helmut von Moltke starší si uvědomoval, že vítězství byt' pouze nad jednou velmocí nelze dosáhnout snadno. Ještě obtížnější však bylo čelit útoku dvou nebo více mocností. Moltke se domníval, že v takovém případě by bylo třeba zaměřit se na slabšího protivníka a pokusit se ho vyřadit z boje. V Moltkeových plánech roli slabší velmoci plnila Francie. Avšak poté, co Francie začala opevňovat své hranice s Německem, se Moltke rozhodl zaměřit první úder na Rusko. Po Moltkeho odchodu do penze zastával krátkou dobu funkci náčelníka generálního štábu německé armády Alfred von Waldersee. V roce 1891 nastoupil do této funkce hrabě Alfred von Schlieffen. Schlieffen zdědil Moltkeho strategický plán a stejně jako on chápal potřebu porážky slabšího protivníka. Domníval se však, že takovým protivníkem je Francie a že na ní by tudíž měl být zaměřen hlavní úder německé armády. Schlieffen věděl o rozloze ruského území a domníval se, že právě tato skutečnost by Rusku mohla pomoci přečkat první útok. Navíc by Francie ve stejné době dokázala dokončit svou mobilizaci a její porážka by pak byla mnohem obtížnější. Schlieffen nepovažoval francouzské pevnosti na hranici s Německem za problém, neboť je chtěl obejít útokem přes Holandsko, Belgie a Lucembursko.¹⁵⁰

Schlieffen se pro svůj plán inspiroval Hannibalovým postupem v bitvě u Kann, kde dosáhl zničení římské armády. Schlieffen chtěl něco podobného způsobit i Francouzům. Chtěl francouzskou armádu obejít z boku a ze zezadu a zničit ji. Schlieffen kladl velký důraz na pravé křídlo německé armády, které mělo hrát důležitou úlohu v německém obkličovacím manévru. Dokonce i na smrtelné posteli měl Schlieffen upomínat německé armádní velení, aby nezapomnělo na důležitost pravého křídla v jeho plánu. Schlieffenův plán fungoval na principu zavírajících se dveří.¹⁵¹

Když Schlieffena nahradil Helmut von Moltke mladší, tak se nadále držel Schlieffenem vypracovaného plánu. Uzpůsobil ho však změněným poměrům. Rusové totiž díky francouzským půjčkám postavili nové železnice směřující až k hranicím Německa. Těchto železnic mělo být využito při ruské mobilizaci. Z obavy před silou ruského útoku přeměroval Moltke část sil z armády určené pro útok na západě do Pruska. Tímto krokem ovšem oslabil pravé křídlo německého útoku, na něhož kladl důraz Schlieffen. Další změnou, kterou Moltke provedl, byla změna směru útoku na západě. Schlieffen totiž chtěl jít přes území Holandska a to buď, se svolením holandského státu nebo i bez něho. Moltke si ovšem nechtěl Holandsko znepřátelit.¹⁵²

¹⁵⁰ HAMILTON R., *War Planing 1914*, New York 2010, str. 51-53

¹⁵¹ LIDDELL-HART B., *Historie první světové války*, str. 52-62

¹⁵² HAMILTON R., *War Planing 1914*, New York 2010, str. 53-56

Dvanáctá kapitola

Období vlády Theobalda von Bethmann-Hollweg

12.1 Theobald von Bethmann-Hollweg a německá zahraniční politika

Císař Vilém II. chtěl na doporučení svého rádce Valentiniho jmenovat novým kancléřem Augusta, hraběte zu Eulenburga. Když ten odmítl, tak císař oslovil s nabídkou ještě jeho bratra Botha, hraběte zu Eulenburga, ale ten rovněž odmítl. Bülow navrhoval na kancléřský post Theobalda von Bethmann-Hollweg, ale ten se císaři zpočátku nezamlouval, avšak později jeho jmenování schválil. Bethmann-Hollweg byl schopným politikem, i když nebyl tak schopným politickým stratémem jako Bülow a rovněž postrádal jeho řečnické schopnosti. Nový kancléř Theobald von Bethmann-Hollweg nijak výrazně neměnil německou zahraniční politiku, pouze se snažil o zlepšení vztahů s Velkou Británií.¹⁵³

Novým sekretářem Zahraničního úřadu se stal Alfred von Kiderlen-Wächter. Wächter do té doby působil jako velvyslanec v Rumunsku. Předtím však působil v německém Zahraničním úřadu, kde pracoval pod Bismarckem i Holsteinem. Šlo o silnou osobnost s tvrdou povahou. Avšak právě pro tuto vlastnost se často dostával do konfliktů se svými spolupracovníky. Jeho tvrdost však oceňoval kancléř Theobald von Bethmann-Hollweg, neboť ji považoval za zásadní pro provádění agresivnější německé zahraniční politiky. Nástup Kiderlena-Wächtera do čela Zahraničního úřadu se ukázal být pro Německo prospěšný. Kiderlen-Wächter se snažil zmírnit izolaci, kterou Německo doposud pociťovalo. Kiderlen-Wächter rovněž usiloval o zlepšení vztahů mezi Velkou Británií a Německem. Alfred von Kiderlen-Wächter se na rozdíl od Bernharda von Bülowa tolik neorientoval na spolupráci s Rakousko-Uherskem. Proto jeho zahraniční politika byla pružnější, než ta Bülowova.¹⁵⁴

K vypuknutí Agadirské krize došlo tak, že Francie, tak že francouzské banky půjčovaly marockému sultánovi stále vyšší částky peněz a on se tak stal na Francii finančně závislý. Když poté došlo k povstání marockých kmenů, tak sultán oficiálně požádal Francii o pomoc a ta do oblasti vyslala početné vojsko. Tento postup však rozladil Německo.¹⁵⁵ Kiderlen-Wächter chtěl využít Agadirskou krizi pro dosažení zisků pro Německo. Wächter byl tím, kdo doporučil vyslání dělového člunu Panther, neboť se domníval, že by tato akce

¹⁵³ STELLNER F., *Poslední německý císař*, PANEVROPA, Praha 1995, str. 302-303

¹⁵⁴ SKŘIVAN A., *Císařská politika: Rakousko-Uhersko Německo v evropské politice v letech 1906-1914.*, str. 138-139

¹⁵⁵ STELLNER F., *Poslední německý císař*, PANEVROPA, Praha 1995, str. 304-305

měla dopomoci k vystupňování tlaku na Francouze. Ke druhé Agadirské krizi došlo tak, že se po útocích domorodých marockých kmenů, rozhodli Francouzi vyslat do Fezu vojsko o síle 35 000 mužů. Tímto činem však Francie porušila výsledky dohod uzavřených v Algecirasu. Wächter s Bethmannem- Hollwegem využil tohoto porušení algeciraských dohod k vystupňování tlaku na Francii. Jejich plány však zhatila Velká Británie, která se za Francii rozhodně postavila. Velká Británie se totiž obávala toho, že Německo by mohlo získat přístav na západním pobřeží Afriky.¹⁵⁶

Wächtera při jednání s Julesem Cambonem- francouzským velvyslancem v Berlíně nabízel výměnu Maroka pro Francii za přidělení francouzského Konga Německu s tím, však Cambon nesouhlasil. Wächter poté žádal pouze část francouzského Konga, ale i to Cambon odmítl, neboť by to bylo pro francouzskou vládu politicky neúnosné. Komplikací byl také tisk v obou zemích, který agresivně obhajoval národní zájem té či oné země. Nátlak tiskem vybičované veřejnosti na obě vlády hrozil, že by krize mohla přerůst ve válku mezi Německem a Francií. Francie nakonec díky podpoře Velké Británie si dokázala podřídit celé Maroko. Německo později dokázali jako kompenzaci získat část Francouzského Konga o rozloze 277 000 km². Hospodářské využití této oblasti však bylo značně limitované a němečtí nacionalisté získání této oblasti považovali za prohru a na tu německou vládu kvůli tomu útočili.¹⁵⁷

12.2 Jednání Ruska a Německa

Jednání mezi ruským carem Mikulášem II. a německým císařem Vilémem II. se odehrálo v estonském přístavu Paldiski v roce 1912. Vilém II., touto návštěvou oplácel návštěvu cara Postupimi, ke které došlo v roce 1910. Návštěvě byl přítomen také Bethmann-Hollweg a předseda rady ministrů Kokovcov, kteří spolu také soukromě jednali. Jednání obou politiků probíhalo v přátelském duchu. Kokovcov Bethmann-Hollwegovi sdělil, že Rusko již necítí být ochráncem slovanských národů na Balkáně a, že omezí její podporu. Bethmann-Hollweg zase Kokovcova ujistil, že Německo nepopuzuje Rakousko- Uhersko k provádění agresivnější zahraniční politiky na Balkáně. Tento slib však Rusové nemínili dodržet.¹⁵⁸

¹⁵⁶ SKŘIVAN A., Císařská politika: Rakousko-Uhersko Německo v evropské politice v letech 1906-1914., Praha 1996 str. 145-147

¹⁵⁷ SKŘIVAN A., Císařská politika: Rakousko-Uhersko Německo v evropské politice v letech 1906-1914., Praha 1996 str. 147-151

¹⁵⁸ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014, str. 327-328

12.3 Vztah Německa a Osmanské říše

Německo začalo výrazněji hospodářsky pronikat do Osmanské říše již na konci devadesátých let 19. století. Jednalo se především o budování železnic. V Osmanské říši se však dokázala uplatnit také řada německých firem. Uspěly především firmy zabývající se elektrotechnikou. Německé hospodářské pronikání do Osmanské říše bylo považováno dohodovými mocnostmi za zradu, a to i přesto, že jak Francie, tak Velká Británie měla v Osmanské říši investice o větší hodnotě než Německo, Dokonce i v oblasti výstavby železnic, kde se Německo angažovalo především, měli francouzský kapitál vložený do výstavby železnic v Osmanské říši téměř stejnou hodnotu jako ten německý. Navíc francouzské banky vlastnily značnou část francouzského dluhu. Vliv francouzských bank v Osmanské říši byl tak velký, že to znepokojovalo dokonce i Velkou Británii.¹⁵⁹

Osmanská říše se rozhodla v roce 1903 pověřit Německo stavbou železniční dráhy, které měla vést z oblasti Perského zálivu přes Mezopotámii až do Ankary. Britům vadila především ta okolnost, že v oblasti Perského zálivu se nacházely britské zdroje ropy, které Velká Británie využívala pro pohon svého válečného námořnictva. V důsledku toho Britové dokonce nátlakem na Německo dosáhli změny původní trasy dráhy tak, že nevedla až do oblasti Perského zálivu.¹⁶⁰ Další německou akcí, která vyhrotila vztahy mezi ním, a dohodovými mocnostmi bylo vyslání Sandersovy mise do Osmanské říše. Liman von Sanders byl německý generálporučík, který byl vyslán do Osmanské říše na pozvání osmanského sultána za účelem povznést osmanských vojsk. Sanders se měl kromě své poradní funkce stát také velitelem 1. osmanského armádního sboru, který měl za úkol bránit Konstantinopol a úžiny před případným útokem. Sandersova mise velice pohněvala Rusy, neboť pro ně byly úžiny důležité ze strategických důvodů a oni se báli, že by je mohlo ovládnout Německo.¹⁶¹

Rusové rovněž kalkulovali s tím, že se Osmanská říše vlivem hospodářských problémů postupně zhroutí a oni by mohli získat úžiny silou. Rusko se snažilo přimět dohodové mocnosti k tlaku na Německo za účelem zrušení Sandersovi mise, avšak nebylo úspěšné. Velká Británie nechtěla Rusku vyhovět kvůli strategickým zájmům, neboť nechtěla dopustit oslabení Osmanské říše. Francie zase měla v Osmanské říši investováno velké množství finančních prostředků, a tak se bála její destabilizace. Rusko však nadále proti Sandersově misi protestovalo. Toto ruské chování zneklidnilo dohodové mocnosti natolik, že

¹⁵⁹ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014, str. 347-348, 350

¹⁶⁰ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014, str. 349

¹⁶¹ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014 str. 351-353

začaly tlačit Německo k ústupkům. V důsledku toho Němci nakonec ustoupili a dohodli se s Osmanskou říší na tom, že Sanders bude jmenován maršálem Osmanské říše, ale vzdá se velení 1. armádního sboru osmanské armády.¹⁶²

¹⁶² CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014 str. 353-356

Třináctá kapitola

Rakousko Uhersko jako německý spojenec

13.1 Rakousko-Uhersko

Rakousko-Uhersko bylo před první světovou válkou dualistickou monarchií, která měla dva předsedy vlády. Obě části říše měli společnou pouze zahraniční a obrannou politiku. Záležitosti týkající se domácí politiky měli obě části říše oddělené. Každých deset let docházelo k jednáním, které měly řešit problémy monarchie. Na těchto jednáních však často docházelo ke sporům. Řadě radikálních maďarských nacionalistů vadilo, že Uhersko nedokázalo získat celkovou autonomii. Uherská vláda se snažila alespoň získat povolení pro vybudování uherské armády, ale toto povolení jí nebylo uděleno. Spory kolem uherské armády způsobily vládní krizi v roce 1905. Uherské vláda nebyla také spokojená se skutečností, že Zálitavsko bylo mnohem méně industrializované, než Předlitavsko. Tato nevyváženost se však začala v posledních předválečných letech výrazně měnit ve prospěch Zálitavska. Vlády Předlitavska i Zálitavska musely také čelit zájmům menšin. Zatímco vláda Zálitavska nebrala na zájmy svých menšin ohled, tak vláda v Předlitavsku se snažila svým menšinám do jisté míry vycházet vstříc. Menšiny měly také zastoupení v předlitavském parlamentu.¹⁶³

13.2 Rakousko-uherské ministerstvo zahraničí

Rakousko-uherské ministerstvo zahraniční sídlilo na Ballhausplatzu. Ministerstvo zahraničí si udržovalo aristokratický charakter, i když existovaly i výjimky. Samotný rakouský diplomatický sbor neměl velvyslanců, bylo tomu tak proto, že evropské velmoci měly rozsáhlé koloniální državy, a tak neexistovalo mnoho nezávislých mimoevropských zemí. Rakouští velvyslanci se orientovali především na sféru mezinárodní politiky a jinými záležitostmi se téměř nezabývali. To mělo vliv na rakouské firmy, které si pronikání na zahraniční trhy musely ve většině případů zajistit samy.¹⁶⁴

Rakousko-uherské ministerstvo zahraničí a rakouští velvyslanci vykonávali zahraniční politiku v duchu tradiční evropské diplomacie. Jistou anomálií byl rakouský velvyslanec ve Spojených státech, který nebyl aristokratického původu. Spojené státy americké před první světovou válkou však byly dosti specifickým případem, neboť velvyslanec v této zemi musel

¹⁶³ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014 str. 90-92

¹⁶⁴ ŽUPANIČ J., *Na rozcestí: Rakousko-uherská zahraniční sužba v posledních letech existence monarchie*. Praha 2006, str. 9-10

jednat nejen s vládou Spojených států, ale také se senátory nebo s významnými představiteli americké obchodní sféry.¹⁶⁵

Uchazeč usilující o práci v rakouských diplomatických službách, musel prokázat, že má nezávislý příjem, alespoň 12 000 korun ročně. Předběžná přijímací zkouška se skládala z písemného pojednání tématicky mezinárodními vztahy, politikou či ekonomikou. Uchazeč musel také přeložit krátký text z němčiny do francouzštiny a rovněž z němčiny do angličtiny. Druhou část zkoušky tvořil rozhovor v angličtině a francouzštině vztahující se k dějinám Rakouska-Uherska a Habsburské monarchie. Přijetí uchazeči poté působili na praxi na jednom z rakouských ministerstev, zpravidla ne na ministerstvu zahraničí. Zde mohli uchazeči první rok působit pouze ve výjimečných případech.¹⁶⁶

Po absolvování jednoho roku na domácím ministerstvu, strávili uchazeči další rok na ministerstvu zahraničí a poté nastoupili k diplomatické zkoušce. Ta se skládala z vypracování tří odborných textů ve francouzštině během čtyř měsíců. Poté nastoupili uchazeči k tříhodinovému testu z francouzštiny. Ti, kteří zkouškami prošli úspěšně, tak mohli nastoupit do diplomatické služby. Přesto někteří uchazeči mohli do diplomatických služeb nastoupit i bez zkoušek, neboť zde velkou roli hrál původ a rovněž dobré kontakty. Posty velvyslanců ve významných státech zastávali téměř vždy příslušníci aristokracie. Existovaly i výjimky například velvyslanec Dumba ve Spojených státech.¹⁶⁷

13.3 Rakousko-uherská zahraniční politika

Rakouská zahraniční politika byla tradičně orientovaná pro-britsky, neboť podpora Britů umožňovala Rakousku udržovat status quo v otázce Balkánu a úžin. Úspěchem pro rakouskou diplomacii bylo proto uzavření Středomořských dohod. Avšak když v roce 1895 došlo k pogromům na Armény v Osmanské říši, tak se Velká Británie začala přiklánět názoru, že bude třeba oproti dosavadní zahraničně-politické orientace na Balkáně zaměřenou na zachování Osmanské říše a její kontroly nad úžinami. Když rakouská diplomacie postřehla tuto změnu v britské zahraniční politice, tak se rozhodl pro navázání spolupráce s Ruskem.

¹⁶⁵ ŽUPANIČ J., Na rozcestí: Rakousko-uherská zahraniční sužba v posledních letech existence monarchie. Praha 2006, str. 10

¹⁶⁶ ŽUPANIČ J., Na rozcestí: Rakousko-uherská zahraniční sužba v posledních letech existence monarchie. Praha 2006, str. 21-22

¹⁶⁷ ŽUPANIČ J., Na rozcestí: Rakousko-uherská zahraniční sužba v posledních letech existence monarchie. Praha 2006, str. 22-24

Přesto došlo ke schůzkám vysokých státních činitelů obou zemí, avšak tato setkání nevyústila k dosažení konečných dohod.¹⁶⁸

I přesto se však vztahy mezi oběma zeměmi zlepšily. Toto zlepšení ovšem bylo poznamenáno výsledkem rusko-osmanské války, která sice skončila vítězstvím Osmanské říše, avšak velmoci pod vedením Ruska jí přiměly k značným ústupkům. Čímž značně omezily její zisky z války s Řeckem. Rusko se také zasadilo o okupaci Kréty evropskými mocnostmi. Okupace se zúčastnilo také Rakousko-Uhersko a Německo. Avšak právě tyto země se z Kréty stáhly na protest vůči tlaku, který byl na Osmanskou říši vyvíjen. Stažení rakousko-uherských jednotek mělo negativní vliv na vztahy mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem. Když však začalo mít Rusko v důsledku japonské agrese problémy na Dálném východě, tak ruská vláda chtěla stabilizovat situaci na Balkáně, aby se mohla orientovat na boj proti Japonsku. Rakousko-Uhersko zase čelilo problémům na domácí scéně, neboť v roce 1897 probíhaly spory mezi Čechy a Němci v souvislosti s Badeniho jazykovými nařízeními.¹⁶⁹

Smlouva mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem byla podepsána v roce 1897. Tato smlouva měla za cíl zachovat status quo na Balkáně, což se jí načas podařilo. Uzavření této smlouvy však nebylo konzultováno ani s Itálií a ani s Velkou Británií, což mělo negativní vliv na vztahy Rakouska-Uherska s těmito velmocemi. Smlouva také vyděsila německé ministerstvo zahraničí, které se obávalo, že by mohlo dojít k uzavření aliance mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem. Samotné Rakousko-Uhersko bylo v druhé polovině devadesátých let 19. století především zklamáno německou zahraniční politikou, která se orientovala stále více mimo Evropu.¹⁷⁰

Zklamáno bylo rovněž i ze spolupráce vojenských štábu obou velmocí. Nový náčelník německého generálního štábu prosazoval útok většiny německých jednotek na Západě a na koordinaci akcí na Východě nebral ohled. Schlieffen neměl o rakousko-uherské armádě valné mínění, vadil mu na ní velký počet slovanských vojáků, u kterých hrozilo, že v případě války s Ruskem přeběhnou k nepříteli a také, že nebyla dostatečně technicky vybavena. Rakousko-Uhersko se také dostávalo do stále větší ekonomické závislosti na Německu. Do Rakousko-

¹⁶⁸ KODET R., Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou. Plzeň 2014, s. 47-52

¹⁶⁹ KODET R., Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou. Plzeň 2014, s. 53-60

¹⁷⁰ HLAVAČKA M., PEČEŇKA M., Trojspolek. Praha 1999 s. 171-173

Uherska směřovalo téměř padesát procent německého exportu. V rakousko-uherských finančních skupinách byl rovněž silně přítomný německý kapitál. Německo také získalo na Balkáně ekonomickou převahu nad Rakousko-Uherskem.¹⁷¹

V roce 1906 se stal Aloys Lexa von Aehrenthal rakouským ministrem zahraničí. Předtím než se stal Aehrenthal rakouským ministrem zahraničí, tak působil jako velvyslanec v Rusku. Toto působení jej inspirovalo k rozhodnutí podporovat spolupráci mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem. Aehrenthalova snaha o sblížení s Ruskem nebyla příliš úspěšná. Bylo to dáno tím, že na post ruského ministra zahraničí nastoupil Alexandr Petrovič Izvolskij, který byl proti sblížení Ruska s Rakouskem. Izvolskij se totiž zaměřil především na zlepšení vztahů Ruska s Velkou Británií, protože si od něho sliboval podporu ruských zájmů v Asii. Vyjma nového ministra zahraničí získalo Rakousko-Uhersko také nového náčelníka generálního štábu. Novým náčelníkem generálního štábu se stal Franz Conrad von Hötzendorf. On sám za získání tohoto postu vděčil svému přátelskému vztahu s Františkem Ferdinandem d' Este. Následníkovi trůnu se Conrad zalíbil ve funkci velitele rakouských jednotek v Innsbrucku. František Ferdinand d' Este si od Conrada von Hötzendorfa sliboval reformu rakousko-uherské armády.¹⁷²

13.4 Franz Conrad von Hötzendorf

Franz Conrad von Hötzendorf se narodil v listopadu roku 1852. Jeho otec i děd sloužili v rakouské armádě. V roce 1863 začal mladý Conrad chodit kadetní do kadetní školy v Hainburgu. Po absolvování kadetní školy nastoupil Conrad na Vídeňskou vojenskou akademii. O čtyři roky později získal hodnost poručíka. V roce 1874 Conrad opět nastoupil na vojenskou akademii. Franz Conrad von Hötzendorf se zúčastnil okupace Bosny a Hercegoviny. Jeho úspěšná účast na okupaci mu přinesla nejen první vojenské zkušenosti, ale také vojenské vyznamenání a přeložení do kartografického oddělení generálního štábu. Za zásluhy na potlačení povstání v Jižní Dalmácii získal hodnost kapitána a stal se velitelem 1. pěší divize ve Lvově. V roce 1887 byl Franz Conrad von Hötzendorf povýšen na majora a začal sloužit v generálním štábu rakousko-uherské armády. Roku 1892 se stal velitelem 93. pěšího pluku v Olomouci. V roce 1894 se stal Conrad velitelem pěšího pluku císaře Františka

¹⁷¹ HLAVAČKA M., PEČEŇKA M., Trojspolek. Praha 1999 str. 174-177

¹⁷² KODET R., Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou. Plzeň 2014, str. 83-86

Josefa I. V roce 1900 vydal Franz Conrad von Hötzendorf příručku Bojový výcvik pěchoty. Příručku si získala takové renomé, že byla později vydána ještě třikrát.¹⁷³

Franz Conrad von Hötzendorf se stal v roce 1903 generálním podmaršálkem a kromě toho získal velení nad 8 pěší divizí v Tyrolsku. V této funkci se zaskvěl na císařských manévrech v roce 1905 a na přímluvu arcivévody Františka Ferdinanda d' Este byl jmenován náčelníkem generálního štábu rakousko-uherské armády.¹⁷⁴ Jeho žena zemřela o rok dříve a po její smrti trpěl Conrad depresemi. Roku 1907 se seznámil s Ginou von Reininghausovou a bezhlavě se do ní zamiloval. Reininghausová však měla manžela a šest dětí. Conrad se jí snažil přemluvit, aby se rozvedla, ale neměl v tomto počínání úspěch. Manžel Giny von Reininghausové byl úspěšným obchodníkem, když se dozvěděl o vztahu své ženy s Conradem, tak jí povolil se s ním dále stýkat, neboť si byl vědom Conradova významného postavení u dvora. Conrad byl Reininghausovou posedlý do té míry, že kvůli ní zanedbával své povinnosti náčelníka generálního štábu rakousko-uherské armády. Conrad se rovněž domníval, že pokud by došlo k válce na Balkáně a on by se v ní projevil jako skvělý vojevůdce, tak by mu veřejnost odpustila jeho případný sňatek s Reininghausovou. To byl jeden z důvodů, proč Conrad často prosazoval preventivní válku proti Srbsku. Na Srbsku se Conradovi nelíbil jeho vzrůstající vliv na Balkáně.¹⁷⁵

Ve své nové funkci však Conrad zavedl řadu armádních reforem. Rovněž změnil metody armádního výcviku a zasadil se o omlazení důstojnického sboru. Conrad také armádu modernizoval po technické stránce. Na Conradův rozkaz došlo k zařazení děl ráže 105 mm rakousko-uherské armády. Jako náčelník generálního štábu rakousko-uherské armády se Conrad domníval, že má právo zasahovat také do rakousko-uherské zahraniční politiky.¹⁷⁶

Toho využíval pro to, aby byla zahájena preventivní válka buď proti Itálii, nebo proti Srbsku. Conradovo nadšení pro válku značně znepokojovalo ministra zahraničí Aloyse Lexu von Aehrenthala. Aehrenthalovi vadilo Conradovo chování, u něhož hrozilo, že by mohlo v budoucnu Rakousko-Uhersko zavést do války. Aehrenthal si na Conradovu válečtivost stěžoval u císaře, který se ho rozhodl v roce 1911 odvolat z funkce rakousko-uherského

¹⁷³ KODET R., Franz Conrad von Hötzendorf- zapomenutý vojevůdce. Historický obzor č. 7-8, 2007 str. 179

¹⁷⁴ KODET R., Franz Conrad von Hötzendorf- zapomenutý vojevůdce. Historický obzor č. 7-8, 2007 str. 179.180

¹⁷⁵ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014 s. 124-127

¹⁷⁶ KODET R., Franz Conrad von Hötzendorf- zapomenutý vojevůdce. Historický obzor č. 7-8, 2007 str. 180-181

náčelníka generálního štábu. Avšak přibližně o rok později byl Conrad opět jmenován do funkce.¹⁷⁷

13.5 Atentát na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este

O své účasti na císařských manévrech v Bosně se arcivévoda rozhodl již na podzim roku 1913. Do Bosny se následníkovi trůnu příliš jet nechtělo, neboť mu vadily vysoké teploty, které v létě na tomto území panovaly. Obavy o vlastní bezpečnost hráli v jeho uvažování také nemalou roli. Arcivévoda dokonce konzultoval i s císařem Františkem Josefem zda má do Bosny jet. Císař sdělil následníkovi trůnu, aby se v této věci rozhodl podle vlastního uvážení. Ferdinand se rozhodl, že se manévřů zúčastní. Do Bosny odcestoval arcivévoda i se svou manželkou Žofíí Chotkovou a oba manželé měli v Sarajevu odlišný program. Zatímco se František Ferdinand účastnil manévřů 15. a 16. sboru rakousko-uherské armády, tak Žofie Chotková byla na prohlídce Sarajeva.¹⁷⁸

Na 28. června byla naplánována slavnostní audience na sarajevské radnici. Avšak již během cesty na radnici byl na arcivévodu spáchán atentát. Na vůz následníka trůnu hodil atentátník Čabranovič bombu. Bomba se však odrazila od složené střechy arcivévodova vozu a následný výbuch následníka trůnu nezranil. Nepatrně zraněná na krku byla pouze Žofie Chotková. Manželský pár poté absolvoval audienci na radnici. Arcivévoda se poté rozhodl změnit původní program a navštívit v nemocnici lidi zraněné po neúspěšném atentátu. Vozy jely do nemocnice cestou, kterou k radnici přijely. Avšak řidiči vozů nevěděli o změně programu, a tak pokračovali po domluvené trase. Když si toho všiml generál Potiorek, tak nařídil řidiči arcivévodova vozu, aby změnil směr. Ten však musel kvůli tomu začít couvat, což pomohlo atentátníkovi Gavrilo Principovi, který se přiblížil arcivévodovu vozu a několikrát vystřelil. Kulky vystřelené z atentátníkovy pistole zasáhly jak arcivévodu, tak jeho manželku. Oba svým zraněním i přes lékařskou pomoc podlehly.¹⁷⁹

¹⁷⁷ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014 str. 127-128, 137

¹⁷⁸ GALANDAUER J., *František Ferdinand D'Este: následník trůnu*. Praha 2000, str. 290-295

¹⁷⁹ GALANDAUER J., *František Ferdinand D'Este: následník trůnu*. Praha 2000, str. 296-303

13.6 Rakousko-Uhersko a vstup do první světové války

Císař František Josef I. nebyl zprávou o smrti arcivévodky a jeho ženy příliš pohnut. S následníkem trůnu měl císař řadu sporů ohledně budoucího vývoje monarchie, a tak jeho smrt přijal spíše s ulehčením. Pohřeb arcivévodky i arcivévodkyně se rovněž odbyl poměrně skromně, bylo to dáno nepřátelstvím císařského dvora, jež neměl Žofii Chotkovou v oblibě.

Na pohřbu se však objevila řada významných šlechticů, které s manželským párem měli přátelské vztahy. Císař se zúčastnil pohřbu také, avšak na veřejnosti nedával příliš na odív svůj smutek.¹⁸⁰

Arcivévodův přítel Leopold Berchtold se domníval, že bylo proti Srbsku třeba rázně zakročit. Císař s ním souhlasil, ale pro válku se Srbskem nebyl zcela rozhodnut. František Josef také během projednávání postupu vůči Srbsku odjel pokračovat ve své dovolené v Ischlu. Zde se rekreoval ještě před atentátem na následníka trůnu. Leopold Berchtold se rozhodl předložit Srbsku ultimátum. Císař se všemi body ultimáta nesouhlasil, domníval se, že jejich odmítnutí Srbskem by mohlo znamenat válku. Přesto však ultimátum předložené Srbsku. Srbsko tyto body odmítlo a o dva dny později mu Rakousko-Uhersko vyhlásilo válku.¹⁸¹

¹⁸⁰ VAN DER KISTE J., Císař František Josef: život, pád a zánik habsburské říše. Praha 2008, s. 223-224

¹⁸¹ VAN DER KISTE J., Císař František Josef: život, pád a zánik habsburské říše. Praha 2008, s. 226-229

Čtrnáctá kapitola

Vstup Německa do první světové války

14.1. Atentát v Sarajevu a vstup Německa do první světové války

Po atentátu na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este vyslala rakousko-uherská vláda do Berlína tzv. Hoyosovu misi, která měla za cíl zjistit postoj německé vlády v případě konfliktu Rakouska-Uherska se Srbskem. Bethmann-Hollweg Hoyosovi sdělil, že Německo Rakousko-Uhersko podpoří v případě války mezi ním a Ruskem. Bethmann-Hollwega vedly k této podpoře dvě domněnky. Za prvé si Theobald von Bethmann-Hollweg si myslel, že pokud by Německo Rakousko-Uhersko nepodpořilo, tak by přišlo o posledního spojence. Druhou domněnkou bylo, že Rusko kvůli Srbsku nevstoupí s Německem do války.¹⁸²

Po větší část července se rekreoval kníže Theobald von Bethmann-Hollweg na svém sídle v Hohenfinowu. Přesto však byl po celou dobu informován o průběhu krize. Když se Theobald von Bethmann-Hollweg vrátil do Berlína, tak se snažil docílit toho, aby došlo k lokalizaci rakousko-srbského konfliktu. V tomto směru také instruoval německé velvyslance v evropských zemích. Theobald von Bethmann-Hollweg se také sešel s předsedou SPD Haasem. SPD byla nejsilnější stranou v Reichstagu. SPD se stavěla proti válce, avšak Bethmann-Hollweg věděl, že pokud by se ukázalo, že válka byla Německu nucena, tak by SPD nezbylo nic jiného, než válku podpořit. Bethmann-Hollweg Haasovi sdělil, že Německo neprovádí agresivní zahraniční politiku za účelem vyvolání války. Theobald von Bethmann-Hollweg se sice při formulování zahraniční politiky nikdy nenechával ovlivňovat německou domácí politickou scénou, avšak přesto věděl, že na ní musí brát zřetel.¹⁸³

23. července 1914 tedy předložilo Rakousko-Uhersko Srbsku ultimátum. Srbská vláda do války s Rakousko-Uherskem jít nechtěla, neboť se Srbsko ještě hospodářsky nevzpamatovalo ze dvou předcházejících balkánských válek. Avšak poslední bod ultimáta, který požadoval, aby srbská vláda umožnila rakousko-uherským policejním orgánům vést nezávislé vyšetřování atentátu na srbském území, byl pro Srbsko nepřijatelný. Rakouské ultimátum popudilo Rusko, které se rozhodlo vyhlásit částečnou mobilizaci, aby odradilo Rakousko-Uhersko od vojenského zásahu proti Srbsku. Rusko však mobilizovalo pouze

¹⁸² MULLIGAN W., *The Origins of the First World War*, Cambridge 2012 str. 211-213

¹⁸³ OTTE T. G., *July Crisis*, Cambridge 2014 str. 96-101

v moskevském, kyjevském, oděském a lvovském vojenském okruhu. Mobilizován však nebyl varšavský vojenský okruh, který se nacházel v blízkosti jak rakousko-uherské hranice, tak i německé.¹⁸⁴

Ruská vláda nechtěla, aby se Německo cítilo ohroženo, neboť to by mohlo přispět k eskalaci konfliktu. Ruská částečná mobilizace značně zneklidnila Theobalda von Bethmann-Hollwega. Ten se rozhodl zaslat do Vídně svůj návrh, aby Rakousko-Uhersko dalo vědět Rusko, že hodlá Srbsko okupovat pouze do vyšetření atentátu. Avšak rakousko-uherská vláda tento návrh odmítla. Ruská částečná mobilizace sice neohrožovala přímo Německo, avšak ohrožovala upravený Schlieffenův plán, který počítal s rychlou německou mobilizací a útokem na Francii.¹⁸⁵ Proto byl německou mobilizací nejvíce náčelník německého generálního štábu Helmuth von Moltke. Moltke totiž jako jediný z těch, kteří rozhodovali o případném vstupu Německa do evropské války, znal aktualizovaný vojenský plán. Moltke znal dobře především tu okolnost, že bylo potřeba obsadit Liége v co nejkratším čase od vyhlášení německé všeobecné mobilizace. Rychlé obsazení pevnosti Liége bylo důležité proto, aby se zdařil německý plán útoku přes Belgii do Francie. Ani německý ministr války Erich von Falkenhayn tuto skutečnost neznal.¹⁸⁶

25. července 1914 pak vydal Moltke své memorandum, ve kterém tvrdil, že je potřeba, aby Německo využilo krize vyvolané sarajevským atentátem a vyhlásilo svým nepřátelům. Za nepřátele Německa považoval Moltke Francii a Rusko. Právě vzrůstající silou Ruska Moltke v memorandu argumentoval. Moltkeho podpořil německý ministr války Erich von Falkenhayn, který rovněž sdílel Moltkeho názor o rostoucí moci Francie a Ruska. Avšak ani německému kancléři a ani panovníkovi se do války příliš nechtělo, a tak se stoupencům války nepodařilo svůj návrh prosadit. Avšak vyhlášení ruské všeobecné mobilizace přimělo Německo reakci. Německo začalo s přípravou mobilizace a rovněž předalo Rusku ultimátů, že pokud do dvanácti hodin svou mobilizaci neukončí, tak mu Německo vyhlásí válku. Ruská vláda však všeobecnou mobilizaci neukončilo, a tak mu Německo po uplynutí stanovené lhůty vyhlásilo válku. Došlo k tomu 1. srpna 1914.¹⁸⁷

¹⁸⁴ MULLIGAN W., *The Origins of the First World War*, Cambridge 2012 str. 214-217

¹⁸⁵ MOMBAUER A., *A Reluctant Military Leader? Helmuth von Moltke and the July Crisis of 1914*, *War in History* Vol. 6 No. 4 str. 429-431

¹⁸⁶ MOMBAUER A., *A Reluctant Military Leader? Helmuth von Moltke and the July Crisis of 1914*, *War in History* Vol. 6 No. 4 s. 431-436

¹⁸⁷ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014 str. 524-527

Ve stejný den po sedmnácté hodině dorazila do Berlína depeše od německého velvyslance ve Velké Británii knížete Lichnowského o tom, že mu právě byla učiněna nabídka od britského ministra zahraničí, že pokud Německo nezaútočí na Francii, tak Velká Británie zajistí její neutralitu. Tato zpráva potěšila císaře Viléma II., který nařídil náčelníkovi generálního Moltkemu, aby zastavil přípravy útoku na Francii a na místo toho odeslal německé jednotky na Východ pro boj s Ruskem.. Tento rozkaz však způsobil Moltkemu značný šok, neboť podle německého válečného plánu bylo třeba, co nejrychleji obsadit pevnost Liége. K tomuto plánu neměl německý generální štáb, žádnou alternativu. Z toho důvodu by musel v případě války s Ruskem improvizovat. Mezi císařem a Moltkem došlo v důsledku panovníkova posledního rozkazu k zuřivé hádce. Moltkeho musel dokonce uklidňovat ministr války Erich von Falkenhayn. Přestože byl Moltke z císařova rozkazu zničen, tak přesto zastavil postup svých jednotek na Západ. Avšak v jedenáct hodin večer téhož dne však došla z Londýna zpráva o tom, že britská nabídka učiněna téhož byla pouhým omylem. Tedy, že britská nabídka neplatí. Poté si nechal zavolat Helmuta von Moltkeho a sdělil mu, že může pokračovat v útoku na Západ. Tím tedy válka nabrala evropský rozměr.¹⁸⁸

¹⁸⁸ CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014, str. 530-533

Závěr

V této práci jsem se zabýval zahraniční politikou a také vztahem mezi těmito dvěma zeměmi. Zaměřil jsem se i na vzájemné rozhovory státníků obou dvou zemí Velké Británie a Německa a rovněž i diplomatickými vztahy mezi těmito dvěma zeměmi. V první části práce pojednávající primárně o Velké Británii jsem se snažil o poznání vlivů, které působily na formování britské zahraniční politiky. Na konci 19. století zastával ve Velké Británii úřad ministerského předsedy lord Salisbury, člověk, který vyrostl v době největšího rozmachu Britského impéria a věřil v její sílu provádět zahraniční politiku nezávislou na jiných velmocech. Přestože lord Salisbury prosazoval politiku „skvělé izolace“, tak právě v době jeho poslední vlády již byla tato koncepce značně problematická v tom, že Britské impérium již dosáhlo takové rozlohy, že na různých místech po celé zeměkouli sousedit s evropskými velmocemi. Především s Francií a Ruskem. V důsledku tohoto faktu muselo Britské impérium začít brát zřetel na zájmy a postoje těchto velmocí.

Tuto skutečnost si naléhavě uvědomovala jak nastupující generace konzervativních politiků. Konzervativní vláda se proto snažila uzavřít dohodu o vymezení sfér vlivu v Asii. V tomto směru však nebyla úspěšná. Avšak Balfourova vláda dokázala v roce 1904 uzavřít srdečnou dohodu s Francií. V průběhu roku 1907 uzavřela Velká Británie dohodu s Ruskem o vymezení sfér vlivu v Asii. Tyto smlouvy pomohly Velké Británii uklidnit vztahy se svými koloniálními rivaly a ona nemusela tak jak to dělával Salisbury využívat spolupráci s Trojspolkem k jejich zastrašení. Právě udržování dobrých vztahů s Ruskem zůstalo hlavní prioritou britské zahraniční politiky i po roce 1907. Uzavření těchto dohod rovněž znamenalo, že se Velká Británie již nemusela orientovat na Německo jako na svoji podporu v mezinárodní politice. Naopak výstavba německého válečného loďstva začalo přímo ohrožovat britské zájmy. Když v roce 1890 odešel kancléř Bismarck do penze, tak němečtí vedoucí představitelé byli schopni jen obtížně pochopit tu skutečnost, že vznikem Německého císařství došlo k vážnému porušení rovnováhy mezi velmocemi v Evropě. Otto von Bismarck si naproti tomu tuto skutečnost dobře uvědomoval. Německé císařství se rovněž muselo vyrovnávat z problémů, které vznikly již za Bismarckovy éry.

Vysoce problematická se pro Německé císařství ukázala být anexe Alsaska a Lotrinska. V otázce anexe obou těchto území musel Bismarck ustoupit tlaku tehdejšího německého generálního štábu. Právě anexe těchto dvou území vzbudila ve Francii značné pobouření a stala se překážkou pro případnou dohodu s Německem. Rovněž v roce 1887 došlo k počátku spolupráce mezi Francií a Ruskem. Tato spolupráce měla v budoucnu způsobit Německu řadu

těžkostí. V souvislosti s budováním německého válečného námořnictva a také s asertivnější německou politikou v koloniálních otázkách, začala narůstat animozita mezi Velkou Británií a Německem. V důsledku výše zmíněných faktorů se Německo dostávalo do izolace. Jediný skutečný spojenec, který Německu zbyl, bylo Rakousko-Uhersko. Rakousko-Uhersko však bylo dosti nestabilní zemí, která se navíc dostávala do střetu zájmů s Ruskem na Balkáně, a tím přivádělo Německo rizika, že v důsledku akcí Habsburské monarchie se dostane do války s Ruskem. Právě balkánské události stály za vstupem Německa i Rakousko-Uherska do první světové války.

Seznam odborné literatury

Monografie:

- BENTLEY M., *Lord Salisbury's world: conservative environments in Late-Victorian Britain*. Cambridge 2001
- BÜLOW B. Von. *Deutsche politik (elektronický zdroj)*, SEVERUS Verlag 2011
- COOK C., *A short history of Liberal party 1900-1992*, London 1993
- CLARK C., *Náměsíčníci*, Praha 2014
- CROSBY T., *Joseph Chamberlain: a most radical imperialist*, London 2011
- D'ESTE C., *Válečný vůdce: Život Winstona Churchilla ve válce I. díl*, Praha 2012
- ECCLESHALL R., WALKER G., *Biographical dictionary of british prime ministers*, London 1998
- ELEY G., *Reshaping the german right. Radical Nationalism and Political Change after Bismarck*, The University of Michigan Press 1991
- GALANDAUER J., *František Ferdinand D'Este: následník trůnu*. Praha 2000
- HAMILTON R., *War Planing 1914*, New York 2010
- HICKS. G., *Conservatism and british foreign policy, 1820-1920: Derbys and their world*, Surrey 2011
- HLAVAČKA M., PEČEŇKA M., *Trojspolek*. Praha 1999
- HOFMEISTER B., *Kaiserreich und erste Weltkrieg*. Stuttgart 2000
- JENKINS R., *Gladstone*, Praha 2000
- KELLY P. J., *Tirpitz and Imperial German Navy*, Indiana University Press 2011
- KISSINGER H., *Umění diplomacie*, Praha 1999
- KODET R., *Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou*. Plzeň 2014
- LIDDELL-HART B., *Historie první světové války*, Brno 2001
- MACKINTOSH J. P., *British Prime ministers in the twentieth century*, London 1979,
- OTTE T. G., *The makers of British Foreign policy: from Thatcher to Pitt*, New York 2002
- OTTO. H., *Schlieffen und die Generalstab*, Deutsche Militärverlag 1966
- PONTING C., *Churchill*, Praha 1997
- RÖHL J., *Kaiser and his court. Wilhelm II. and his Court*, Cambridge University Press 1994
- SEARLE G. R., *A New England ?*, Oxford 2004
- STELLNER F., *Poslední německý císař*, PANEVROPA, Praha 1995

SKŘIVAN A., Císařská politika: Rakousko-Uhersko Německo v evropské politice v letech 1906-1914, Praha 1996

VAN DER KISTE J., *Císař František Josef: život, pád a zánik habsburské říše*, Praha 2008

WALKENHORST P., *Nation- Volk- Rasse*. Göttingen 2007

WILSON J., *C. B.*, London 1973

WILSON K., *International impact of the Boer war*, Chesham 2001

ŽUPANIČ J., *Na rozcestí: Rakousko-uherská zahraniční sužba v posledních letech existence monarchie*, Praha 2006

Odborné články

BERNSTEIN G. L., *Sir Henry Campbell-Bannerman and the Liberal Imperialists*, Journal of British studies, Vol. 23, No. 1, 1983 s. 106-108

CORP T. E., *Sir Charles Hardinge and the Question of Intervention in the Boer War: An episode in the rise of anti-german feeling in the British Foreign Office*. The Journal of Modern History, Vol. 51, No. 2, 1979, s. 1073-1079

GLAAB S., Wilhelm II. und die Presse, Publizistik , Vol 53, No. 2, 2008, s. 201-204

HAZLEHURST C., *Asquith as prime minister, 1908-1916*, English historical Review, 1971. Vol. 5, No. 1, s. 502-505

HOERBER T., *Prevail or perish: Anglo-german naval rivalry at the beginning of the twentieth century*, European security, 2011, Vol. 20, No. 1, s. 68-70

JACOBSON P. D., *Rosebery and Liberal Imperialism 1899-1903*, 1973, Vol. 13, No. 1, s. 84-87

JOHNSON M. *The Liberal party and the Navy League in Britain before the Great War*, 2011, Vol. 22, No. 2, s. 141-143

KODET R., Franz Conrad von Hötzendorf- zapomenutý vojevůdce. Historický obzor č. 7-8, 2007 s.179-181

MOMMBAUER A., *Sir Edward Grey, Germany and the Outbreak of the First World War*, The International History Review, 2016, Vol. 38, No. 2, s. 303-306

MUNHOLLAND K., *Rival approaches to Morocco*, French historical studies , 1968, Vol. 5, No. 1 s. 328-343

OTTE T. G., *A question of Leadership: Lord Salisbury, the Unionist Cabinet and Foreign Policy Making, 1895-1902*, Contemporary British History, Vol. 14, No. 4, 2000, s. 5- 8

PRAKKE L, On the rise and decline of the Monarchical Principle, Constitutiona Law Review, Vol. 6, No.2, 2011, s. 285-288

QUINAULT R., *Asquith's Liberalism*, History, 1992, Vol. 77, No. 249, s. 33-45

RUDEL J., *Deceit in Transvaal?*, Aucland 2013, Vol. 19, No. 99, s. 101-103

STELLNER F.- VANÍČKOVÁ R., *Personální politika Viléma II. v německých a pruských politických institucích v éře tzv. liebenberského kruhu*, Dvacáté století 1/2014, s. 127- 138

YOUNG W. J., *Conservative Leaders, Coalition and Britains decision for War in 1914*, Diplomacy and Statecraft 2014, Vol. 25, No. 2, 213-224

Prameny:

MOMBAUER A., *The origins of the First world war: diplomatic and military documents*, Manchester 2013

GREY E., *Twenty-five years 1892-1916*, London 1926

Diplomové, rigorózní, doktorské práce

CROWE S. D., *The Foreign Office and The Elite press*, Simon Fraser University 1980

MCKENZIE J., *The Foreign policy of Sir Edward Grey*, University of Saskatchewan 1966,

SCHUSTER J., *První námořní zákon německé flotily*, Diplomová práce 2016

SKOKAN P., *Liberálna strana a její politika v rokoch 1886-1906. Príspevok k dejinám Velké Británie na prelome 19. a 20. storočia*, Praha 2007

TÝMALOVÁ L., *Příspěvek ke studiu britské aristokracie*, Praha 2008